

Adalékok a magántulajdon közgazdasági szerepének kérdéséhez.

Írta: HELLER FARKAS.

I.

Hogy gazdasági rendünkben a magántulajdon intézményének igen fontos szerepe van, az általánosan ismeretes. Különben mi sem bizonyítja jobban ennek a felismerését, mint az, hogy a gazdasági rendünk ellen irányuló támadások első sorban a magántulajdon, vagy legalább is a termelési javak magántulajdona ellen vannak intézve.

A tulajdonnak jutó emez alapvető fontosság teszi megokolttá, hogy annak szerepét ne csak általánosságban méltassuk, hanem azzal alaposabban foglalkozzunk, a magántulajdon és a mai gazdasági jelenségek közti összefüggésnek a mélyére hatoljunk. Több okból is szükségesnek tartjuk ezt. Mindenekelőtt azért, mert, bár a magántulajdon kérdése irodalmunknak nem ritka tárgya, mégis ezek a tárgyalások bizonyos egyoldalúságot mutatnak. Az írók egyik csoportja ugyanis főképp történeti szempontból vizsgálja e kérdést és az intézmény fejlődését kutatja, míg azok, akik a tulajdon elméletével behatóbban foglalkoznak, nagyrészt a socialista táborból valók és főképp csak a világnézetük igazolására fontossággal bíró szempontokból nézik azt. A polgári írók egyike sem ismeri ugyan félre a tulajdon nagy jelentőségét, mégis annak méltatásánál legtöbbször általánosságokban mozognak és beérik annak a Megállapításával, hogy ez az intézmény mai gazdasági életünknek az alapja. Hogy miért és mi által, azt egységes szempontból és a kérdés egészét felölelő módon megvilágítva alig találjuk. Pedig nézetünk szerint éppen ennek a vizsgálata

adhatja meg a szempontokat a magántulajdon jelentőségének helyes megítélésére, valamint a közte és a mai gazdasági rend közötti összefüggés igazi megértéséhez is.

Mindehhez járul még az a körülmény is, hogy a tudomány újabb eredményei nem egy új nézőpontot kínálnak arra, hogy a tulajdon intézménye és a gazdasági szervezet közötti összefüggésbe mélyebben betekinthessünk.

Nem akarjuk e helyen egy értekezésnek szabott szűk határok között a magántulajdon bírálatának nagy horderejű kérdését egész terjedelmében felvetni. Csupán adalékot kívánunk annak megoldásához az által szolgáltatni, hogy a magántulajdonnak gazdasági rendünk működésében jutó szerepét vesszük vizsgálat alá.

A mai gazdasági rendet a magánvállalkozás rendszerének hívják. Jellegzetes vonása az, hogy külön gazdasági szervvel rendelkezik. Ez a vállalat. Ma a gazdasági működés székhelye a vállalat épp úgy, ahogy az régen a család és a kisipari műhely volt. Korunkban a gazdasági tevékenység legjelentékenyebb része a vállalat keretében megy végbe és egyre szűkebb lesz az a tér, mely a család és más alakulatok gazdasági tevékenységének jut.

A vállalatban a termelés külön e célra egyesített munkaerő segítségével történik, eltérően az előző korszakoktól, midőn a rokon kötelék vagy valamely területhez kötöttség fűzte össze túlnyomólag az embereket termelési tevékenységükben. Az egész termelési folyamatnál csaknem kizárólag gazdasági szempontok irányadók. A termelés idegen, minél szélesebb vevőközönség számára, cserére történik.

Hogy ez sikeresen eszközölhető legyen, a vállalkozónak ezt, minthogy olyan szerv nincsen, mely a szükségletek felkutatásával foglalkoznék, magának kell tennie. Ez által nyeri a vállalat kockázati alapját. A vállalkozó ugyanis egészen saját felelősségére termel. Senki sem biztosítja, hogy cikkeinek vevője fog akadni és ha nem tudja termékét értékesíteni, senki sem kárpótolja veszteségeért, hanem azt maga kénytelen viselni.

Egy-egy nemzetgazdaság a legkülönbözőbb cikkek előállításával foglalkozó vállalatok egész sorozatából áll, melyek egymást kiegészítik és a társadalmat az összes szükséges

javakkal ellátják. Ezek egészen szabadon, maguktól keletkeznek és önként vállalják magukra a közönségnek bizonyos cikkekkel való ellátását.

Állapítsuk már most meg azt, hogy e gazdasági rendszer működésében a magántulajdon intézményének mily szerep jut. Ehhez behatóbb vizsgálat szükséges.

A kérdés az, vájjon mi az, ami a saját jólétének munkálására irányított gondolkozású embert arra bírhatja, hogy az összeség számára a maga felelősségére ily nehéz feladatot vállaljon? És mi az, ami a közvetlenül önmaguk és családjuk számára szükséges javak előállítás helyett a közgazdaság, a társadalom által szükségelt javak előállítására indítja a termelőket? Vagyis minek az eredménye a magánvállalkozási rendszer?

Minden bizonynyal első sorban a capitalismusban kell annak az alapját látnunk, minthogy ennek a fellépésével kapcsolatban fejlődött ki az csiráiból általános közgazdasági rendszerré. Hogy a családból önálló termelési szervekre helyezkedhetett ki a termelés súlypontja, melyek a piac számára termelnek, annak kétségkívül legszembeűnőbb oka a capitalismus. A termelés méreteinek ez által beállt tetemes növekedése, a termelés mikéntjének a megváltozása és a termelési eszközök, a tőke szerepének a termelési folyamatban való előtérbe nyomulása hozta magával nemcsak lehetőségét, hanem egyenesen szükségességét is annak, hogy a kicsinyben és nagyrészt nem külön erre a célra keletkezett gazdasági egységek keretében végbemenő termelés külön gazdasági szervekre menjen át.

Más kérdés az, miért történhetett ez a mai fent röviden vázolt alakjában, vagyis magánvállalatok képében. Eltekintve attól, hogy a vállalat keletkezésének általában feltétele a capitalismus, az mindenesetre fontos tényezője annak is, hogy miért jöhetett a mai alakjában ez a termelési szerv létre. Annak ugyanis, hogy a magánvállalatok, mint a társadalmi gazdálkodás szervei, tehát a termelést az egész társadalom számára végző szervek keletkezhessenek, több feltétele van. Az egyének a közület érdekében való tevékenységét, az egyéni kezdeményezést kell mindenekelőtt felébreszteni. a ugyanis az egyének szabad gazdasági tevékenységére

bízza magát a társadalom, akkor biztosítania kell magát, hogy ez a tevékenység állandóan a szükségletek biztos ellátásához megkívánt mértékben fog érvényesülni. Hogy a társadalom gazdasági feltételeinek előteremtése magánvállalkozás útján történhessék, ahhoz továbbá annak is biztosítva kell lenni, hogy az egyéni tevékenység a termelés összes ágai felé a kellő mértékben fog fordulni. De még ez sem elég. A magánvállalkozás csak úgy lehet a társadalmi gazdálkodás alapja, ha a termelt javak kicserélésére kényszerítve vannak az egyes termelők, mert csak így van biztosítva, hogy az egyik a másiktól termelt javakban is részesül.

Ezek a legszembetűnőbb feltételek, melyek nélkül a magánvállalkozási rendszert, mint általánosan uralkodó gazdasági rendszert nem lehet elképzelni. Amint az egyik vagy a másik feltétel hiányzik, magánvállalati termelés mint rendszer nem lehetséges, mert az vagy nem volna alkalmas a nemzetgazdaságnak a szükséges javakkal való ellátására, vagy pedig egyáltalában nem is jöhetne létre.

A fenti feltételek beállítását ismét első sorban a kapitalizmusra kell visszavezetnünk.

Egyéni kezdeményezésre a legfőbb ösztönző erő a kapitalizmus által lehetővé vált nagy nyereségekre való kilátás. Az a körülmény, hogy a kapitalistikus termelés a pénzgazdasággal kapcsolatban nagy vagyonúknak gazdasági tevékenység útján való szerzését tette lehetővé, erős ösztökélést tartalmaz abban az irányban, hogy az egyén erejét gazdasági kezdeményezésnek szentelje.

Ugyancsak a kapitalizmus ad legerősebb tápot az üzleti szellem uralomra jutásának is, ami az egyéni kezdeményezés legfőbb rugója. Amint azt különösen SOMBART igen nyomatékosan és alapos fejtegetések kapcsán kimutatta (V. ö. *Der moderne Kapitalismus*. I. kötet, 14. fejezet), ez a szellem a középkorban még teljesen hiányzott a lakosság legnagyobb részében. Általában ekkor nem uralkodott a gazdasági gondolkodás. A gazdálkodási tevékenységet szükséges rossznak tekintették, melyet mindenki igyekezett lehetőleg másra hárítani. Sőt még a termeléssel közvetlenül foglalkozó és abból élő körök, mint az iparosok és kereskedők is nagyrészt igazi üzleti szellem nélkül, az annak fontos feltételét képező szá-

mítási ismeretek hiányával folytatták mesterségüket, amint azt ugyancsak SOMBART igen érdekesen bizonyítja. (E. i. m. I. kötet, 178.—179. oldal). Nem nézték pontosan, hogy mi gazdaságosabb. Nem számítottak, mint ma, hogy minden jószágegységet a leggazdaságosabb módon használjanak fel. A magánvállalkozási rendszer légrétege kitévő kereseti szellem, az üzleti felfogás, mely tehát nemcsak a családi gazdaságban, hanem egyes nagy vállalkozások kivételével még a középkori kereskedőből is hiányzott, csak később keletkezett és annak a capitalismus volt a közvetlen fejlesztője.

A vállalati tevékenységnek mindenre való kiterjeszkedése mai alakjában, midőn a szükségletnek mindenfelé elébe siet, szintén a gazdasági számítás érvényrejutásával és a capitalismussal függ össze. A tőke leggazdaságosabb elhelyezése iránti törekvés hozza azt létre és látja el a vállalkozót oly éles szemmel, hogy a szükségleteket, már midőn keletkezőfélben vannak, ellesi.

A cserére, nem pedig saját fogyasztásra termelés kényszerét első sorban ismét a capitalismus hozza létre, mert csak a nagyban való termelést engedi meg, mely egy gazdaság saját szükségletére nem, csupán a nagy közönség részére fizeti ki magát.

Vajjon azonban azzal, hogy a capitalismusra, mint amaz átalakulások egyik főtenyezőjére, melyeken a termelés mi-kéntje és az egész gazdasági élet lényege az utolsó évszázadok alatt keresztülment, rámutattunk, megfeleltünk-e arra a kérdésre, hogy mi teszi lehetővé a magánvállalati rendszert és hogy min alapulnak annak a feltételei?

Erre határozatlan nemmel kell felelnünk. Ahhoz, hogy a magánvállalkozási rendszer létrejöhessen, a capitalismus magában még nem elegendő.

A nyereségek, melyeket a capitalisticus termelés lehetővé tesz, az egyén számára csak akkor lesznek csábítóvá, ha az ő zsebébe folynak és a magánkezdeményezést a mai életkörülményekben a capitalisticus termelés is csak akkor fogja megindítani és működésben tartani, ha az a magánvállalkozás alapja.

Távolról sem akarjuk ezzel azt állítani, hogy nyereségre való kilátás nélkül nem létezhetnének egyéni kezdeményezések.

A magasba törő emberi elme, az emberi tetterő kétségkívül magántulajdon nélkül is kivenné a kezdeményezésből a maga részét és tenné ezt minden bizonynyal a gazdasági élet terén is. Mégis az ily gazdasági kezdeményezés két irányban lényegesen különböznék attól, mely az egyéni nyereség és veszteség ellenőrzése alatt áll. Először is, a dolog természeténél fogva, inkább az ötletszerűség jellegét viselné magán, másodszor pedig a gazdasági szempont, az áldozat és haszon mérlegelése alig őrizné azt ellen oly éber módon, mint ahogy teszik ezt a nyereség és veszteségnek egyénesítése. Pedig akkor, ha az emberiség a magánkezdeményezésre kívánja társadalmi gazdálkodás mellett magát bízni, mindkét körülmény igen fontos, mert ez a társadalom rendelkezésére álló anyagi eszközökkel való feltékeny takarékoskodás nélkül épp oly kevésbé lehetséges, mint annak feltétlen biztosítása nélkül, hogy az egyéni kezdeményezés tényleg a termelés minden terére, és pedig állandóan és egyenletes módon ki fog terjedni. Ahhoz, hogy az egyénben az a gazdasági szellem, melyet fentebb, mint a mai rendszer légkörét jellemeztünk, felébredjen és annak egész természetévé váljék, hogy az egész gazdasági tevékenységet uralma alá hajtja és fontos gazdasági feszerővé legyen, szükség van arra, hogy a capitalismus tetemes termelési eredményeit valami az egyén jólétével és boldogulásával, magával a személyiséggel a legszorosabb kapcsolatba hozza.

Ezt a feladatot végzi ma a magántulajdon. Ez által ferköznek a capitalismus nagy eredményei közvetlenül az egyénhez, nyernek cselekvésére és magatartására döntő befolyást és hatják át ily módon azzal a gazdasági szellemmel, mely a javakkal való pontos számítást, lehető takarékoskodást és az egész termelési tevékenységnek a gazdaságosság legszigorúbb követelményei szerint való irányítását magával hozza. Az egyéni tulajdon minden egyes jószágrészt az egyén saját jólétével, tehát az egyén énjével a lehető legszorosabb kapcsolatba hoz. Ez által az egyént a közzgazdaság érdekében a lehető leggazdaságosabb eljárásra kényszeríti, mert sanctiouul az egyén saját szükségletkielégítését állítja oda. A magántulajdon a capitalismussal kapcsolatban szolgáltatja tehát az erőt, mely a mai gazdasági életben a lelket tartja.

Ha a magántulajdon a termelési eszközökön megszűnnék, okoskodik helyesen, RODBERTUS (Schriften Bd. I. Das Kapital. Herausg. v. A. WAGNER U. TH. KOZAK. Berlin, 1899. 162. old.), akkor a nemzeti termelés gépezetét a társadalmi akarattal magának kellene megindítani és mozgásban tartani. Ezzel már ő is egészen helyesen ismerte fel azt a szerepet, mely a magántulajdonnak a közgazdasági tevékenység megindítása és mozgásban tartása körül ma jut.

Mindamellett ez a felfogás, mely az egyéni gazdasági kezdeményezésnek állami vagy más közületi akarattal való helyettesítése fölött oly könnyen napirendre tér, az abban rejlő gazdasági feszerő igen tetemes alulbecsüléséről tanúskodik. Részünkről e kérdéssel közelebről most nem óhajtunk foglalkozni, mert itt pro és contra tapasztalati érvek alig hozhatók fel és mi úgylis csak a magántulajdon mai szerepét akarjuk elemezni. Mégis azért érintettük ezt a kérdést, mert azt akartuk megvilágítani, hogy a magántulajdon, mint a gazdasági élet mozgató ereje, még azok részéről sem részeseül mindig a jelentőségének megfelelő méltánylásban, kik azt tisztán felismerték.

Hogy az egyén gazdasági tevékenysége a termelés minden ágára megfelelően kiterjed, az, amint már az eddigiek után sem igényel bővebb magyarázatot, ugyancsak a magántulajdon és a capitalismus összehatásából származó üzleti szellemben leli első sorban magyarázatát. Az egyesek magánvállalataiban előállított javaknak csere útján a többiek részére való rendelkezésre bocsátása, a magántevékenységen nyugvó társadalmi gazdálkodás eme fontos feltétele, egészen a magántulajdon intézményében rejlő kizárási elemből folyik. A jogrend megtiltja, hogy az egyik a másik által előállított javakhoz nyúljon és így ellenszolgáltatás nélkül az egyén azokhoz nem juthatván, ez az intézmény a capitalisticus termelés egyoldalúságával kapcsolatban hozza magával a csere kényszerét, mely az egész gazdasági élet alapja lesz.

A magánvállalkozási rendszer tehát két oszlopon nyugszik; egyik alapja a capitalismus, a másik a magántulajdon. Kapitalismus nélkül a magántulajdon nem hoz létre magánvállalkozási rendszert, miként azt a gazdaságtörténet mutatja. Viszont magántulajdon nélkül a capitalismus sem teremt

magánvállalkozási rendszert. Igen jól elképzelhető ugyanis capitalisticus termelés magántulajdon nélkül; mert bár annak ily alakban kiterjedtebb működésére vonatkozólag tényleges adataink alig vannak, a magántulajdont — a magántulajdon a termelésben a tőke előtérben állásának nem lévén szükségképi feltétele — a capitalisticus gazdálkodás elengedhetetlen kellékének mégsem tarthatjuk. Capitalisticus termelés tehát magántulajdon nélkül is létezhetnék, csakhogy az természetesen más formák közt, nem a magánvállalkozás alakjában menne végbe.

Ha ezt állítjuk, az semmikép sem mond ellen annak, hogy a magántulajdont a capitalismus keletkezésére nézve elengedhetlen feltételnek tartjuk, mert ez utóbbi csak azt jelenti, hogy a tőke oly mérvű felhalmozását, minő a capitalismus keletkezéséhez szükséges, csak a magántulajdon intézménye alapján tudjuk elgondolni, de nem azt, hogy az egyszer ily jelentékeny tőkekészlettel felszerelt és ily magas technikai színvonalon álló közgazdaság működését magántulajdon nélkül lehetetlenek tartanok.

Hogy a fejlődés épen a magánvállalkozási rendszer irányában történt, annak tehát nem egyedül a capitalismus, hanem épp oly mértékben a magántulajdon intézménye és ennek a termelési javakra való kiterjedése is az oka.

A kérdés csak az, hogy a magántulajdon szerepét a mai gazdasági rendben kimerítettük-e akkor, amidőn annak az egyéni kezdeményezés és gazdasági szellem felébresztése, az egyéni vállalkozásnak a gazdálkodás minden ágára kiterjedése és a mai gazdálkodással járó cserejelenségek körüli jutó szerepét körvonaloztuk? Avagy gazdasági életünknek mai alakjában való lefolyására még más vonatkozásban is döntő befolyása van-e ezen intézménynek?

Vájjon a magángazdaságok összeműködésének az előidézésében, azoknak magasabb rendű szervezetté egyesítésében és a gazdasági erők közgazdasággá szervezésében is van-e szerepe? E kérdés bizonyos paradoxitást nem nélkülöz. Hiszen a magántulajdontól, mint közvetlenül az egyén hatalmát és a jószágokhoz való viszonyát szabályozó intézménytől hogyan várhatnánk ily irányú hatást? Hogyan történhetnék az elszigetelt magángazdaságoknak közgazdasággá egye-

sítése ily szembetűnőleg az egyén javát szem előtt tartó és az egyéniséget előtérbe toló intézmény hatása alatt?

Lássuk csak, mi az, ami a közgazdaság jellegét kölcsönzi a magánvállalkozási rendszer uralma alatt egymás mellett álló számos magángazdaságnak és mi vezeti azokat közgazdasági összeműködésre?

Daczára annak, hogy a magántulajdontól ily hatást nem váránk, a mélyebb megfontolás mégis arról győz meg bennünket, hogy kétségkívül a magánvállalkozási rendszer két fent kidomborított alapja: a capitalismus és a magántulajdon intézményének a közös hatása az, ami az elszigetelt gazdaságokat egyrészt a termelés méreteinek óriási növelése, másrészt pedig a termelés eredményének a termelő uralmába adása, azaz inkább annak élvezetéből a többiek kizárása által egymásra utalja és az egyének gazdasági eredményeinek kölcsönös kicserélését a megélhetés szükségévé teszi.

De ez csak részben magyarázza meg a magángazdaságok összeműködését. Nevezetesen arra nem vet világot, hogy mi egyesíti a közgazdaság egységeiben, sejtjeiben: az egyes magángazdaságokban a gazdasági tényezőket. Fent, a magánvállalkozási rendszer lényegének rövid körvonalozásánál már érintettük azt, hogy a vállalat külön a gazdasági működés céljából egyesített tényezőkből áll és ezek segítségével végzi feladatát, a közgazdaságnak javakkal való ellátását. Ez lényeges és egyik legjellegzetesebb különbsége a régi, többé-kevésbé a család vagy a közös leszármazás és szomszédsági kapocs által összefűzött gazdasági egységekkel szemben, melyeket egyenes törvényes kényszer tartalmazó intézmények, a családfő hatalma, rabszolgaság, jobbágság intézménye tartottak össze. Mi az, ami eme kötelek elenyészésével az embereket a réginél sokkal tökéletesebb, igazi közgazdasági összeműködésre egyesíti?

A család gazdasági felbomlásával és a jobbágyi kötelék megszűnésével elesett az a kényszer, mely eddig a termelési erőket összetartotta. A minden oldalról való kötöttséget szabadság váltotta fel. Vajjon mi, az ami ennek daczára a termelési erők szétmállását megakadályozta? A közhatalom parancsoló szava többé nem rendeli alá az egyik embert a másikat, hogy számára dolgozzék. Hogyan lehetséges tehát az,

hogy a vállalkozó a szükséges munkaerőt mégis biztosítani tudja magának, tehát szabad embereket vele való összeműködésre tud rábírní, – mi a magánvállalkozási rendszernek egyik legfontosabb feltétele.

Régebbi korszakokkal összehasonlítva, rendszeren az űűnik fel gazdasági rendszerünknek, a magánvállalkozási rendszernek fővónásaként, hogy jogilag egyenlővé és szabaddá teszi az embereket és ezért a gazdasági szabadság, a szerződési szabadság korszakának hívjuk korunkat és legfőbb jellemvónását az egyének szabad mozgásában és függetlenségében látjuk. Vajjon tényleg minden kényszer nélkül megy-e végbe a mai gazdasági élet és a termelési tényezők egyesítése az emberek szabad elhatározásának minden befolyásolása nélkül lehetséges-e? És, ha nincsen semmiféle kényszer a mai gazdasági rendben, akkor mi egyesíti a munkaerőt közös fej alatt együttes munkára olyan alárendeltségi viszonyban, amilyent a vállalat munkásaitól a termelés vezetőjével szemben okvetlenül megkíván? A felek kötelezettségeiket kölcsönösen szerződészerűen vállalják ellenszolgáltatás fejében, tehát szabadon. A szerződési szabadság hozza őket össze.

A szabadság, az egymástól való függetlenség azonban éppenséggel nem lehet indoka a jelzett fölé- és alárendeltségi viszony keletkezésének. Gazdasági rendünk mélyebb vizsgálata valóban máshol jelöli meg a jogilag független egyének gazdasági összeműködésének az indokát, mert azt mutatja, hogy tényleg ma is van kényszer, mely a termelési erőket egymásfelé hajtja. A gazdasági életnek a szabadsága csak látszat. Igen hosszú pórázra van az egyén gazdasági tevékenységében eresztve, mely neki egyik és másik irányban is igen sok mozgást enged meg. Ezért látszik szabadnak. Tényleg ugyancsak nem az. A szerződéskötésben, a gazdasági összeműködésben önmagát alárendelésben bizonyos messze-menő szabadsága van az egyénnek, de abban, akar-e oly szerződésre lépni, melylyel a gazdasági összeműködés tagjává lesz, a legkevesebb ember független, sőt egész függetlennek talán senki sem mondható. Az, hogy csereszerződést kell mindenkinek az iránt kötni, hogy mily helyet foglal el a nemzeti termelésben, rávezet bennünket arra is, hogy hol van a kényszerítő erő, amely a mai gazdasági rendet

összetartja. A gazdasági tevékenységnek társadalmi összefüggés irányában való kényszerítésének a fontos szerepét a magántulajdon intézménye végzi.

A magántulajdon intézményében ugyanis igen erős, de mivel közvetlenül nem feltűnő, azért sokszor elhanyagolt és állandóan kicsinyelt kényszerítő erő rejlik. A magántulajdon nem kisebb, mint végső sorban az éhség elemi erejével ható kényszerítő tényező. Csakhogy ez az alább bővebben elemzendő okokból nem tűnik szembe.

A magántulajdon intézményének főképp két eleme van, ami azt ezzel a nagy kényszerítő erővel felruhazza. Az első az intézmény amaz alapelve, mely szerint a javak feletti uralmat nem a jelentkező szükségletek fokához, hanem egyedül a szerzés mikéntjéhez köti. Nem annak ítéli oda a javak élvezetét, akinek arra leginkább szüksége van, hanem annak, akít a szerzési cím arra feljogosít. Hiába hivatkozik valaki arra, hogy az ő szükségletei égetők, holott a »beatus possidens« nem tudja mily szükségletet elégítsen ki az illető jószággal, a magántulajdon intézménye mégis az utóbbinak ítéli azt oda, ha a szerzés jogcíme e mellett szól.

Es a szerzési jogcímnak az emberek szükségleteire való tekintet nélkül való uralmával párosul a magántulajdon intézményében rejlő kizárási elem. Ez utóbbi az intézménynek a tulajdonképpen magva. Az egy tulajdonost kivéve a javak élvezetéből mindenki ki van zárva.

Már ez a kizárási elem magában véve is igen messze menő kölcsönös egymásra utaltságot és függést hoz létre az emberek között. A magántulajdon előbb elemzett első elemével kapcsolatban azonban a vagyontalanok függését az éhség sanctiójával látja el, amennyiben ezeknek jelentkező szükségleteivel nem törődve, azokat egészen a javak birtokosára utalja. Így módon az egyének gazdasági működését közgazdasági tevékenységgé fűzi össze.

Az irodalomban a gazdasági rendünket összetartó kényszerítő erő kérdésével csak keveset foglalkoztak és annak az általunk óhajtott irányban való elemzésével egyáltalában nem találkozunk. Oly nagy gondolkozó, mint p. o. ROBERTUS előtt a magántulajdon fontos kényszerítő szerepe nem maradhatott

ismeretlen akkor, amidőn a termelési javak magántulajdonban létének kérdésével oly behatóan foglalkozott. Ezt mutatja egyik megjegyzése, amidőn azt mondja, hogy »kényszer és fegyelem voltak és maradnak mindig a szabadság előiskolája, ha a nevelés eszközei folytonosan változnak is, ha az egyik személyt a másiknak alávétő kiváltságot egyenlő társadalmi intézmények, mint p. o. a föld- és tőketulajdon kényszere váltotta is fel.« (E. i. m. 227. old.) Mégis a szempont, melyből ROBERTUS a kérdést vizsgálja: a nemzeti jövedelmen való osztozkodásnak érdeklődése középpontjában állása a magántőke megosztási szerepe részére annyira lefoglalja érdeklődését, hogy annak szervező hatásával tovább nem foglalkozik. Szerinte a föld- és tőketulajdon a rabszolgaságtól csak fokozatilag különbözik; az utóbbi a személyt, az előbbi pedig csak az egyéniség közvetlen megnyilatkozásait veti magának alá, de mindkettő erőszakkal megfosztja az egyént munkájának teljes gyümölcsétől. (E. i. m. 214–215. old.) Ez a szempont a magántulajdon már-már felismert szervező szerepének valódi, jelentőségében való méltatásától természetesen csakhamar eltereli gondolkozását.

Akik újabban a gazdasági élet társadalmi szervezetének lényegével behatóbban foglalkoztak, azok figyelmét sem kerülhette el a magántulajdon fent elemzett fontos szerepe. így p. o. hogy csak egyet említsünk, PHILIPPOVICH is tisztában van azzal (V. ö. Grundriss der Politischen Oekonomie. 4. kiadás, I. kötet Wien, 1901. 75. old.), de ő is futólag végez a kérdéssel és a magántulajdon kényszerítő hatásának az intézmény egyéb eredményeihez való viszonyát behatóbban ő sem vizsgálja.

Mi azonban éppen eme szerepének tulajdonítunk alapvető jelentőségét és azért közelebbről kívánunk azzal foglalkozni.

Mindenekelőtt azt kell kérdeznünk, hogy, ha a tulajdonban tényleg ilyen nagy kényszerítő erő rejlik, miért nem fejtette ki azt mindig és miért volt akkor régen mégis a gazdasági életnek első kezdeteiből való kiemelésére más erőkre is szükség? Ez utóbbi körülmény méltán kételyeket támaszthat az iránt is, vajjon valóban a magántulajdonban rejlő kényszerítő erő tartja-e össze a mai gazdasági rendet, miért is igen fontosnak kell tartanunk az erre a kérdésre nyerendő feleletet.

A magyarázat, mely a fenti kérdést eldönti, nem nehéz. Hogy azonban ezt megadhassuk, azt kell először is tudnunk, hogy a magántulajdon mi által gyakorolja kényszerítő hatását.

Már az előbbiek is rávezetnek bennünket arra, hogy ez a hatás a nemzeti jövedelmen való osztozkodással függ össze, mert hiszen a termelésre való egyesülés, a munkás és a munkaadó kölcsönös szerződése nemcsak a teljesítendő munkára, hanem a nyújtandó ellenértékre is kiterjed. Ez mutatja, hogy a magántulajdon intézményének a jövedelemeloszlás menetére feltétlenül igen nagy befolyása van, melyről a szocialista írók kivételével csak újabban kezdett az elmélet annak jelentőségének megfelelő módon tudomást szerezni. Hosszas háttérbe szorítását részint annak kell tulajdonítanunk, hogy a polgári írók már a magántulajdonnak a jövedelemeloszlás terén jutó fontos szerepnek pusztán elismerésében is engedelményt véltek a szocialista tanokkal szemben látni, másrészt pedig abban lelheti ez magyarázatát, hogy a tudomány a „természetes ár mintájára szerkesztett „méltányos bér”, tőkekamat, földjáraadék és vállalkozói nyereség kutatása közben túlságosan az egyes termelési tényezők termelékenysége irányában kereste a jövedelemeloszlás kérdéseinek a magyarázatát. A termelési tényezők termelékenységének kutatása közben azután természetesen elszakadt a fonál a termelési tényező és a mögötte álló személy között és gyakran feledésbe ment, hogy voltaképp nem is a termelési tényezők, hanem az azokat szolgáltató egyének osztozkodnak a termelés eredményén, és pedig közvetlenül a rendelkezésükre álló javak, a kezükben levő tulajdon által meghatározott módon.

Nem kell sokáig vizsgálódnunk, hogy erről meggyőződjünk. Hiszen annak a szerepnek a kiosztása, mely az egyének a termelésben jut, valamint ennek folytán a jogcímnek a megállapítása, melynek alapján az egyén a nemzeti jövedelemben részesedik, első sorban a tulajdon intézményének alapján történik, mert ez intézmény az oka annak, hogy az egyik, mint tőkés, a másik mint földbirtokos, a harmadik mint munkás vesz részt a termelésben és ennek megfelelően tőkekamatot, földjáraadékot vagy munkabért élvez.

De azzal, hogy a magántulajdon mintegy az alapot szolgáltatja, mely az egyéneknek a közgazdasági termelésben és

annak eredményében való osztozkodásnál az egymáshoz való viszonyát megállapítja, a magántulajdonnak a jövedelemeloszlás terén jutó szerepe még koránt sincsen kimerítve. Nem kevesebbet, mint magát a főelvet, melynek alapján a nemzeti jövedelem szétosztása történik, tehát a nemzeti jövedelmen való osztozás egész irányát is a magántulajdon intézménye jelöli ki. Ez intézmény ugyanis a tulajdonos uralmát a jószág mindenféle növedékére is kiterjesztvén, ez által állapítja meg a jövedelemeloszlás főelvét, mely úgy hangzik, hogy az újonnan keletkezett javak tulajdona azt illeti, akinek a kezében azok keletkeztek, vagyis a termelési javak tulajdonosait, így lesz legtöbb esetben a vállalkozó a termelt javak tulajdonosa és az egész jövedelemeloszlási folyamat tengelye. Midőn minden hosszabb vizsgálat nélkül könnyen felismertük, hogy a nemzeti jövedelmen való osztozkodás alapjait, kiindulási pontjait a magántulajdon intézménye rakja le, jogosan kérdezhetjük tovább: van-e az intézménynek ama rész nagyságára is hatása, melyet a nemzeti jövedelemből kiki igényelhet? A jövedelemeloszlás kérdései hosszabb tárgyalásának elkerülésével is megfelelhetünk erre, mert ahhoz, hogy a magántulajdon által teremtett vagyonkülönbségeknek a jövedelemelosztásra gyakorolt hatását és annak irányát megértjük, nem szükséges az egyes jövedelmi ágak bő és azok minden törvényszerűségét felderítő elméletét adni. Csak arra kell gondolnunk, hogy a cserében, mely az egyéni szabadság korszakában a termelési erőket a termelés céljaira egyesíti, a szerződő felek tulajdoni viszonyaik különbözősége folytán nem egyenlő erővel állnak egymással szemben. Az egyik kisebb-nagyobb jószágkészletekkel, termelési eszközökkel rendelkezik, míg a másiknak nincs semmije, mint munkaereje. A gazdasági erők eme nagy különbözősége nem lehet közömbös a gazdasági küzdelem eredményére nézve. Pedig a csere kétségkívül ily gazdasági küzdelem. Amidőn a vállalkozó a tőkessel, a földbirtokossal és a munkással amaz ár felett megalkuszik, melynek fejében a kezükben levő termelési tényezőt rendelkezésére bocsátják, minden kezében levő eszközt, első sorban a tulajdon hatalmát mozgósítja abban az irányban, hogy minél olcsóbban jusson a termelési tényezők birtokába és neki a termelés eredményéből minél több maradjon. A

tőkessel és földbirtokossal szemben, daczára annak, hogy ezek maguk is termelési eszközök tulajdonosai, mint a termelési eszközök szerves egészét kezében tartó tényezőnek gyakran sikerül ezt az előnyét érvényesítenie, a munkással szemben pedig, amíg az elszigetelten magában áll, majdnem mindig. Hisz a vagyontalanok tömege óriási és más megélhetési alkalma e tömegnek nincs mint munkát vállalni.

Túlzás természetesen azt mondani, hogy egyedül a vagyontkülönbségekből eredő erőviszonyok döntenek el a nemzeti jövedelmen való osztozás küzdelmét, mert amint a dolog természetéből folyik, a vagyontkülönbségek nem egyedül határozzák meg a küzdelem eredményét és az alkalmazott termelési tényezők termelékenysége is döntő szerepet játszik a nemzeti termelés eredményének szétosztásánál. Az utóbbi, az egyes termelési tényezők termelékenysége, vagyis ennek a határa, amint a közgazdaságtan már régebbi idő óta megállapította, inkább a legfelsőbb határt szabja meg, melyet az egyes jövedelmi ágak elérhetnek, míg ezen belül a tényleges jövedelem magasságának a legfontosabb tényezője a vagyoni helyzet, melyben az egyik és a másik fél van. A föld és a tőke, sőt a munka termelékenységének is a közvetlen hatását csak a maga gazdálkodó földbirtokos vagy bérlő, illetőleg vállalkozó érzi, míg azok, akik a kezükben levő termelési erőt a vállalkozónak való bérbeadás vagy teljes eladás útján értékesítik, ennek a termelékenységnek csak közvetett hatását tapasztalják, amennyiben a termelékenység emelkedése vagy csökkenése a vállalkozót az illető tényező használata fejében magasabb vagy alacsonyabb ár fizetésére indíthatja, míg számukra a termelés eredményéből jutó hányad nagyságára nézve, amint azt más alkalommal talán bővebben ki fogjuk fejteni, főképp a tulajdoni viszonyaikban gyökerező hatalmi tényező a döntő.

Ennyinek a megállapításával céljainkra be is érhetjük. Láttuk ugyanis, hogy a jövedelmi ágak nagyságának kialakulására a tulajdon intézménye által teremtett gazdasági különbséggé döntő befolyást gyakorolnak, sőt mi több, az egész megosztás tulajdonképpeni főelvét és az alapot magát, melyen a nemzeti jövedelmen való osztozás végbe megy, a tulajdon intézménye szolgáltatja.

A magántulajdon intézményének ez a fontos, és csodaósképpen a socializmus részéről is, annyira kevésre becsült

szerepe, a jövedelemeloszlás folyamatának megindítása és irányítása az az eszköz, melynek segítségével gyakorolja a magántulajdon a gazdasági erőket a termelés céljaira egyesítő nagy horderejű befolyását. Minthogy ugyanis a nemzeti termelés eredményén való osztozás minden vonatkozásában a magántulajdon alapján az egyének szükségleteire való tekintet nélkül megy végbe, mindenki, aki a termelés eredményéből részre tart igényt, kénytelen a vállalkozó által szabott termelési keretekhez alkalmazkodni, azokba beállni. Az által tehát, hogy a magántulajdon intézménye bizonyos fokig a vállalkozónak a kezébe teszi le a nemzeti termelés eredménye felett való rendelkezést, biztosítja annak azt a hatalmat, hogy jogilag szabad egyéneket az által a vezetett társadalmi termelésben és pedig az általa előírt módon való részvételre kényszeríthessen.

Hogy a tulajdon által gyakorolt kényszerítő erő lényegéről egész helyes képünk legyen, az eddigieket még valamivel ki kell egészítenünk. Nevezetesen, hangsúlyoznunk kell azt, hogy ez a kényszerítő erő nem egyoldalú. Az nem szorítkozik csupán a vagyontalanoknak a tőkével rendelkező vállalkozó vezetése alatt való munkára kényszerítésére, hanem a tulajdonosokra és birtokosokra is ránehezedik, csak hogy más alakban. Ezeket ugyanis arra kényszeríti, hogy tulajdonukkal éljenek, azt termelésre használják, vagy pedig ennek a céljára másoknak átengedjék, mert különben ők sem részesülnek a nemzet jövedelmében, a többiek által termelt jószágokban, melyekre ugyancsak szükségük van. A vagyonosokkal szemben, amint arra alább visszatérünk, a kényszer tehát más irányú, mert rendszeren személyüknek más akaratának, vezetésének való alávetését tőlük nem kívánja. Ennek daczára azonban a leggazdagabb ember is kényszerűi a tulajdonában levő javaknak legalább egy hányadával a termelésben résztvenni, ha másképp nem, legalább is közvetve, ami tényleg már akkor is megtesz, ha vagyonát egyszerűen takarékpénztárba teszi, mert a bank a közgazdaság számára gyümölcsözően használja fel azt.

Így hajtja a magántulajdon intézménye két oldalról egy-

másfelé a termelési tényezőket, hogy azokat társadalmi termelésre egyesítse.

Most, miután a magántulajdonban rejlő kényszerítő erő természetével és hatási módjával közelebbről megismerkedtünk, könnyűséggel megfelelhetünk arra a kérdésre is, hogy ez a hatása az intézménynek régebben miért nem érvényesült? De mindenekelőtt oda kell ezt az ellenvetést módosítanunk, hogy a magántulajdonból kifolyólag bizonyos fokú munkakényszer a vagyontalanokkal szemben mindig érvényesült, csak nem oly mértékben, hogy arra a társadalomnak javakkal való ellátását, az egész gazdasági tevékenységet alapítani lehetett volna. De hát miért volt a magántulajdon szóban forgó hatása régen annyival gyengébb?

Első sorban kétségkívül azért, mert a magántulajdon intézménye akkor nem a capitalismussal kapcsolatban fejtette ki hatását. Midőn a családi termelés, melynek talaját a capitalismus kivonta a lába alul, még kifizette magát és a munkakerő nagy része ezen belül talált elhelyezést és ellátást, akkor a más tulajdona és az abban mindenképp rejlő hatalom nem gyakorolhatta rája azt a nyomást, melylyel az akkor jár, ha a vagyontalan csak idegen gazdaságokban találhat munkalehetőséget. Másrészt ahhoz, hogy a magántulajdon, mint gazdasági kényszerítő erő nagyobb terjedelemben működésbe lépjen, jelentékeny vagyonszűkösségek szükségesek, melyeket a capitalismus nagy nyereségei fokozott mértékben és számos alakban hoztak létre.

A tulajdonban rejlő kényszerítő erő azonban a capitalismus fellépése előtt még egy másik indokból is hatékonysága tekintetében a maihoz távolról sem fogható. A capitalismus volt ugyanis az, mely a termelési eszközök, a tőke szerepét a termelésben döntővé tette és mai jelentőségével felruházta. Ez az általunk vizsgált kérdés szempontjából annyit jelent, hogy csak a capitalismus emelte első rangú szerepre a tőkét, vagyis a felhalmozott és termelésre fordítandó javak tulajdonát úgy a termelés megindítása, mint a termelés eredményén való osztozkodás szempontjából. A tulajdon szerepe ez által hihetetlenül fokozódott, mert most már a gazdaságos termeléshez a tulajdon nagy mennyisége szükséges és ennek megfelelően a termelés eredményén való osztozkodás is a résztvevők munka-

arányától jobban függetlenül, a tulajdoni viszonyok alapján megy végbe.

Mindez azonban magában még mindig nem elegendő ahhoz, hogy a magántulajdon intézménye oly fokú gazdasági kényszert gyakoroljon, hogy ez gazdasági rendünk alapját szolgálthassa. Ennek elengedhetlen feltétele a műveltség bizonyos színvonala és a szükségletek oly foka, mely az embert a tulajdon iránti vágyában erősen sarkalja és magasabb szükséglet-kielégítési színvonal elérésének reménye fejében nagyobb munkateher elvállalására is készsége teszi. A műveletlen, csak kevés szükségletet ismerő embert a tulajdoni rend magában legfeljebb annyi munkára kényszerítheti, amennyi életének közvetlen fentartására, az éhenhalástól való meneküléshez szükséges. A tétlenség a természetében rejlő tunyaságánál fogva a nagyobb tulajdon által nyújtott előnyöket felülmúló csáberővel bír reája nézve. A magántulajdonnak a munkára sarkaló hatása épp ezért csak akkor érvényesülhet nagyobb mértékben, ha a tömegnek szükségletei, és pedig minél számosabb szükségletei vannak. A szükségletek óriási fokozódása, melyet az új világrész kincseivel való megismerkedés óta az új termelési eljárások, a lakosságnak városokba tömörülése, a társadalmi osztályok sűrűbb érintkezése és a népnek a politikai jogokban való részesedése előidézett, rakta le az alapját a tulajdon intézményének oly mélyreható és széleskörű kényszerítő hatásának.

Kétségkívül ezeknek a megfontolása után az a körülmény, hogy régebben a magántulajdon oly kényszerítő erőt, mely az embereket jogi kényszer nélkül közös munkára egyesíteni tudta volna, nem fejtett ki, aligha fog valakiben az iránt kételyeket támasztani, hogy mégis ez a tulajdoni intézmény az, mely a mai gazdasági rend alapját alkotó munkakényszert létrehozta. Világos ugyanis, hogy a változott, körülmények között, melyeket legnagyobb részben a kapitalizmus hozott közvetlenül vagy közvetve létre, a magántulajdonban mindig benne rejlő kényszerítő erő hatalmas és a gazdasági szervezet alaperejét képezni alkalmas erővé fokozódott.

Összegezzük az eddigi eredményeket. A mai gazdasági élet mozgató erőinek behatóbb vizsgálata kiderítette, hogy a magántulajdon intézményének a magánvállalkozáson alapuló

gazdasági élet minden mozzanatában alapvető szerepe van. És e szerep súlyát az világítja meg igazi jelentőségének megfelelően, ha megfontoljuk, hogy ott, ahol a magánvállalkozási rendszer a többi gazdasági rendszertől a legalapvetőbb módon különbözik, ahol t. i. annak az indoka fekszik, hogy a termelési erők egyesítése által magánegyeneknek minden közvetlen közhatósági kényszer érvényben léte nélkül közgazdasági termelése válik lehetővé, a magántulajdon hatóerejében a többi közreható tényezőket messze felülmúlja, mert a szervező, a köztevékenységre egyesítő erőt ez tartalmazza. Épp ezért csakis a magántulajdon eme fontos hatásának átértése vezet a magánvállalkozási rendszer igazi jellegének felismeréséhez.

(Folytatása következik.)

A politikai tudomány határai.

Írta: RÉZ MIHÁLY.

II.

Arra az eredményre jutottunk előbbi tanulmányunkban, hogy úgy az intézmények, mint a politikai irányok tekintetében más a szükség és más a lehetőség.

Hiába mutatja ki a tudomány, hogy szükséges valamely intézmény vagy irány; s amely irány vagy intézmény lehetséges, annak megvalósítása – a válság elkerülése szempontjából – hiábavaló.

Amely intézmény elméletileg czélszerű lett volna a francia forradalom idején (Parlamentarismus, két kamara), annak alkatelemei hiányoztak s a közhangulat miatt sem volt kivihető; ami kivihető volt, az a forradalom káros következményeit nem akadályozhatta meg. Nemcsak a monarchia megdöntése, de a régi nemesség és clerus megsemmisítése is kiszámíthatlan károkat okozott. Van tehát a válságoknak mélyebben fekvő s kevésbé önkényes oka, melyen a tudományos elemzés nem bír segíteni.

A világtörténelem nagy eseményei nem csupán félreértésből származtak s a francia forradalom okai nem téves meghatározások. Abban, hogy bizonyos intézményekhez hiányzanak az alkotó elemek, és hogy azoknak megalkotása a közhangulatba ütközik, van bizonyos szükségképeniség, mely a fejlődés múltjából az állam egyéniségéből következik. Ezzel szemben áll az egyén önkényes törekvéseivel.

De sem a szükségképeniség, sem az önkényesség nem teljes. E körülmény enyhíti az ellentét merevségét, anélkül, hogy igazolná a politikai tudományba bizakodók reményeit. Nem teljes az a szükségképeniség, melyet a politikai jelenségekben feltalálunk, mert hiszen az anyagi tényezők mellett ott vannak az imponderabiliák s azoknak visszahatásai. Akármilyen törvényszerűséget állapítsunk meg a gazdasági élet rendjében, mégis kétségtelen, hogy azokra egyes kiváló államférfiaknak igen fontos befolyása van s ha Franciaország forradalmára nagy befolyással is volt az akkori gazdasági rend, ezen gazdasági rend létrejöttére egy IV. Henriknek vagy Colbertnek viszont szintén döntő hatása volt. De ha eképen nem teljes a szükségképeniség, melyet a politikai élet a vizsgálódónak nyújt: másrészt az önkényesség sem oly teljes, mint azt az activ politikus óhajtaná. Mert ugyanazon imponderabiliák, melyek az anyagi tényezőknél mutakozó törvényszerűségen néha rést ütnek, bizonyos fokú szükségképiséget mutatnak némelykor, mely minden irányító törekvéssel daczol. Bármily kevésbé óhajtandó bizonyos vélemények és érzések ereje, gyakran lehetetlen azoknak ellentállani s gyakran a nemzet jellemében, múltjában s műveltsége fejlődési fokában szükségképeni erővel jelentkeznek.

Itt kettős nehézséggel találkozunk. A politikai tudomány, mint kutató, arra az eredményre jut, hogy a törvényszerűség soha ki nem ismerhető, mert a politikai élet minden egyes esetben egy egész sor lehetőséget mutat, melyekről absolute nem mondhatjuk meg, hogy melyek lépnek működésbe bizonyos esélyek (az érzelmek változása, találmányok, külbehatás, kiváló politikusok közbelépése) által. Másrészt látnia kell annak, aki a politikai tudományt az éle t irányítójául óhajtaná, hogy e lehetőségek körén kívül az emberi akaratnak semmi tere nincs. hogy e lehetőség száma egynél több: az megakadályoz bennünket a törvényszerűség megállapításában: hogy e lehetőségek száma korlátozott: az akadályozna a politikai tudomány eredményeinek gyakorlati értékű tésében, még ha lehetnének is eredményeink.

Mindezekről eltekintve, van még egy ok, mely a politikai igazságok tökéletes felismerését és a tudomány ezen eredményeinek megvalósítását végkép lehetetlenné teszi. Az érdek és a szenvedély nemcsak igazságok felismerésében, vagy elfogadásában gátol meg, hanem valamely politikai igazságot feltétlenül nem is fogadja el.

»Mióta és míg a világ,
Nem volt-e, nem leend-e
Erős, ki nyomni mindig kész
S ki elnyomassék, gyenge?
Amazt mikép mérséklitek,
Hogy enyhe legyen láncza?
Mikép ezt, hogy nagyon súlyos
Békóit meg ne rázza?«

Anglia terjeszkedése a hódító polgárosodás diadalát jelentheti s a távoli néző tárgyilagosan odaítélheti neki e jogot; de az a nemzet, amelynek ez ítélet folytán pusztulni kell, hogyan fogadja el ezt az igazságot abszoltnak s – nemcsak érzelmei, de érdekei szempontjából is – hogy találjon abban megnyugvást? Ugyanez az eset a nemzetek belső életében is. Összeomlóban egy régi osztály, pusztulásának haszna bizonyítható. De aki annak híve, érzése annak mást mond, értékeket lát benne s azoknak nagy becset tulajdonít; és az az osztály maga, ha látja, hogy kezéből kiveszik a hatalmat, fogja-e nyugodtan nézni az abszolút igazság diadalát?

A communista kiáltvány vas következetességgel van szerkesztve s hatalmas tehetség terméke. De annak a világ-felforgató elméletnek aligha lehet tárgyilagós bírálója az a munkásosztály, amelynek »egy világot« ígér, akár az a tőkepénzes osztály, melytől a létjogosultságot tagadja meg. Nem nézeteltérésről van itt szó. »A lét vagy nem lét kérdése ez.« Az abszoltnak jelzett igazság ellen itt a minden egészséges lényben működő életösztön tiltakozik.

Valamely párt vagy felekezet hasonlóképen érdemes lehet hogy megsemmisüljön, de abba aligha nyugszik bele. A római egyházat sokan károsnak tartják, de ez ellen nemcsak a hívők érzelme tiltakozik, hanem az egyház létérdeke is és kétségtelen, hogy azt teljes erővel fogná védeni. Az önkormányzat megszüntetése az abban eddig részesedők érdekébe

ütközik, az államhatalom általános korlátozása a hatalom minpenkori birtokosaiéba.*)

A politikai elv nem elvont tantétel, mely fölött ítélni lehet az abszolút igazság szerint. Osztály az, erőknél új megosztása, az erőviszonyok új szabályozása. Keresztülvive az életbe meggyöngíti az egyiket, hogy erősítse a másikat; új elemeknek ad erőt vagy megsemmisít régiéket.

Azt mondják: az összesség érdekeinek kell uralkodnia a particuláris érdekek felett. Ha ez igazság, akkor is erkölcsi igazság, nem politikai tényeket kutatunk, ethikai kárhozzátás a létezőket nem létezővé nem teszi. A tény pedig az, hogy minden érdek védekezik s hogy minden párt, osztály, felekezet, csoport érzelmei is ennek megfelelőek.

De vannak az egyes pártoknak, osztályoknak felekezeteknek, csoportoknak – érdekeiktől eltekintve – olyan érzelmeik, melyeknek létezése és hatása ethikailag sem kárhozzáttható, sőt kívánatos. A politikai érzelmek az értékelésben szükségképp subjectivek, mert a pretium affectionis fogalma kizárja az tárgyilagosságot.

Ki mondja meg, hogy a haza dicsőségének, a nemzet nagyságának mekkora értéke van? Ki mondja meg, hogy vallásunkhoz való ragaszkodásunk, osztályunk hagyományaihoz i való ragaszkodásunk határa hol kell hogy legyen? Ki mondja meg, hogy a nép millióinak keserű sorsa szívünket mennyire indítsa meg; s hogy mikor mindez az érzés összeütközik, melyeknek kell győztesül maradnia? Ki mondja meg? És ha megmondja: ki hallgathat rá?

Nem lehet ebben senki bíró. Ítélete nem igazság lenne, hanem érzelmi nyilatkozat. Aki át nem érzett valamely érzést, nem is ismeri s meg sem ítélni; aki átérzte, pártos fél az már s bíró nem lehet. És az érzés intensitásátának hány különböző foka van s ki ítélni tárgyilagosan a fölött, hogy melyik jogosult? Meg lehet bármelyiket indokolni; de mint

*) Ha vannak is esetek, midőn egy osztály, párt, vagy felekezet saját gyöngítésébe tudatosan beleegyezik, ez más fontosabb érdekellentétből keletkezik s az ily eseteket ellensúlyozza viszont az a gyakori tünet, hogy midőn egy osztály vagy felekezet érdekében is tétetik valamely előterjesztés, de mely egyelőre csekély áldozatot kíván: ha az osztály érdeke meg is kíváná, elveti azt ép ezen osztály egyéneinek érdeke.

helyesen mondták: az ember csinálja az indokot s nem az indok az embert.

El sem lehet fogadni semmi döntést, mert az ember egyénisége ép érzelmeiben gyökerezik s az egyéniség minden kívülről jövő kényszer ellen az önfentartás ösztönével védekezik. A zsarnok törvényhozók már nem küzdenek az emberi természet e sajátsága ellen és vallásokat népükre már többé nem kényszerítenek. Helyükbe a szabadság doktrinair hívei akarnak lépni, érzelmeket kényszerítve reánk?

Igen helyesen mondotta BURKE, hogy a politikát az emberi természetre kell alapítani s nem az emberi észre, mely annak csak egy része s épen nem mondhatni, hogy legnagyobb része. Az érdek és érzésersje is az emberi természetben alapul s ezek sokkal kevésbé hozhatók összhangba, mint az emberi ész elvont követelményei.

Láttuk ennél fogva, hogy a politikai elv az erők viszonyát kívánja szabályozni s így a szabályozandó erők képviselőinek érdekeit oly mélyen érinti, hogy azok részéről a tárgyilagosság lehetetlen s tényleg nem létezik. És láttuk, hogy nemcsak az érdekeket érinti, hanem az érzelmeket is, és azon elv, mely ezeket elítéli, egyéniségünk legbelsőbb lényét sérti meg.

A subjectiv igazság csupán a mi érzéseink értékelése szerint absolut. Ha azt elnyomják, az elnyomó irányt mindig csak mások subjectiv igazságának tarthatjuk, melyet reánk erőszakoltak. Nemcsak az érdekek, de az érzelmek sem egyenlíthetők ki közegyetértéssel. A politikai élet ellenmondó irányoknak harca, a létért való küzdelem tere. Az élet és nem az igazság törvénye irányadó benne.

Önmagát védi osztályunk, pártunk, felekezetünk és védi legszentebb – egyéniségünkkel válhatatlanul egybeforrott – eszményeinknek létérdekét.

Lehetetlen az, hogy, midőn egy egyéniségünkkel egybeforrott erős érzés parancsait feltétlenül kötelezőknek tartjuk; ugyanakkor egy oly politikai igazságot, mely annak létjogát is megtagadja, absolute érvényesnek ismerhessünk el. Ezen igazság absolut voltának tagadása: természetes önvédelem.

Örök törvény a halál; de az életért való küzdelem törvénye is örök.

A politikai tudomány első feladata: megszabni határait.

EÖTVÖS optimismusa és a routine embereinek skepticizmusa egyaránt tarthatatlan. A politika nem lehet exact tudomány s. elérhető eredményei sem valósíthatók meg mindannyian; de megállapíthat bizonyos igazságokat s befolyásolhatja velük a gyakorlati politikát bizonyos fokig.

Sem a véletlenre, sem az imponderabilis tényezőkre, sem – ennél fogva – a lappangó erőkre vonatkozólag nem bír törvényszerűséget megállapítani. Ezen okok megjelenésének okát sem ismeri s ezen okok lényege, természete már csak azért is kiismerhetetlen előtte, mert mindig változó. A nagy ember, az Idealismus, a föltalálások, az új (eddig lappangó) tényezők minden korszakban megjelennek, de mindig más összetételben. Pedig ép ez teszi lényegüket. Azonos kifejezések alatt itt. egészen heterogen elemeket értünk. De hogyan állapítsuk meg oly okok okozatait, melyeknek összetétele, lényege állandóan kiszámíthatatlanul változó.*)

A politikai élet ezen tere tehát kiismerhetetlen, mert, habár kétségtelen, hogy minden jelenség törvényszerű – s ekép a véletlen is ismeretlen szükségképeniség – a jelenségek ezen sorának törvényszerűsége megismerhetetlen. Ha a lélektan exact tudomány lehetne, az imponderabiliák kivehetők volnának ez állítás alól; de amíg a lángész megjelenésének és természetének törvényszerűségét meg nem ismerhetőknek tapasztaljuk, a politika exact tudomány nem lehet. Mert nemcsak a politikai, hanem a tudományos s a gazdasági életnek, valamint a technikai vívmányoknak is ez a mozgató rugója. Es amíg ez és a véletlen szerepe ki nem ismerhető, ezeknél fogva a külső államok behatásának törvényszerűsége sem lesz megállapítható.

De megállapítható – ezzel szemben – bizonyos törvényszerűség a politikai viszonyok bizonyos tárgyi tényezői és a politikai intézmények között. A történelem tapasztalatai alapján bizonyos törvényszerű kölcsönhatások, az állam lényegének természetére vonatkozó bizonyos igazságok megállapíthatók.

*) Az emberi értelem, a vágyak, az érzelmek, a törekvések, a célok változása következtében – *Pulszky Ágost* szerint – oly új alakulatokat mutat a történelem, a minőket a természet csak geológiai korszakokban.

Ezen alapfogalmak eloszlataknak számtalan hypothesis, mely a napi politikai okoskodásai mögött öntudatlanul rejtőzik. Ezek alapján kell a gyakorlati politikusnak a többi tényezővel s azoknak visszahatásával számolnia. Neki kell a jelen ható tényezőit felismernie, a lappangó erők ébredését, a vezetők természetét, a külbefolyások hatását, az imponderabiliák erejét és irányát – a lelkekre való hatásból – felismernie. Művészet ez; eszköze már nem az elmélkedés, hanem az érzés.

Az a különbség a népszerű politikus és a valódi államférfi között, hogy míg amaz csak a népszerű érzelmek áramlatával congeniális, emez a tárgyi törvényszerűségnek is épúgy tudatában van s elég erővel bír irányát ehhez képest szabni meg. A népszerű áramlat hőse csak annyira érti az imponderabilis tényezőket, mint valami emberi szenvedélyt, az aki maga is ép annak rabja; holott az államférfi olyan mint a psychologus, ki az emberi lélek minden érzését átérzi, de ismeri is, ismeri összhangjuk feltételeit s tárgyilagosan értékelni tudván őket, helyüket kimutatja.

Eme tárgyi tényezők közt az állam lényegének természetére vonatkozó igazságok kimutatása a politikai tudomány feladata.

A politikai kérdések megoldásánál nem szabad a közjogból magyarázni meg csupán az állam lényegét. Egy alkotmányos állam közjoga szerint a törvények bármelyike, sőt az egész alkotmány is bármikor megváltoztatható, ha az illetékes tényezők ez irányú akarata megegyező; valójában ez a viszonyoktól függ s az alkotmány megváltoztatása a törvényeket megváltoztatja, de nem a tényeket. A közjog szerint valamely alkotmány mindaddig fennáll, míg jogszerűleg meg nem változtatik; valójában az folyton változik a váltakozó erőviszonyok szerint. A német császárnak nincs vétőjoga, de tényleg vetőt mondhat a Bundesrathban birt túlsúlya folytán; az angol királynak van vétőjoga, de tényleg nem használhatja. És ha Anglia belső osztályellentétei erősödni fognak – így ítélt GNEIST – a korona túlsúlya ismét bekövetkezik.

Az erőviszonyok mivolta képezi az állam lényegét, annak törvényszerűségeit kell a politikának kutatnia. A jogrendszerben az erőviszonyoknak csak egy része szervezettek és jut öntudatra, de ha ezen öntudat a jogrendszer keletkezése per-

czében is csak az a c t i v erőviszonyoknak felel meg, idők folytán azokkal ellentétbe jut, mert az élet nem áll meg, a törvény pedig merev.

De a jogrendszerben az állam lényege nemcsak ezen eltérések miatt nem mutatkozik pontosan; hanem teljesen sem mutatkozhatik, mert az is az állam lényegéhez tartozik, amit az jogilag nem is szabályoz. A *laisser faire* a gazdasági harczból kizárja az állami beavatkozást, a gondolat-szabadság elve pedig az eszményi tényezőkre való hatását korlátozza. A jog e területeknek csak határait ismeri, melyeket az államhatalomnak átlépni nem szabad; de azon erőviszonyok, melyek a gazdasági és szellemi küzdelmek folytán kialakulnak, ép az állam lényegét teszik.

Ezen tények első csoportja szempontjából a közjog egy része anachronismus; a második csoport pedig a közjog előtt terra incognita. Pedig éppen ezen erőviszonyok – nevezzük bár társadalmiaknak – határozzák meg azt, hogy valamely államban minő intézmények lehetségesek, s a lehetséges intézmények természetét is ez határozza meg.

Miként a természettudományban megdőlt LINNÉ rendszere, mely külső ismérvek szerint s csupán egy szerv tekintetbevételeivel osztályozott: úgy kell a politikában is e változásnak bekövetkeznie. És miként CUVIER az összes szervek s azok működésének tekintetbevételeit követelte, sőt még tovább menve a szervek alkotó szövetének vizsgálatát tűzte föladatul; úgy kell a politikának is a monarchia és *respublica*, demokrácia és aristokrácia külsőleges és egyoldalú ismérvei helyett az összes intézményekből – tehát a magán, büntető és örökösödési jogaikból is – megállapítani valamely állam típusát, sőt tovább menve, ezen szervek alkotó szöveit, magát a gazdasági, társadalmi és kulturális életet is vizsgálat tárgyává tenni. Ez a tulajdonképeni feladat s a Marxismus rendkívüli érdeme éppen az, hogy e szövetek egyiket a gazdaságít – tette vizsgálatai kiinduló pontjává. Hogy erre az egyre vezetett mindent vissza, abban áll egyoldalúsága; de ezen az alapon oly teljes világnézetet adott, mely terjeszkedve a politikára, nemzetgazdaságra és az etikára is, ép teljessége folytán óriási hatást gyakorol s a rendszeresség erejével az érzelmeket szolgálva legjobban bizonyítja,

hogy felfogásának materiálismusa mily egyoldalú. Ami félelmissé teszi, az ép ideológiájának ereje s így gyakorlati hatása az, ami elméletének igazsága ellen leginkább bizonyít.

A politikának tehát az intézményeket alkotó viszonyokat kell vizsgálnia.

SZÉCHENYI egész politikai rendszere ezen alapú, a külső – közjogi – ismérvek helyett az alkotó szövetet vizsgálta s ezt akarta átalakítani. A *laisser faire* elvének bukása Anglia politikájában szintén annak belátását bizonyítja, hogy, ha az állam a gazdasági élet bizonyos kérdéseit nem is szabályozza jogilag, azok azért az államra kihatnak és ^ hogy a jogilag *déclarait* szabadság a szabadjára bocsátott erők uralmát szülheti.

Ennek belátása további perspectivákat nyit meg szemünk előtt s általa az állam természetébe mélyebb bepillantást nyerünk. Látjuk, hogy nemcsak az állam gátolhatja a szabadságot, hanem; a viszonyok ereje is s hogy az állam e viszonyok épségben hagyásával közvetve maga is részes azon következményekben, melyek ezáltal előállanak.

Az egyéni szabadság hívei feledik, hogy, midőn az egyént az állam uralmától megszabadítják, az erőviszonyok nyers uralmának szolgáltatják ki. A *laisser faire* ezen következményeit CARLYLE mutatta ki geniális röpirataiban s az állam természetére új világot vetetett. Követték őt a conservatív politikusok Bismarck és Disraeli is: a communisták más részről szintén ezen szempontot hangsúlyozzák.

Nemcsak az államot, mint jogi szervezetet kell vizsgálnunk tehát, hanem vizsgálnunk kell azon erőviszonyokat is, melyek megadják annak concret jellegét.

Ezen erőviszonyok korántsem csupán materiálisak, amennyiben azok korántsem mind gazdasági természetűek (pl. hadsereg, külbefolyás.) Törvényszerűségük vizsgálata a politika feladata; az állam lényegének ismeretéhez csak így juthatunk közelebb.

A politikai igazságokat tévesen mondták viszonylagosoknak. Hiszen még ezen elv maga is az absolut igazság érvényét követeli magának. Az igazság voltaképp nem is lehet más, mint absolut. A viszonylagosság csak több absolut igazság k e r e s z t e z ő d é s é t jelentheti.

Absolut igazság a nehézségi erő törvénye; absolut igazság a testek áthatlansága is: e két igazság kereszteződése a valóságban érvényesülését viszonylagossá teszi. Midőn tehát egy viszonylagos érvényű elvet találunk, keresnünk kell azon absolut igazságokat, melyeknek érvényesülés közben való keresztezése okozza a viszonylagosságot.

Az intézmények czélszerűsége pl. a tapasztalás szerint viszonylagosnak mutatkozik. Ezen viszonylagosság mögött egyrészt az intézmények, másrészt a viszonyok természetét megállapító absolut igazságok rejlenek, melyek érvényesülés közben egymást keresztezik. Ma csak annyit tudunk, hogy mind a kettőnek természete hely és idő szerint különböző. Ez már absolut igazság. E különbözőségek további kutatása – számos viszonylagos elv összehasonlításával – más közös vonásokat, más absolut igazságokat fog fölmutatni s az állam lényegének ismeretéhez közelebb vezet. Az államtypusokra ugyanez áll.

Ezen megállapítható absolut igazságok ugyan soha nem fognak általános elismerésre találni – legalább speciális alkalmazásban nem – de megakadályozzák azt, hogy elvek, melyek bizonyos elemek érdekeinek és érzelmeinek felelnek meg, ezek által – mint pl. a jakobinusok által – az örök, emberi igazság nevében erőszakoltassanak a közömbösökre vagy az ellenfelekre is s így azok ellenállását ezáltal is megbénítsák. Mert természete az a politikai irányoknak, hogy azok mindegyike a maga speciális igazságát általános igazságnak hiszi s néha nemcsak hogy a tudomány által megállapított absolut igazságokat nem fogadja el – mint azt EÖTVÖS reméli – hanem a maga érzelmi igazságát hirdeti absolutnak s azt másokra erőszakolni igyekszik. Az egyenlő igazság ritkán nyer elismerést s a létért való küzdelemben mindenkinek a maga igazsága a maga egyik fegyvere. Az igazság fegyverével való eme küzdelemben belevinni némi tárgyilagosságot – nem az érdekeltek számára, mert azok nem fogadják el; hanem azok számára, akik nem érdekeltek – s kimutatni, hogy azabsolutnak és általánosnak hirdetett igazság csak az érdekeltek subjectiv igazsága, mely másokra nem irányadó: erre lehetőséget nyújtani a politikai tudomány feladata. Teljesíti pedig e feladatát az

által, ha megállapít bizonyos absolut törvényszerűségeket mint objectiv igazságokat. Az imponderabilis tényezők határt szabnak e törvényszerűségek megállapíthatásának; a megállapítható törvényszerűségek viszont megakadályoznák, hogy a nap uralkodó imponderabiliái medrükből kicsapjanak s a maguk subjectiv igazságát objectiv igazságnak tüntethessék föl.

COMTE helyesen mondja, hogy a methaphysikai világnézet kora a positiv világnézetet megelőzi. A politikai értelem kifejlődésének is a túlgyors általánosítás a kezdetleges állapota; a viszonyoknak, a reális tényezőknek in concreto vizsgálata ellenben fejlődés jele.

Általában természetes hibája a primitív értelemnek az indokolatlan általánosítás s az »emberek«-ről és az »élet«-ről legtöbbet a keveset tapasztalt serdülő kor tud beszélni; míg az élettapasztalat az egyes esetek egyenkénti megfigyeléséből ítélni tanít.

Az egyház világnézete is rég kész volt s a természettudományoknak csak küzdelmesen lehetett az emberiséget a speciális tényeg részletes vizsgálata alapján ítélő gondolkodásra szoktatni.

Miként a természettudományi felfogásnak, úgy az objectiv politikai vizsgálódásnak is az érzelmi mozzanatokban van legfőbb akadálya. A természettudomány azonban ép úgy, mint a politika, csak természetes határai közé szorítja az érzelmi tényezőket, s meggátolja, hogy azokon túlcsapva akadályozzák a tények tárgyilagos vizsgálatát. Ellentétben tehát a népszerű felfogással, mely a gyakorlati politikai gondolkozást az elme természeti állapotának tekinti, az elméletet pedig mint annak bünbeesését; épen az a célja a tudománynak, hogy szoktassa le az elméket azon indokolatlan általánosításoktól, melyek a gondolkodás primitiv fokán oly gyakoriak s ránevelni a gondoldozást arra, hogy egyes érzelmi mozzanatok általánosítását el nem fogadva, csak a speciális viszonyok specialis következményeit vizsgálja a tudomány útmutatása szerint, melynek a különböző viszonyokban nyilvánuló közös igazságokra kell rámutatnia, ismertetve az állam lényegének objective megállapítható törvényszerűségeit.

Ez a politikai tudomány határa elméletileg úgy mint gyakorlatilag.

Ezen határok között kell a politikának kutatásait végeznie s kutatásának eredményei ezen határok között számíthatnak gyakorlati hatásra. A tapasztalatból kell kiindulnia, de az inductiót a deductióval lesz kénytelen kiegészíteni. Kutatásainak anyagát a történelem adja meg. A történelemben azonban a vezérlő politikusokat nemcsak mint a politikai kutatás tárgyait, hanem mint annak alanyait is kell vizsgálnia. Tanulmányoznia kell a nagy államférfiak politikai világnézetét; vizsgálnia kell, hogyan tükröződött az ő vizsgálandó lelkükben a világ. Mert csak akkor lesz a kutatás módja valóban tapasztalati s eredményei pozitív értékűek, ha nemcsak maga állapítja meg a tények okozati összefüggését s ezeknek alapján a politikai viszonyok természetét; hanem megvizsgálja azon politikusok ez irányú vélekedéseit is, kik e meggyőződések alapján gyakorlati politikát csinálván, érintkezésbe jöttek a valósággal s kiknek fennmaradt alkotásai mutatják, hogy világnézetük az idők bírálását kiállotta. Ez egyszersmind némileg a kísérletezési módszer előnyeivel is bír, mert bár az elméleti kutató maga nem hozhat működésbe tetszés szerinti tényezőket, hogy láthassa azok hatásait; de bizonyos gyakorlati politikusok kísérleteit figyelemmel kísérheti s azok alapjául szolgáló elveket az eredmények alapján bírálhatja. A gyakorlati politikus világnézetét természetesen nem lehet olyképen megállapítani, hogy beszédeinek és iratainak egyes tételei összefüggésükből kiszakíttassanak s absolut igazságok gyanánt idéztessenek. A gyakorlati politikus nyilatkozatai elméleti szabatosággal ritkán bírnak. Általános kifejezéseket használ egyes esetekre absolut igazságként állít fel viszonylagos igazságokat. Gyakorlati szempontból ez gyakran szükséges, és szükséges az is, hogy terveit ne a maga teljességében tárja fel. Argumentációja sem lehet szabatos, mert mindig ad hominem kell argumentálnia. De a történetíró az államférfi tetteiből kiolvashatja egész gondolkodásmódját s a siker próbakövével az annak alapjául szolgáló meggyőződések értékét megállapíthatja.

Ezen vizsgálódások meg fogják mutatni, hogy az állam lényegéről az egyes körök államférfiainak minő véleménye volt, s az egyes intézményekre vonatkozó elveik különbségéből és hasonlóságaiból egyaránt értékes következtetéseket

vonhatunk. Így lesz a politikai tudomány a gyakorlati élet számára is szükséges útmutató. Hogy vezethessen és taníthasson, előbb az eredményesen vezetőktől kell tanulnia; és hogy ezen alapon szilárd épületet rakhasson, előbb meg kell vonnia teljes szigorúsággal kutatásának határait.

A politikai tudomány szűkre szabott határainak megóvása gyakorlati szempontból is kiváló fontosságú. Mert ha igaz, hogy a politika nem exact tudomány s azzá nem is lehet; ha igaz, hogy a lehetőségek közül az egyiknek vagy másiknak érvényesülését a véletlen szabja meg; ha igaz, hogy az imponderabiliák, a lappangó erők, a találmányok, a külbehatások és a lángész megjelenése kiszámíthatatlanságuk által a politikai életet is kiszámíthatatlanná teszik: akkor szétfoszlik mindaz a varázs, amelylyel korunk utópistái radicalis elméleteiket körüvették s a merészen követelt átalakulás következményeinek hirdetett bizonyossága maga is utópiának bizonyul. Akkor az ő kérlelhetetlen pontossággal megszabott törvényszerűségeik inkább az óhajtások, mint a tények közé lesznek sorozandók s egész mozgalmuk azon impoderabiliák közé, melyekről fentebb mondatott, hogy a maguk subjectiv érzelmi igazságát abszoltnak tüntetik fel s azoknak másokra erőszakolását ily módon próbálják meg.

De annak az igazságnak, hogy a politika nem exact tudomány, még további consequential is vonhatók. Következményei nemcsak antiradicális, hanem – bizonyos tekintetben – antidemokratikus természetűek is. Ha ugyanis a politikai életben nem ismerünk még oly absolut törvényszerűséget, minőt ismerni vélnek MARX és hívei; ha a politikai tudomány nem is juthat el oda, hogy e törvényszerűséget tökéletesen megállapíthassa; ha a gazdasági determinismust a physikai, s a tudományok fejlődésének belső törvényszerűségei folyton keresztezik; ha ekképen a gyakorlati politika szükségképen továbbra is a művészet tere marad: akkor a lángész jövőben sem lesz mellőzhető s az isteni nép millióinak bölcsesége őt ezután sem pótolhatja.

Neki kell átéreznie az imponderabiliák irányát s erejét; fölismerni a lappangó erőket, választani az erőviszonyokban mutatkozó lehetőségek között, neki kell végül kitűzni a célt, mely nemcsak óhajtható, de elérhető is és mint ható

erőnek ez irányban működni. Neki kell a nemzetnek – helyzetében rejlő – speciális igazságait meglátnia s kimutatni, hogy egy általános igazság a speciális viszonyok által – nem ugyan igazságában, de hatásában – miként módosíttatik.

Nem található formula, mely ezt pótolhatná; nem tantétel – sem ideális, sem materiális – mely azt nélkülözhetővé teszi. A technika minden csodája csak fokozhatja, de nem pótolhatja a látó erőt. Semmiféle tudományos sansculottismus a lángészt a maga isteni jogon nyert birodalmából nem száműzheti.

A ponyvairodalom társadalmi hatása.

Írta és felolvasta a Magyar Társadalomtudományi Egyesület
1908. évi december hó 3-ikán tartott ülésén

TÁBORI KORNÉL.

Magyarország kiskorú lakosságának túlnyomó része megvan fertőzve. Ez a bevezető mondat – jól érzem – frázispuffogatásnak hallik; pedig a legborzalmasabb valóság. Szemrehányást senkinek tenni nem akarok, de annyit ki kell jelentenem, hogy legalább is csodálatos az a nembánomság, amelylyel szabad utat engedtek nálunk a káros hatású bűnügyi és pornographicus irodalom virágzásának és pusztításának. Világszerte példátlan és páratlan arányú az a járvány, amely ebben az országban – főképp Budapesten – a legfogékonyabb lelkeket rothasztja. Azt kell hinni, hogy az illetékes köröknek halvány sejtelme sincs a detectivhistoriak meg a piszkos könyvek tartalmáról s ennek az igazi jelentőségéről.

Robinson kalandjai és Cooper indiánus történetei épp úgy elavultak, mint a történelmi és hazafias ifjúsági művek. Valami groteszk rák-evolúció mutatkozik. A fiúk mind detectivpályára gondolnak, a leányok pedig aljas lupanár-belletrisztikát élveznek. Nagyon sokan még azok közül is, akik szigorú nevelő-intézetekben, vagy otthon tanulnak és serdülnek föl. Végigjárhatjuk az antiquarius boltokat: félórán belül legalább két-három csitri leány állít be, akik verskötetet vagy Egyetemes Regénytár-t kérnek, végül azonban – néha pirulás nélkül is – »azt a Nagy Irmá«-t vásárolják meg. Nagy Irma: kivált ezt a nevet jó lesz megjegyezni, mivel ez a legkomo-lyabb társadalomtudósok közt is fölkapottá lesz még. A kulturhistóriánkban is lesz tán még szerepe s biztos, hogy tömérdek szülő átkozva fogja emlegetni.

A kriminalisztika régen kimutatta, hogy a bűn is ragadós valyává lehet és az utánzás vágyának szembeszökő bizonyítékát kapjuk ezen a téren. Egész csapat utánozta Jack-ot, a hasfölmetszőt, egyedül a francia Vacher tizenhat gyilkossággal. Utánozták Micsinayt, a tolvaj postakocsist, a köpenicki kapitányt, Strasznovot, a zágrábi diplomatát, Antosevicset és Piaszkovszkyt, az újpesti bankrablót, akik különben szintén utánzók voltak, hűséges olvasói a bűnügyi füzeteknek. Körülbelül tíz esztendeje figyelem a bűnügyi eseményeket s alig történt Budapesten egyetlen érdekes eset, amelyről magam ne írtam volna, többnyire személyes tapasztalat alapján. Nyugodt lélekkel mondhatom, hogy száz érdekes eset közül hatvan ismétlődik rövid időn belül, ha nem is mindig akkora méretben. A sajtó akaratlanul közvetíti a büntettek ilyen módon való szaporodását. A tettes sokszor elmenekül s ebben az esetben még több a veszedelmes utánzó. Minél később fogják el a gonosztevőt, annál több a majmolója s minél alantasabb a szellemi szintáj, annál inkább követi a példát a bűnrehajló ember. Á kritikátlan kiskorú nép pedig leginkább hajlik és a divatos bűnügyi füzetek a legerősebben szuggerálnak.

Itt, épp itt jegyzem meg, hogy SZÉKELY VLADIMÍR rendőrfogalmazóval magam is írtam bűnügyi tárgyú könyveket. Az igaz, hogy nem regényes, novellisztikus, vagy memoiros történeteket, hanem a gonosztevők ellen való védekezés, az erkölcsrendészet s a gyermekvédelem érdekében. Némely javaslatunk már szentesített törvénynyé lett s a hatóságok egy része megrendelte műveinket tankönyvül is. Őszintén megállapítom, hogy ezek a mi könyveink is árthatnak, ha éretlen gyermekek olvassák azokat. De hát a napilapok százféle hiteles esetről számolnak be, amelyeket serdülő fajtának olvasni talán nem volna szabad. S ezzel valahogy le is számolhatnánk. De most azt is constatálni kell, hogy a biztosan káros hatású bűnügyi és pornographicus könyveket néhány kiadó nemcsak kínálja boltjában a gyermekhadnak, de utána megy az iskolába is.

Az egyik fővárosi gymnasiumban elcsaptak egy szolgát, mert hónapok multán véletlenül rájöttek, hogy közönséges ügynöke a leggaládabb művek kiadóinak s huszonöt százalékot kap az eladott példányok után. A kiadó cynicusan mondta,

hogy több ezer példányt adott már el a különböző gimnáziumokban és leányiskolákban; a nemi felvilágosítás korában pedig nevetséges alak volna az, aki szemére veti ezt az üzleti működést.

Naiv ember volna az, aki a bűnügyi irodalmat általában támadná, szidná a mostanában mutatkozó romboló hatás látára. Úgy a kriminalisztika, mint a belletrisztika nagyon értékes, hasznos bűnügyi műveket termel. Nevetséges volna a RASZKOLNYIKOV-ot kárhoztatni, pedig épp a DOSZTOJEVSZKI hőségnek is akadt nemrég utánzója az életben és helytelen volna KRAFFT-EBING-et megszólítani, lebecsülni, mert a Psychothia sexualis-t megalkotta.

De viszont nem lehet dicsérően nyilatkozni arról a kiadóról, aki a RASZKOLNYIKOV-ból vagy ZOLA néhány művéből három negyedrészt kihagyat és a naturalistikus részeket célzatos ferdítésekkel, sőt beszúrásokkal fordíttatja le. Hasonló üzleti szellemmel népszerűsítik most KRAFFT-EBING könyvét is.

A detektiv-történetekről egy kis cikket írtam november közepén. Harmadnap fölkeresett egy rendőrtisztviselő és szomorúan mondta: – »Érdekes, helyénvaló, amit írt, de sokra nem megyünk vele. Én az eltűntek és öngyilkosok dolgaival foglalkozom és bő tapasztalat alapján mondhatom, hogy az utóbbi időben ötven-hatvan százalékkal szaporodott az ilyen szerencsétlenek száma. Egyre-másra jönnek hivatalomba a szülők, akik sírva mesélik, hogy a gyerekük detektiv-füzeteket olvasott, föllekesült a törtétiákon, rossz fát tett a tűzre, lopott vagy csalt, azután megszökött. Számos csínynek öngyilkosság a vége. Meggyőződésem szerint csak a sajtótörvény megváltoztatása segít, de hát én nem állhatok elő eféle eszmével, mert a szabadságot emlegető urak lenyakaznak. S én már csak későn világosíthatom föl a szülőket, hogy a rémhistóriák böngészését tiltsák, akadályozzák meg.«

Ezt mondta a rendőrség embere s nincs hozzátennivalóm. Csak említett cikkem egy részét hozom fel itt.

Amikor egy-egy hír érdektelennek látszik, a kárösszeg csekély, vagy a tettes szürke alak: a hírlaptudósítók pár sorban intézik el a dolgot a főkapitánysági sajtóiroda száraz híradása nyomán. Olyan sok az esemény, hogy nem is lehet mindnek a végére járni. Magam is csak véletlenül tudtam meg

az alábbiakat. Tíz hónap, óta egy kis statisztikát csinálók és minden apróságnál van egy állandó kérdésem a bűnügy előadókhoz: – Detectiv-históriát olvasott a tettes? Nagyon sűrűn kapom azt a választ, hogy a lakásán, vagy épp a zsebében találtak a riktó színű. füzetekből. Kétségtelenül megállapítható, hogy olyan olvasmányokból tanult a letartóztatottak harmincz-negyven százalékéka. Mint újságíró naponta megfordulok a rendőrségen és egyre 'ijesztőbb mértékben tapasztalom, hogy a bűnügyi tárgyú füzetek szinte toborozzák a fogháztölteléket. Vajjon eszébe villant-e már a kriminalistáknak, hogy ezzel az óriási fontosságú kérdéssel a legbehatóbban foglalkozniuk kell?

Hiteles adatokkal, esetekkel szolgálók. Az elsőnek szereplője S. K. irodai gyakornok. A minap háromezer koronát sikkasztott és eltűnt a fővárosból. Az újságok három sort közöltek róla. A rendőrség se nagyon törődhetett véle, az újpesti bankrablók lefoglalták az idejét. Ötönap végre kiment a gyakornok lakására egy detectív, aki az újpesti rablók elfogásában is jelentékeny szerepet játszott. Kutatgatás közben régi trükköt alkalmazott. Elővette a szekrény tetején talált vasúti kalauzt s a könyvet többször egymásután leejtette az asztalra. Mindig a 31-32. oldalon nyílt ki. (Budapest keleti p. u. – Ruttká-Berlin.)

– Oderberg felé járhat! – jelentette a főnökének s utóbb kiderült, hogy az egyszerű következtetés bevált.

A 31-ik oldal alján czeruzajegyzetet talált. Mindössze ennyi volt: III. k. 61. Egy kis töprengés után leszaladt az Erzsébet-körútra és CONAN DOYLE műveit kérte s legközelebbi könyvesboltban. Negyedóra múlva beállított a rendőrségre.

– Visszafordult a kis sikkasztó! – mondta a vizsgálat vezetőjének. – Most Fiume felé tart.

– Honnan tudja?

– CONAN DOYLE harmadik kötetéből a 61-ik oldalról.

– Nem értem. Mit beszél össze-vissza!

– Kérem, ott leírja a szerző egy sikkasztó ravasz szökését. Az ánglius visszatér a megkezdett útról és más irányban illan el, hogy a Scotland Yard mamlaszait félrevezesse. Aztán milliókat szerez a lopott tőkéből. A mi emberünk majmolt.

S. K. gyakornokot Zágrábban elcsípték. Kiderült, hogy a detectiv helyesen okoskodott. S megállapították, hogy a fiatal embert a bűnügyi históriák szédítették meg. A börtönben körülbelül másfél évi ideje lesz majd a kijózanodásra.

A megtévedt gyakornok édesanyja beleugrott a Dunába. Holttestét még nem találták meg. Tettéknek oka: szégyen, fájdalom, nyomor...

Nemrég történt az sem, hogy egy dunántúli állami menedékhelyről három fiú megszökött. Ízig-vérig romlott pesti utczagyerekek. Gyalog mentek Pápára, ott fellopóztak egy személyvonaton a kocsitetőre. Gecse-Gyarmat után revolvergolyó fűtült el a mozdonyfűtő mellett. A fűtő halálra rémült s megakarta állítani a vonatot. A vezető csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta megakadályozni.

– Megbolondult maga? – kiáltott rá.

– Éppen nem. De hát nem olvasta *A 13-ik számú locomotívot*? – Olvasta bizony a vezető is. S abban egy rémes história foglaltatik, amely szerint négy fűtőt és vezetőt orvul lelőnek, amíg végre Nick Carter a tettest ki nem nyomozza.

– Legfőlebb Győrige megyek, az Istennek se tovább! – nyögte a fűtő és lekuporodott a sarokba.

A vezetőnek is megborzongott a háta, de azért a helyén maradt... Tíz percz múlva újabb lövés. Szerencsére ugyancsak eredmény nélkül. Győrben nagy vizsgálat. Hasztalanul. A három suhancz – ezek lövöldöztek – idejekorán lesurrant. De aztán visszalopóztak. A vasúti kocsi tetején utaztak Budapestig. A keleti pályaudvaron sikerült őket elfogni. A korom apró szerecseneket csinált belőlük. Mikor a rendőrfelügyelő ügyeletes szobájába vezették őket, a legidősebb, a tizenöt éves büszkén mondta: – Csinálunk mi még külön dolgokat is. – Röviden még csak annyit, hogy a detectivhistóriáknak ez a rajongó kis bűvára húsznál több lopást, rablást követett el s vezére volt annak a csapatnak, mely a Népszínház mellett földre tepert egy fiút és elrabolta a reá bízott hús koronát, amelyet a sarki postahivatalban kellett volna földadnia.

– Az új füzeteket akartuk megvenni, – vallotta a suhancz, mikor a tettének okát firtatták.

Éppen ma reggel közölték a napilapok, hogy elfogtak egy kávéházi pinczérinast, aki mosolyogva ismert be hűsznál több betörést, amit czinkostársával követett el ravasz és vakmerő módon. A tizennégy éves fiú hűséges olvasója volt a tarkaszínű bűnügyi füzeteknek . . .

A nyáron egy nagyobb gyermekbandát is elfogtak, amelynek tagjai szintén a bűnügyi füzetek tanítványai voltak. Száz-tizennégy lopás, rablás bizonyult rájuk. A rendőrség nem tudta megtalálni az orgazdáikat és a búvóhelyöket. Végre is egy tizenöt éves rikkancs árulta el, akinek a szeretőjét elcsácsábította a bünszövetkezet tizennégy éves vezére. A város legforgalmasabb helyén találkoztak a kis gonosztevők, ott eszelték ki a gázságaikat. – A »Párizsi Áruház« tűzkatasztrófája után mindenfelé óvó-intézkedéseket rendeltek el. A Népszínház épületén is javítottak, az öltözők homlokzatát most vashidacska övezi, hogy az ablakból vékony létrán bármikor lejuthassanak az utcára. Az említett gyermekbanda tagjai a létrákon, amelyek a falba vannak erősítve, fölmásztak a színház lapos tetejére, ott ettek-ittak, szerelmeskedtek, bűnös terveket főztek ki és fölolvastatták egymásnak a detectiv történeteket. Fényes nappal osztozkodtak ott a zsákmányon és vidáman gúnyolták a zsarókat, a rendőröket, akik lent az utcán őrizték nagy komolyan a közrendet abban a hitben, hogy minden jól megy. A Népszínház tetején tanult ki a három kis leány is, akik később a Gyermekvédő Liga javítóintézetébe kerültek, onnan megszöktek s hetek múlva fogták el őket a detectivok a Rákóczi-úton. Tizennégy esztendő volt a legidősebb már romlott leány.

A Gyermekvédő Liga különben igazán nagyszabású tevékenységet végez a züllött apróságok megmentése érdekében, csakhogy a leggondosabb s leghumánusabb munkája is fias-kót vall némely esetben a javíthatatlannak mutatkozó bűnösökkel szemben, akiket a lelkük gyökeréig megrontott már a gonosz hajlandóság, meg a tolvajtanyák népe.

A felnőttek is szeretettel utánozzák a bűnügyi füzetek regényes példáit. Kétségtelen, hogy az irodalomnak mindig nagy hatása volt a bűnözésre. A vitriolos merényletek például, hogy mást ne említsünk, a tizenhetedik század közepe óta, amikor álarczos szbirrek Chaulnes herczegnőt a maró folya-

dékkal leöntötték, csúffá tették, egészen a feledés ködébe merültek. A vitriolt aztán egyenesen KARR ALFONZ egyik regénye hozta megint divatba. Ez az író izgalmas módon mesélte el a könyvében, hogyan vitriolozta le egy féltékeny nő az imádóját. Aztán egész sereg hasonló merénylet következett s ma már uraságoktól levett módszerré lett a korábban előkelőnek tartott vitriolboszú; jóformán csakis cseléd-leányok alkalmazzák.

Hogy a detectív-történetek minél szélesebb körben divatosak maradjanak, arról gondoskodik a színház is. Aki még nem vette volna észre a könyvesboltok és dohánytözsdék kirakataiban ezeket a ríktó színű füzeteket, mindazokat figyelmessé teszi a színház. Gyönyörűen osztják föl ezt a propaganda-munkát az előkelő és a kültelki színházak. A nagy közsínházakban ugyanis – ez még csak megjárja – Conan Doyle, Hornung, Mirbeau úri gonosztevői szerepelnek s Lupén Arzént teszik népszerűvé, a Népszínpadon és Kis Színházban pedig Nick Carter, Nobody, Buffalo Bill a hősök. Van aztán négyöt mozgó színház, ahol kizárólag detectív históriákat, jeleneteket mutatnak be és vannak ú. n. pikáns mozik, ahol különös ízlésű urak, sőt prémbundás hölgyek szórakoznak a merészen bonyolított epizódokon. Nálunk, ahol különben sem valami kedvelt a rendőr, kettős örömmel fogadják ezeket az urakat s zúg a tapsvihár egy-egy sikeres fogás után, mikor kisíklanak a rendőrök kezéből. Természetes, hogy a hivatásos rendőr és detectív mind hülye, ügyetlen, ellenszenves az ilyen szindarabokban.

A kisebb mulató-helyiségekben még állandóbb divattá lett az ilyen irányú szórakoztatás. A Folies Caprice és a Nemzetközi mulató trágárságait detectív-esetekkel tarkítják. Ezek hatását ismerve, nem lehet csudálkozni azon, hogy a kávéházban, sőt előkelőnek ismert társaságokban is kedvelik a tolvajnyelv szavait. Tavaly egy tolvaj szótárt állítottam össze s amire összegyűjtöttem a szavakat, tisztán látszott, hogy van ugyan polgári argot is Budapesten, de roppantul szegény az eredeti kifejezésekben s a magyar főváros argot-kincse nagyrészt átvette a tolvajoktól. A jól nevelt, modern ifjú elviszi a zsúrta, báltra, korzóra azokat a nem éppen ízléses kiszólásokat, amelyeket éjszakai, alakok, pinczerek és bérkocsisok

révén tanult el a gonosztevőktől. A színészek, művésznők pedig szinte dühös igyekezettel népszerűsítik a tolvajvilág szavait és szálló igéit, sőt bizonyos jellemző mozdulatait is. Miután ennyire járványossá lett a bűnügyi dolgok divatja, természetes, hogy a kisebb értelmiségű népeiségre is ádáz hatást gyakorol. A budapesti rendőrség legközelebbi évi jelentésében statisztikai adatokat fog erről a kóros tünetről kiadni és majd abból látható lesz, hogy milyen nagy százaléka a büntetteknek s vétségeknek az, amely a ponyvairodalomnak köszönhető.

Ezek után talán kissé furcsa, ha én védelmembe veszem Nick Carter-t, Nobody-t és társait. Védem tudniillik őket a hölgykollégák, a pornographicus irodalom mellett. Százszor inkább Nick Carter, mint NAGY IRMA. Nick Carter és társai aránylag kitűnő úri embereknek tűnnek fel, ha végignézzük mostanában a könyvesboltok kirakatait. Mert azokban tízszer, százszor, ezerszer fontosabb könyveket is látunk. Ezek a nemi élet mindennél iszonyúbb megrontói. Valósággal vétkes mulasztás a hatóságok részéről, hogy a bűnös szerelmeket s az állítólagos úrileányok vallomásait pőrén ismertető e szennyes műveket megtűrik.

Ebből az iszából csak óvatosan szabad itt merítenem s kevés concret esetet vázolok.

K. M. tizennyolcz éves leány, aki gazdag földbirtokos gyermeke, főbelötte magát egy ötödrangú szív-utczai szállóban. Ugyanazon a napon jelent meg a bizalmas jelzésű Bűnügyi Értesítő-ben, hogy a szülei kerestetik, a detectivok jutalomra számíthatnak, K. M. eltűnt hazulról. A szülők nem is sejtették az öngyilkosság okát. Hirtelen világosságot derített a rejtelmes ügyben egy czifraborítékos könyv és egy kis levél, amit az életunt holmija közt találtak. Egy olyan könyv. A naiv teremtés elolvasta, vágyakozott a »bűn izgató bűvkörébe«, fölillant Pestre, a mocsárba szédült s két nap alatt annyira megunduródott tőle, hogy csak a halálban talált menekvést. Rövid ideig tartó, de annál borzalmasabb kalandjait nem szabad részletezni.

A pornographicus könyvek kitűnő prospectusai a bűn üzleteinek. Az erkölcstelenség piacza hatalmas vásárcsarno-

kokban virul és ezeknek előtermei a napilapok. A sajtóról azt mondják, hogy a társadalom tükre és a színvonala annak az értéknek felel meg, amelyre olvasó közönsége becsülhető. Ebben a dologban roppantul szomorú eredményre jutunk, ha a magyar hírlapokat alaposan végignézzük s a kishirdetéseken böngészünk. Amit néhány újság hátulsó lapjain találunk, az bőséges tárháza a legváltozatosabb szélhámosságnak és erkölcsstelenségnek.

Egy-egy lapból tíz-húsz megdöbbenő hirdetést czitálhatnánk, de talán fölösleges, mert eredetiben olvashatja, akit érdekel. A rendőrségen K. detectívfőnök és emberei állandó figyelemmel kísérik ezeket a hirdetéseket, tömérdek szélhámost, leánykereskedőt, angyalcsináló és kuruzsló asszonyt, házasságszédelőt le is lepleztek már ezen a réven, de éppen a pornographiát nem tudják kiüldözni.

Az apróhirdetések mind ártatlan olvasmányok a legújabb kiadott pornographicus könyvekhez képest, amelyeket Budapesten főképp iskolásleányok, diákok és prostituált nők olvasnak buzgón.

A fővárosi rendőrség már hónapokkal ezelőtt összevásárolta az ilyen könyveket s átküldte az ügyészségnek, érdemleges intézkedés végett. Onnan máig sem jött semmiféle válasz. Keserű mosolylyal beszélte a minap egy nagyrangú rendőrtisztviselő: – Talán nagyon tetszett valamelyik ügyész úrnak és kölcsönadta a finom, szórakoztató művecskét baráti körben.

A pornograph könyvek kiadói aránylag óriási összegeket költenek hirdetésekre. Egy ilyen kiadó beszélte imponáló önérzettel, hogy a lefolyt esztendőben több pénzt költött hirdetésre, mint némely előkelő cég öt, hat év alatt és ez a befektetése nagyszerűen jövedelmező ötletnek bizonyult.

1908. év januárius hava óta négy, öt obscurus kiadóvállalat is alakult, amelyek kizárólag pornographicus könyveket terjesztenek és már jelentékeny vagyont szereztek. Megnézhetjük akármelyik könnyedebb lapot, de láthatunk tekintélyes újságokat is az ilyen hirdetéseknek egész sorozatával.

Ez az irodalmi maffia terjeszti egy olasz írónak könyvét, amelyre furfangos hirdetésekkel csalogatja a vevőközönséget. Büszkén hivatkozik rá, hogy az olasz ügyészség szemérem

ellen való büntett miatt pörbefogta az író és kiadóját s lefoglalta a könyvet Pármában. Ez az író főképp a külvárosi legaljasabb házak titkkait szellőzteti.

Végezhetek a külföldi litteratúrával, amelynek külömben sincs nagyon jelentős szerepe a mi pornographicus vállalatainknál. Honfitársaink sokkal külömb könyveket állítanak elő.

Köztudomású, hogy tíz, húsz évvel ezelőtt is árusítottak nálunk pikáns könyveket. De mondhatom, még pedig teljes komolysággal, hogy a derék Satanello füzetei az »En Újságoméba, vagy a »Magyar Lányok« című folyóiratba való dolgok a mai, új pornographiához képest. A sokat emlegetett, régi »Ámor és Hymen« című könyvecske pedig szigorúan correct tudományos mű akármelyik modern, »felvilágosító« füzet mellett.

A dísztelen sort NAGY IRMA kezdi meg három könyvével.

Csak az egyes részeit kellene fölolvassom és egy árva szót is fölösleges volna tovább vesztegetni, hogy a sajtószabadság leghűbb védőit is meggyőzzem az erre vonatkozó reform szükségességéről, oly undorítóan kínosak azok. Ami förtelmes bajt és betegséget csak elképzeltünk, sőt el sem képzelhetünk, az mind benne van e könyvekben, mint igaz, megtörtént dolog; önéletrajz formájában. A Beatrice Cenci történelmi esete modern köntösben, a marquis de Sade borzalmas gazságai, a masochisták és a többi aberratiós alakok tulajdonságai mind s mind egy nőbe átültetve.

A szerző úgy tünteti föl Nagy Irmát, mint a budapesti úrileányok typusát, az előkelő és polgári, a vagyonos és középsorsú magyar családok leányai szerinte mind ilyenek. Ezt a könyvet németre fordíttatta és tízezerszámra terjeszti külföldön is. Nem szükséges részleteznem ennek következményeit. Mosolyognom kell, valahányszor egy-egy hazafias, derék lap korhol, panaszkodik némely, tájékoztatlanságra valló külföldi újságközlemény miatt, amely például Ofenpestről és magyar tartományról beszél. De nem tud a sajtó arról a pusztításról, amelyet Nagy Irma külföldön is végez a mi kárunkra.

Az ügyészség eddig nem tartotta szükségesnek, hogy elkobozza Nagy Irma könyveit és az egyik hatíves füzetből, amelynek példánya két koronába kerül, egy év alatt vagy harmincezer példány kelt el.

A pornographicus maffia örömmel tapasztalta, hogy milyen jövedelmező az ilyen üzlet s rakásszámra gyártotta az újabb műveket. Valamennyinél más-más nevet használnak, az egyiket bárónő, a másikat gépiró-kisasszony, a harmadikat szerzetes írta és így tovább.

Külön aljasságok tárházát is jelentik e könyvek, azok megjelenését zsarolással, előkelő családok megbélyegzésével is összekötötték.

Kiadja és terjeszti ezeket a könyveket főképp a Magyar Országos Laptudósító, a Magyar Könyvkiadó Vállalat, a Kereskedelmi Reklámvállalat és a Fővárosi Könyvterjesztő Vállalat. Az illetékes hatósági urak mindennap sokfelé olvashatják az elsorolt reclamokat.

Ugyanezek a vállalatok művelik az irodalomnak egy másik teljesen új fajtáját, amely a homosexualitást terjeszti. A legeslegújabb pornographicus termékeknek köszönhető, hogy ma itt teljes nyíltsággal beszélnek olyan dolgokról, amelyeket még három, sőt két esztendeje a legintimebb társaságokban sem mertek szóba hozni. Száz meg száz fiatalembert elcsábítanak, a homosexualisták már nyilvános helyeken, kávéházakban, vendéglőkben is összegyűlnek és a zavartalan mulatozások is napirenden vannak.

Nem lehet a czélom, hogy tudományos nézőpontból vizsgáljam a homosexualitást és megállapítsam, hogy bűn-e, vagy betegség? Minderről bőven írtam a »Nyomorultak – Gazemberek« című könyvben. De annyit kétségtelennek mondhatok, hogy a pornographicus irodalom hatása alatt fővárosunkban hihetetlenül megsaporodtak annak esetei. S ami legborzasztóbb, egész sereg ártatlan, gyanútlan serdülő fiút elnyomorítottak testben és lélekben.

Az összes újabb pornographicus könyvek között hamar megállapítható a titkos összefüggés, hogy tudniillik azok ugyanazon kezek alul kerültek ki.

Az egyik kötet reklámozza például azt a könyvet, amely Kragujevicről, a rablógyilkossággal vádolt jogászról szól. Írta állítólag a legjobb barátja, aki a legfurább intimitásokat tárja föl és dicshimnuszot zeng a homosexualistákról. Aztán meggyanúsít egy úrleányt, előkelő budapesti család tagját. A megrágalmazott hölgy családja tehetetlen gyötrődéssel hallgat,

mert hiszen, ha bírósághoz fordulna, még többen olvasnák a dolgot, nagy port verhetne föl a dolog. A könyv szerzője megtámadja a rendőrséget is, mert a derék, kitűnő jogászt ártatlanul, pribék-módra lefogta.

Sokkal borzalmassabb egy másik könyv. Ezt a hetvenkét oldalnyi füzetecskét, amely durva papiroson, de feltűnő, fantasticus rajzú címlappal készült, két koronáért árusítják és roppantul kelendő az antiquariumokban, dohány tőzsdékben egyaránt. A szerző azzal kezdi, hogy nem hatásvadászat, sensatio-hajhászat vezette, – persze, persze. Egy öngyilkos ifjú húga vele együtt olvasta el az ifjú végrendeletét s nógatta őt, hogy a nyilvánosság elé bocsássa. A testamentum rettentő részleteket tartalmaz. Egy régi mondás tartja, hogy az Élet a legkülönb regényíró, de aki ezt a könyvet elolvassa, meg fogja állapítani, hogy az Élet leghihetlenebb borzalmi is érdektelen apróságok a szerző által föltálat dolgokhoz képest. Még a nevezetes Nagy Irma is ártatlan báránka az öngyilkos ifjú mellett.

És ami ezekben a könyvekben foglaltatik az a tanítás mind közkincs ma Budapesten és a vidék nagy részében is. A perversitás hallatlan mértékben elterjedt itt a legutóbbi időben.

A szegényebb néposztály körében, amely a Magyarországon mindig a józan, tiszta szerelmi élet híve volt, az utóbbi időben szintén pusztít a pornographia. Mostanság feltűnően sok esetről ad hírt a rendőrség sajtóirodája is, amely bizonyítja ezt. Nyomorgó családok elhagyott leányai fejletlen korban jutnak már a bűn vásárlására. A minap egyetlen razzián nyolcz züllött leánygyermekre akadtunk, testben, lélekben beteg leányokra. Az egyiket alaposabban kikérdeztük. Nem lehet ezt a beszélgetést leírni, csak egyetlen jellemző kijelentést ismételtek; a tizenötéves leány azt mondta, hogy nem fogják a kiberek, a detectivok mindig így lefűlelni, belőle híres nő lesz, meg olyan mint a „vörös bárónő”.

Az élet nyomorúságának segítségére megy a pornographia és százsámra neveli Budapesten a prostituáltak seregét. Kiegészítik aztán a pornographia működését a fényképek, amelyeket ravasz hirdetésekben művészi act-képeknek neveznek. Ahol pornographikus könyveket hirdetnek, ott megtaláljuk a kép-Ádámokat is, „zártlevélben, csak fidél urak számára, discret átküldéssel”.

Van olyan kép is, amelyikben budapesti nők látszanak és áldozatra kész uraknak elárulják: hol található a hölgyek in natura. Sőt némelyik képen gyermekek is láthatók. A photographiák ára persze kissé borsos. Budapesten a legkitűnőbb uzorások sem dolgoznak akkora kamatra, mint a fényképes pornographia mesterei.

A pornographia pusztításáról még nagyon sokat lehetne beszélni, de éppen a legjellemzőbb adatok, esetek, concret tapasztalások óvatos alakban sem reprodukálhatók.

Végül arról is szólni kellene, hogy a rombolásnak minő gátjait alkalmazhatnák. Szeretném, ha csekélységemnél sokkal hivatottab férfiak szólnának és tennének is ennek az érdekében. A ponyvairodalom a legújabb időben új és hatalmas terjesztő módokat eszelt ki és ütött nyélbe roppant sikerrel. Hitem szerint erős csapás volna rá, ha betiltanák a dohányboltokban és a vasutakon való árusítást, továbbá, ha rövid úton eltávolítanák ezeket .a műveket a könyvesboltok kirakataiból.

A legsúlyosabb csapást azonban csak a sajtótörvény kellő megváltoztatásával lehetne földézni. Ha most erélyesen dolgozik is az ügyészség, hónapokig tart az eljárás, amíg végűi tárgyalásra kerül a sor. Ha el is rendelik valamelyik könyv lefoglalását, nem kobozhatják el mind és csak kitűnő reclamat csinálnak az incriminait munkának. A hozzáértők azt mondják, hogy az ítélezést el kellene vonni az esküdszék-től és speciális szigorúsággal, statáriális természetű eljárással érhetnének csak célta. Végezzen rögtön, akár a rendőség is, csináljanak új szakaszt a kihágási törvénykönyben is.

Sokszor darázsfészekbe nyúl, aki a sajtótörvény megváltoztatását emlegeti. De ha ilyen érdekből kifolyólag emlegeti és támadják érte, akkor – tessék elhinni – többnyire közönséges üzleti érdek rejtőzik a támadás hátterében. A sajtótörvény dolgában olyan ember mondja ezt, aki maga is újságíró és tollával keresi a kenyerét.*)

*) A pornographia védekezési eszközeiről *Doleschall Alfréd* egyetemi tanárnak az Egyesületünkben f. évi januárius hó 22-én tartott előadását Szemlénk jövő számában közöljük.
A szerkesztőség

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Egyetemes társadalomtörténet.

A mai Franciaország.

GABRIEL HANOTAUX, Franciaország volt külügyministere, néhány esztendő előtt egy nagyérdékű és nagyjelentőségű vállalatot kezdett meg. A mai Franciaország történetét írja. TAINÉ híres, sokat vitatott munkája a mai Franciaország eredetét kutatta, a forradalom előzményeit, a forradalmat és a császárságot. HANOTAUX merészebb. Ő a legközelebbi múltat vizsgálja, azt az időt, mely a mostani nemzedéknek még közvetlen emlékezetében él, amelynek szereplői nagy részt még a fórumon járnak és amelynek küzdelmei, ellentétei, jelszavai és reményei tovább élnek azokban, kik ma intézik Franciaország sorsát. Az ilyen munka mindenképpen kockázatos és igen nagy, igen finom tárgyilagosságot kíván meg a szerzőtől. HANOTAUX azonban alkalmas a választott feladatra, mert ez a tárgyilagosság meg van benne. A köztársaság volt miniszterének egy olyan korszakot kellett megírnia, amelyben a royalista pártok utolsó, majdnem győzelmes erőfeszítéssel Franciaországot ismét monarchiává akarták átalakítani. A kísérlet meghiúsult, a köztársaság győzött. De a legyőzöttek bukását a nemes és nagyszerű lemondás majdnem glóriával vonta be. Chambord gróf Franciaország trónjára léphetett volna, ha elfogadja a háromszínű zászlót. A többség felajánlotta neki a koronát, a korona már ott lebegett feje fölött – és ő merev hajthatatlansággal ragaszkodott a Bourbon liliumokhoz. A liliumokat megtartotta, ámde a koronát elvesztette. Antik tragédiák dolyfős konokságára emlékeztet ez a makacsság, de meg van benne az antik tragédiák nagysága is. HANOTAUX, a köztársaság minisztere megérezte ezt a nagyságot és amikor a roylisták bukását megírja, nem a győzelmes ellenfél, hanem a megértő történetíró beszél.

A versaillesi békekötés, Elszasz és Lotharingia elveszésével és az öt milliárd hadisarczczal a földre teperte Francia-

országot. A nemzetgyűlés a császárság bukásának pillanatában a köztársaságot választotta, de ez a köztársaság még egyáltalában nem volt készen. A párisi commune nem járult ahhoz, hogy a polgári osztályok rokonszenve a demokracia iránt megszilárduljon. Ellenkezőleg. Az égő Paris, a petroleummal leöntött középületek, a lemészárolt túsok sok köztársasági gondolkozású embert is megingattak. Ma már tudjuk, hogy TAINEből ezek a benyomások csinálták meg a forradalom ellenségét. Azután valahogyan helyreállt a rend. A communardok halva feküdtek, vagy Új-Kaledoniába kerültek, a poroszkok visszavonultak a keleti megyékbe, hogy ott várják meg a hadisarcz lefizetését és Franciaország megkezdhetette a fel-tápaszkodás munkáját.

Ezen a ponton kezdi meg HANOTAUX művét. Egy ezer éves történetnek talán legszomorúbb, legkétségbeejtőbb pillanata az a kiindulási pont, amely a mai Franciaországot a császárságtól, az első és második köztársaságtól, a polgár királyságtól és az ancien régimétől elválasztja. Az öntudatos bourgeoisie, amely Lajos Fülöp alatt még a monarchikus formát választotta, most köztársasági berendezést kíván. Ez nem a pillanat, a véletlen, a lelkesedés, hanem a számítás és megfontolás köztársasága. A polgárság elfoglalja az állam és társadalom hatalmát, illetve kiveszi azt az ügynevezett történeti osztályok kezéből. Vezetője nem 1789 fanatikus Robespierreje, daemagog Dantonja, álmodozó St. Justje, de nem is 1848 frázisokat gyártó Lamartineja vagy elméleteken rágódó Carnotja és Aragoja. Nem. A polgári köztársaság élén megjelenik THIERS, a mosolygó ürge aggastyán, a polgári erények, a polgári körültekintő munka legkitűnőbb képviselője. A radikálisok duzzogva visszavonulnak, ők a nagy forradalom ábrándjairól álmodoztak. De THIERS és pártja nem ismerik az ábrándokat. Ők munkások, erélyesek és rettenetesen józanok. És ezzel a józansággal nemcsak a radikális, hanem a royalista romantikát is le fogják győzni.

Mert a royalisták még nem hagytak fel a játékkal. A nemzet gyűlésbe többségük van és ez a többség megbuktatja THIERST, az első elnököt. Az új elnök, Mac Mahon tábornagy, határozottan royalista színezetű. Mac Mahont egy szerencsés véletlen megmentette a sedani katasztrófa keserű felelősségétől és egy súlyos seb, amelyet az utolsó pillanatban kapott, a nemzet rokonszenvét és csodálatát biztosította számára. Most őt választják meg elnöknek. A tábornagy sohasem foglalkozott politikával, de a jó katona megáll azon a helyen, ahová állítják. Egy negyed század előtt az aláaknázott Malakoff toronyban mondotta az emlékezetes szavakat. »Itt vagyok és itt maradok.« Ez a szellem még mindig erős benne. Érzelmei iránt sem lehet kétség. A monarchia hagyományaiban

nevelkedett fel és azok, akik Monk szerepét várják tőle, számíthatnak a tábornagy legbensőbb rokonszenvére.

A francia trónnak ezidőszerint legkomolyabb várományosa, Henrik, Chambord grófja, az utolsó Bourbon uralkodónak, X. Károlynak unokája. A többség vele kezdi meg a tárgyalást. HANOTAUX drámai módon adja elő azt a jelenetet, amely Chesnelonge urat, az egykori kereskedőt, jelenleg a többségi pártok kiküldöttjét a Lajosok utódjával összehozza. De minden kísérlet meddő. A Bourbon sarj ragaszkodik a liliosos zászlóhoz, a többség pedig jól tudja, hogy sem a nemzet, sem a hadsereg nem fogja feláldozni azt a trikolt, a melyhez legdicsőségesebb emlékei fűződnek. A royalisták még nyílt kísérletet sem mernek tenni. Pedig minden elő van készítve. A nemzetgyűlés meg akarja hívni V. Henriket, a bevonulás minden részletét már kidolgozták, már a dízkocsi is megvan, amelyen a királynak be kellene vonulnia. HANOTAUX nem a Lamartine-féle regényes történetírók közül való, inkább száraz, mint phantastikus, csak ennél a fejezetnél ragadták el a tárgy drámai fordulatai és melancholikus lendülettel írja meg V. Henrik uralkodásának árnyékát. Mert ennek az uralkodásnak csak előrevetett árnyéka rezgett néhány hónapon keresztül, hogy azután ismét nyomtalanul eltűnjék.

A köztársaság pedig közben izmosodott. A bukott THIERS csendes kárörömmel nézte, mint morzsolódik le lassanként az a monarchikus többség, amely őt megbuktatta. A pótválasztások mind köztársasági szellemben történtek. És mire az első általános választás elkövetkezett, rettenetes csapás érte a királyság híveit. Az új választás, a köztársaság első választása, megváltoztatta a számarányokat. A royalista többség kisebbséggé olvadt le, a köztársaságiak nagy és biztos többséggel rendelkeztek. A parlamenti restauratio gondolata ezzel véleg eltűnt.

HANOTAUX munkájának első három kötete tulajdonképpen ennek a folyamatnak bő és kimerítő leírása. A régi parlamenti tag kissé túlságos fontosságot tulajdonított a parlament eseményeinek. Szerették volna, ha nemcsak a pártok, hanem a tömegek pszichológiájából is látunk valamit, nemcsak az átlag képviselők, hanem az átlag választók rajza is érdekelt volna. Az Institut kissé maradi aesthetikája érezteti határát ezen a munkán, amelyet azonban ugyanezen maradi aesthetika előnyei, nagy becsületesség, szigorú lelkiismeretesség és lehető elfogulatlanság is díszítenek. HANOTAUX maga is igen jellemző képviselője annak a polgári köztársaságnak, amelynek biztosítását oly körülményesen megírta. És bármennyire akar elfogulatlan maradni, szíve nem a royalista Broglie herceghez, nem a radikális Gambettához, hanem a polgár, helyesebben a bourgeois-ideálhoz, THIERS-hez húzza.

Modern társadalomtudósnak, aki a jelenkor kérdéseit vizsgálja, fontos és hasznos segédeszköze ez a munka. A középiskolában éppen olyan kevésbé tanuljuk a legújabb kor történetét, mint az egyetemen. Ez a könyv pedig éppen a legújabb kor átalakulásának fontos és lényeges adatait adja. És bármennyire hirdessék is azok, akik nem tudnak történelmet, hogy az adatokra nincsen szükség, adatok nélkül elméleteket még sem lehet alkotni. Mert az az elfogulatlanság, mely nem engedi magát az adatok által befolyásoltatni, legálább is nem egészen tudományos.

F. P.

Közegészségügy.

Magyarország rákos betegeinek statisztikája.

Magyarország rákos betegeinek összeszámlálására s ezen adatoknak tudományos feldolgozására azon mozgalom szolgáltatta a közvetlen indokot, mely külföldön már egy évtized előtt, nálunk azonban csak az 1903. évben indult meg, s melynek eredménye a magyar országos rákbizottság megalakulása lett.

Miként a név is mutatja, a bizottság feladatává vált azon pusztító betegséget tanulmányozni, melynek keletkezése, terjedése sok tekintetben a tudomány kellőleg nem tisztázott kérdései közé tartozik.

Már magában véve az a hazánkban és külföldön egyaránt nyert tapasztalat, hogy a rákban szenvedő betegek egyre nagyobb számban kerülnek az orvosok észlelése alá, azon hitet ébresztették sokakban, hogy a rákbetegség inkább terjedőben van. Ez tette szükségessé, hogy a kérdéssel behatóan foglalkozzunk, hogy ezen vészes, kimenetelében túlnyomóan halálos betegség terjedését megakadályozhassuk.

A rákbizottság, melynek elnökéül a mozgalom megindítóját, DR. DOLLINGER GYULA sebésztanárt választották meg, munkához látott és buzgó elnökének fáradozásának, úgyszintén az állami statisztikai hivatal vezetője, DR. VARGHA GYULA társ-munkálkodásának köszönhető, hogy oly statisztikai adatok birtokába jutottunk, melyek egyrészt a baj nagyságát derítették ki, másrészt több tudományos és közérdekű tapasztalaton kívül útmutatással is szolgáltak a jövő tennivalói iránt.

Egyrészt megkönnyítetett, másrészt értékesebb lett a bizottság munkája azáltal, hogy a meg nem bízható s rendszerint felületes magánadatgyűjtés helyébe az állami statisztikai

hivatal által az országgyűlés hozzájárulásával elrendelt kötelező rákbejelentés lépett. Ez a tény más előnyt is biztosított és pedig azt, hogy a horvát bán közvetítésével az anyaországon kívül Horvát- és Szlavonországek orvosai is köteleztettek az adatgyűjtésre.

A magyar rákbizottság okulva a német hasonirányú szakbizottság munkálataiból, csupán a 15 éven felüli egyénekre rendelte el a bejelentést, kirekesztve ez által több millióra menő gyermeket, akiknél tudvalevőleg a rákos betegségek előfordulása a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.

A beérkezett számlálólapok tanúsága szerint 1904. év októberében 3.570 rákbeteg volt a magyar birodalomban, azaz viszonyítva ezen számot a 15 éven felüli lakosság számához 100.000 egyénre 28'8 rákbeteg esett, vagyis egy millió lakosra 288.

Ezen aránylag nagyszámú betegek összegyűjtése részben az által vált lehetővé, hogy a statisztikai kimutatás nem csupán azokra vonatkozólag készült, akik a jelentés napján kezelés alatt állottak, hanem azokra is kiterjedt akik az orvos tudomása szerint rákban szenvedtek s életben voltak. Mindezen nagy körültekintéssel végzett munkálat azonban nem volt képes a rákbetegek valódi számát kideríteni, s osztanunk kell a bizottság ama gyanúját, hogy jóval nagyobb a szarna azoknak, lakik eme bajban szenvednek.

A budapesti orvosi egyetem I. számú sebészeti klinikájának beteganyagából s az itt megforduló rákos betegek körélményének felvételéből kitűnt azon nagyon érdekes dolog, hogy a fővárosban a rákbetegek 55%-a nem keresi fel bajjával az orvost, míg a vidéki betegek közül – hol pedig az orvosok kisebb számmal lagnak – csupán 41% nem kérte ki előzőleg az orvosok tanácsát.

Ezen adatot annak bizonyosságául hozhatjuk fel, hogy mily sokan vannak, akik betegségükkel orvoshoz egyáltalán nem fordulnak, vagy pedig már csak akkor, midőn a baj elterjedésével a műtét haszna és értéke alászállott. így kell megmagyaráznunk azon sajnos, a halottak statisztikájával beigazolt tény, hogy egy nagy csoportja a rákbetegeknek elpusztul a nélkül, hogy orvos segítségét kérte volna. Ez a körülmény tette szükségessé, hogy az élő rákbetegek statisztikáján kívül a rákhalálozás statisztikai adatai is feldolgozás alá kerüljenek. A halálozási statisztikai adatok hitelességéhez azon körülmény folytán, hogy az ország számos helyén a halottkémlést nem orvosok végezik, sok szó fér, mégis hasznavehetővé válnak a halálozási statisztika adatai, ha a laicus halottkémek jelentéseitől eltekintve, az orvosi halottkémek adatainak alapján vonunk következtetést a rák pusztításaira. A rákstatisztikának nemek szerint való osztályozásánál azon

körülmény ötlük szemünkbe, hogy a 3.750 beteg közül 1.385 férfi s 2.185 nőbeteg volt. Az összes rákbetegékből e szerint 61.21% esett a nőkre s csupán 3879% esett a férfiakra.

A női nemnek a rákstatistikában való nagyobb szereplését az a körülmény okozza, hogy az egyes szervek megbetegülésénél nagy számmal fordulnak elő a női nemző szervek (27%) és a női csecsmirigy (13.9%) rákos megbetegedései. Ily nagyszámú megbetegedéssel szemben a férfi genitaliáknál csupán 1% megbetegedést észlelünk.

Az egyes szervek rákos megbetegedésének és a rákhalálzási statisztika összehasonlításánál azon érdekes tényre akadunk, hogy a halálzási statisztikában a szervek legnagyobb része négy szerte-ötszörte, sőt huszonötszörte nagyobb számokkal szerepel, mint azt az 1904. évi betegek összeírásában találjuk. Ezzel szemben vannak egyes szervek, melyek nem egészen kétszer akkora számokkal szerepelnek vagy pedig jóval kisebbel, mint az összeírásban. Azon szervek, amelyeknél a rákhalálzási az összeírás számaihoz képest aránylag csekély, éppen azok, amelyekről tudjuk, hogy jelentékeny nagy százalékuk sebészeti úton gyógyítható. Ezek a szervek a könnyen felismerhető nagyobbára a test felszínén fekvő rákesetek (bőr, ajak, mellrák), melyek éppen helyzetüknél fogva a figyelmet el nem kerülnek és műtét alá jönnek. Csakis így magyarázhatjuk a halálzási számok alacsonyabb voltát az élőknel gyűjtött statisztikai adatokkal szemben, mivel kétséget nem szenved, hogy ez a kedvező körülmény onnan van, mert azok száma, akik műtét útján meggyógyultak, csökkentette a halálzási adatait.

A rákbetegségekben szenvedők korára nézve az 1904. évi összeírásból megtudjuk, hogy a férfiaknál az 50-64 évek közötti esztendőben, nőknél a 45-54 évek közötti esztendőben fordul elő a rákbetegség a leggyakrabban. A halálzási táblák szerint a legtöbb rákos egyén 60-64 év között hal el.

A rákbetegségben szenvedők korának megállapítása azon tanúságot adja, hogy míg a férfiaknál 100 rákbetegedés közül 30 éves korig, 0.8%, nőknél 1.4% rákbetegség esik. A nagy megbetegedés a rákbetegségben a 45 éves életkorban kezdődik, a halálzási pedig 5 évvel később vagyis az 50-ik esztendőben.

Nem lesz érdektelen e Szemle olvasói előtt a rákstatisztika egyik érdekes fejezetét, a rákbetegségben szenvedők foglalkozását közelebbről ismertetni, mivel ezen alapon részben tudomást vehetünk; a felől, hogy az egyes foglalkozási ágak és a velük járó életmód minő befolyással bírnak a rákmebetegedésekre? A statisztikai kimutatás külön foglalkozási főcsoportba sorozta a kereső férfiakat és kereső nőket. Az érdekes

statisztikai adatokat, amelyekből hazai viszonyainkra nézve tanulságos következtetést vonhatunk, teljes egészében véltük közlendőknek. Bizonyító erejüknek nagyobb súlyánál fogva az 1901–1904. évi halálozási adatokat vettük tekintetbe.

Foglalkozás	A 15 éven felüliek száma	Esett 10.000 lélekre rákban elhalt
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	87.688	1277
Közszolgálat.....	160.201	11'66
Különböző ágbeli és k. m. napszamos	169.103	8'66
Közlekedés.....	117.220	8'28
Kereskedelem.....	161.826	7*27
Ipar.....	815.454	6'76
Bányászat.....	50.409	4'81
Házi cselédek.....	29.163	4'46
Mezőgazdaság.....	3,378.518	4'36
Erdészet.....	38.704	3'29
Véderő.....	116.681	1'05

Ezen kimutatásból nyilvánvaló, hogy legtöbb rákbeteg a különböző foglalkozásokban alkalmazott egyéneknél és napszamos munkát végező embereknél fordul elő, míg a mezőgazdasági munkával foglalkozók, akik számuknál fogva is az ország munkásainak jelentékeny részét képezik azon kedvező helyzetben vannak, hogy számuk a véderő- és erdészetben alkalmazott s a rák iránt kevés fogékonysággal bíró lakosságcsoport után következik.

A mezőgazdaságban alkalmazottaknak a rákbetegség iránt csekély hajlamosságáról tanúskodik az életben levő és rákbeteg kereső férfiak statisztikáján kívül a nők idevonatkozó megbetegedési és halálozási statisztikája. Egybehangzó jelentéseikből tény gyanánt kell elfogadnunk, hogy a mezőgazdaságban foglalkozók között a rákbetegség ritka (4,36%) ellentétben a kedvezőtlenebb arányt felmutató ipari alkalmazottakkal (6,70%) és kereskedelmi foglalkozással bírókkal (7,27%). Ezen adatok után orvosainkra azon érdekes kérdés megfejtése fog hárulni, mi teszi ellentállóvá a rákkal szemben földművelő népünket?

A rákstatisztika összeállításának gondossága kiterjed még arra a kérdésre is, mily arányban vesznek részt a rákbetegségben az egyes nemzetiségek és vallásfelekezetek? Ez a kimutatás azon az orvosok között rég óta táplált nézetnek látszik igazat adni, mely szerint a rákmebetegetülések legnagyobb számmal az izraelita felekezet tagjai között észlelhetők, amennyiben a felekezet 10.000 tagjára 887 egyén esik. Szám tekintetében közel állanak az ev. ref. vallás követői, akik 8.04 megbetegülési számmal szerepelnek a statisztikában. Legkisebb számmal szerepelnek a gör. kel. és a gör. kath. felekezet tagjai.

Az izraeliták és ev. ref. felekezeteknek a rákstatisztikában előforduló nagyobb számát nem szabad egyáltalán faji vagy egyéb disponáló életmód következményeül tekinteni. Helyesen fogjuk megmagyarázni a feltett kérdést, ha ebben a két vallásfelekezetben s az ezek által képviselt faj- és nemzetiségben a cultura iránt fogékony, orvosi és egészségügyi kérdésekben felvilágosodott s az egészségért áldozatot szívesen hozó egyéneket keresünk. Különösen az izraelita felekezetet kell itt mint olyant kiemelni, mely betegség esetében az orvosi segílyt korán felkeresi és ismételten igénybe veszi.

Hogy a dolog ezen fordul meg és nem faji vagy nemzetiségi hajlandóságon, legjobban bizonyítják azok a statisztikai adatok, melyek Budapestről és Békés vármegyéből származnak, tehát oly helyekről, hol a halottkémlést majdnem kizárólag orvosok végezik s ily módon az adatok megbízhatóságához kétség nem fér.

A fővárosi és békésmegyei statisztikából ama tanúságot merítjük, hogy az izraelita felekezet sem a betegülési, sem a halálozási statisztikában nagyobb számmal nem szerepel; ellenkezőleg ezekből az adatokból, úgy tűnik fel, hogy az izraelita nők ritkábban betegülnek meg rákban, mint a más fajbeliek.

A görög keleti és görög kath. felekezet követőinek csekély számú rákmegbetegedésében ugyancsak nem vagyunk hajlandók faji jellegzetességet vagy immunitást keresni, ezen statisztikai adatokat más alapon magyarázhatjuk meg.

Már a foglalkozás szerint csoportosított statisztikai adatoknál reámutattunk azon tényre, hogy a rákbetegség a földműves lakosság között nagyon ritka. A görög keleti és görög kath. felekezetek hívői köztudomásúlag kevés kivétellel mezei és erdei munkával foglalkoznak, így tehát ezekben a statisztikai adatokban ismét csak megerősítve találjuk a foglalkozási statisztika ama tanulságát, hogy a földműveléssel foglalkozók a rák iránt kevesebb fogékonyssággal bírnak.

Érdekes a statisztikának azon része, mely a rákbetegségek alkalmainak okait kutatja. A kimutatásban legnagyobb számmal 177, esetben a dohányzás szerepel mint rákot előidéző ok. Régen ismert tény nyer ezzel újabb beigazolást. Egy jövőben foganatosítandó rákosszeírásnál kívánatosnak tartanok, ha a dohányzók statisztikáját pipás és szivarosokra (szivarka) tekintettel külön választanák. Erre a megkülönböztetésre azért van szükség, mivel a pipacsutora s annak maró nedve jobban ingerli az a só ajkat, mint a szivar vagy szivarka

Az alcohol túlzott élvezete 121 esetben lett a rák oka gyanánt megjelölve. Úgy ezen, mint a statisztikai kimutatás idevonatkozó egyéb alkalmi okainak (idült lobok, zúzódás, bujakór) elbírálásánál és a következtetéseknel a legnagyobb óvatosságra van szükség, mivel ezen adatoknak nézetünk szerint döntő súlya még nincsen.

Az öröklés és családi dispositio kérdését az orvosoknak küldött kérdőív ugyancsak felvetette, s a beérkezett válaszok szerint 64 rákos betegnél foroghatott szóban öröklés esete, 42 esetben pedig a beteggel rokon családtagok rákbetegsége után arra lehet következtetni, hogy a beteg családapája a rákra hajlammal bír.

Az öröklés tagadhatlanul fontos és érdekes kérdése akkor lesz kellőleg beigazolva, ha a szülők ilyenmű betegsége a nagyszülők hasonló betegségével esik egybe. A rákstatisztikai adatok szerint rákbetegségben szenvedőknél 60 esetben fordult elő, hogy a szülők is (apa és anya) ily betegségben szenvedtek s csupán 4 esetről van említés téve, melyben a betegség már a nagyszülőknél is előfordult. A jövő statisztika feladata ezen utóbbi adatokat pontosabban kikutatni és feldolgozni.

A fertőzés útján keletkező rákbetegség egyik leghomályosabb pontja a rákbetegség kérdésének. A statisztikában feldolgozott 52 eset bizonyító értékkel nem bírhat. A családban előforduló rákbetegségek és ezek conjugalis alakjai régóta táplálják és ébren tartják a rákfertőzés elméletét. Azonban a bizonyítékok oly hiányosak ez ideig, hogy e pontban a gyanakvásnál tovább nem mehetünk.

A rákbetegségnek földrajzi elterjedését és számát illetőleg az 1904 évi összeírás statisztikai adatai szerint a legtöbb rákbeteg Maros-Vásárhely, Baja, Pozsony városokban, a Horvát - Szlavon országokban pedig Eszék, Zimony és Várasd városokban fordult elő. A halálozási statisztika szerint legtöbb halálozás fordult elő ezen betegségből kifolyólag Veszprém- és Mosonmegyében, Pécs, Pozsony és Temesvár városokban. Horvát-Szlavonországokban Zágráb, Eszék és Várasd városok mutatták fel a legnagyobb rákhalálozást. Legtöbb halálozás Pozsonyban fordult elő, aránylag legkevesebb Szabadka, Vercsecz, Zombor, Szeged, Kassa és Komárom városokban.

A statisztikai adatoknak bő tárházából levont tanulságok között nagy fontossággal bír az orvosokra nézve az a tapasztalat, hogy azok a rákesetek, melyek idejében kerülnek műtét alá, nagy számban gyógyulnak s csökkentik a halálozások számát. Ezek után a rák elleni védekezésnek legsürgősebb tennivalói közé tartozik a kórtani vizsgálatok minden irányban való folytatásán kívül főképpen az, hogy oly új vizsgálati módszerek után kutassunk, melyek segítségével a rákbetegség már a kezdeti szakban felismerhető legyen. Ily módszerek birtokában a rákbetegség elveszíti majdan gyógyíthatóságát s ebből kifolyólag a köztudatba ' átment félelmetes hírét.

A magyar szent korona országai betegeinek statisztikája a magyar statisztikai közlemények 19-ik köteteként jelent meg.

A 170 lapra terjedő könyvhöz Magyar- és Horvátország 2 színes térképe és 2 graphical tábla van mellékelve, melyek által a mű értéke emelkedett s az áttekintés és a munka tanulmányozása könnyebbé vált.

Chyzer Béla.

Közművelődés, nevelésügy.

A szennyes irodalom nemzetközi üldözése.

Az erkölcstelen iratok elleni védekezést a nyugateurópai művelt nemzetek már több, mint másfél évtizeddel ezelőtt kezdték meg. Az egyes országok ugyanis régebben tapasztalták, hogy külön-külön sikerrel nem óvhatják meg főleg zsenge korú olvasó közönségüket ettől a méletytől. Ha a saját területükön pornographia nem keletkezett, vagy azt kiirtották is otthon, a léha tartalmú könyvek, hírlapok és képek tömegesen máshonnan vitettek be oda. Nevezetesen Svájc volt az, melynek tiszta erkölcsi légkörét – különösen az ottani idegenforgalomra számítva – beszennyezte a francia és német eredetű piszkos iratok és ábrázolatok fertőző áradata. Ott tartották, és pedig Lausanneban, az első pornographiai nemzetközi congressust 1893-ban. Ebből kifolyólag létesítették a »Bureau international d'information contre la littérature immorole« nevű nemzetközi hivatalt Genfben. Ennek – miként neve is mutatja – rendeltetése az, hogy az erkölcstelen irodalmi termékeket számon tartsa és módot nyújtson a hatóságoknak arra, hogy az ilyenekül megőrzött nyomtatványok ellen irányuló rendőri és bírósági szükséges óvó és megtorló intézkedéseket könnyebben és gyakrabban tehessék meg, mintha az üldözendő ilyen u. n. szellemi termékeket maguknak kellene megvizsgálniok.

Azon jelentések közt, melyeket a múlt 1908. év május 21. és 22. napjain Parisban tartott legújabb pornographiai nemzetközi congressuson bemutattak, a legérdekesebb és legértelmesebb az, mely Pérines Jeromostól, az említett nemzetközi hivatal elnökétől származik. Ebben tüzetesen foglalkozik a pornographiának és szabályozásának jogi természetével is.

Munkálatát ezzel fejezi be, ami nála érthető, mert mindjárt javaslatokat fűz hozzá; de az említett congressusi jelentések rövid tömör ismertetésében talán észszerűbb lesz ezt kezdetnek alkalmazni.

A pornographia alatt szerinte a jogi irodalom és a törvényhozások többsége azokat az írott vagy ábrázolt szellemi termékeket érti, melyek egészökbén véve erkölcstelenek. Nem tekintik ilyeneknek az oly könyveket, melyek csak erkölcstelen részleteket elvéve tartalmazznak. Az illető irodalmi termékek szellemének és czélatának kell kifogás alá esni, hogy mint pornographicusok legyenek megbélyegezhetők. Maga az, hogy ilyen könyv íratott még nem büntethető; de azzá válik, ha az forgalomba kerül. Nem erkölcstelenek a tudományos vagy naturalisticus szépirodalmi könyvek sem, ha a nemi étellel leplezetlenül foglalkoznak is. De ilyenekké válhatnak, ha azok a tárgyak tudományos vagy bonczoló előadása általában csupán lepel vagy ürügy; az u. n. népszerű orvosi könyvek nagyon sok esetben csakugyan ilyenek. A szándék vizsgálata tehát úgy a szerzőnél, valamint a forgalomba hozónál e részben mellőzhetetlen. Mélyebben bele bocsátkozik azután e kérdés büntető jogi elemzésébe; de az nem tartozik ezen ismertetés keretébe.

Azonban egy mozzanatot ebből ki kell ragadni itt is, azt t. i. hogy az ily könyvek írásánál vagy elhelyezésénél az irányadó főtenyező a pénzszerzési vágy szokott lenni. A lelketlen írók s még inkább az őket megbízó vagy anyagi haszonhoz juttató vállalkozók azok, akik a pornographiát nagyra nevelték. Arra számítanak, hogy első sorban a serdülő ifjúság s más izgékony egyének is mohón kapnak azon olvasmányokon, melyek természetes, vagy felcsigázott kíváncsiságukat kielégíteni, érzékeiket csiklandozni, és ezáltal őket – sokszor reájok nézve végzetessé váló izgalmaikba sodorni alkalmassak. Lelkiismeretlen nyereségvágyuk számára itt széles tér és termékeny talaj kínálkozik. Oly alkalmak ezek, melyek felhasználására nagy a kísértés, hacsak ennek az illetők erkölcsisége vagy a súlyosabb természetű büntetéstől való félelem nem állanak útjában.

Megállapított az utolsó nemzetközi pornographiai congressuson, hogy ez a visszaélés soha sem volt oly nagy fokú és oly terjedt körű, mint napjainkban; hogy az erkölcstelen iratokkal és képekkel elkövetett kihágások ellen érvényben levő törvények és rendeletek a legtöbb művelt államban ma már teljesen elégtelenek és a bennök foglalt büntetések nagyon enyhék, hogy a baj nemzetközi jellegű, mert az erkölcsöket rontó u. n. irodalmi és művészeti termékek behozatala és kivitele túlnyomó jelentőségre jutott, és hogy ennél fogva a védekezésnek is első sorban nemzetközinek, de vele kapcsolatosan nemzetinek is kell lenni. E végből persze nem elég a törvényhozás, a büntető bíraskodás és a rendőri megelőző gondoskodás alkalmazása, hanem a védekezésből a társadalomnak is ki kell venni a maga részét.

Mivel a nyereségvágy által diktált és közforgalomba hozott iratokon és képeken kívül vannak igen nagy számmal olyanok is, melyek alattomban jutnak a gyermekek – és serdültek kezeibe, az ily titkos üzérkedésnek is valamennyi tényezőjét ki kell kutatni, azok eljárását ellenőrizni, hogy valamiképp kézre kerítettén, érzékenyen megbüntethető legyen. De az ilyenek üzelmeit nagyon kockázatosná is szükséges tenni ezáltal. A nyilvános olvasó szobák az újságárusok boltjai és kioszkjai csak úgy ellenőrizhetők kellőleg, ha a jobb érzésű társadalom egészének argus-szemei vigyáznak reájok. Azonkívül a hatóságoknak is épp úgy kell eljárni ezzel a mételeylyel, mint a romlott, vagy hamisított élelmiszerek forgalmával szemben. Ha a legnagyobb szigor megengedhető a test táplálékának felügyelete céljából, miért kellene a szellemével kevésbbé szigorúan elbánni? És eddig csak a kereskedők lakoltak meg, a főbűnösök, a szerzők és kiadók pedig menekültek. Svájcban csaknem kizárólag az idegen származású pornographiának van keleté, mely annál veszélyesebb, mivel otthon nem üldözik azt eléggé. A nemzetközi egyezmény az ilyen bajokon volna hivatva segíteni. Már ennek előkészítése is oly nagy és üdvös feladat, hogy az ilyenemű nemzetközi congressusokat igen fontosaknak kell tekintenünk.

A tavalyi párisi pornographiai congressuson a legtöbb polgárosult ország képviselve volt. A német »férfi erkölcsvédő egyesületek szövetségének« titkára jelentésében igazán rémes képét mutatja be annak a pusztításnak, melyet az erkölcstelen iratok és képek nemcsak a gyermekeknél, hanem a perversitás terjesztése által a felnőtteknél is végbe visznek. Azt legjobban jellemzik a nem régen elhunyt berlini bölcsész tanárnak, PAULSEN FRIGYES-nek következő szavai: »Aki Németországot csak abból ismerné, amit a legnagyobb mennyiségben kinyomat: az élelczlapokból, a felkapott színművekből, az új regényekből, a könyvkirakatokból s a mindkét nemű nagyközönség által leginkább hallgatott nyilvános előadásokból, annak azt kellene hinni, hogy napjainkban a németekre nézve fontosabb kérdés nincs, mint az: vajjon azok a korlátok, melyeket az erkölcstan és a törvény a nemi ösztön féktelenségei ellen felállított, nem károsak-e és nem kellene azokat valamiképp eltávolítani?« Az erkölcstelen irodalom emelkedő áradatainak láttára a megbotránkozás mondatta vele e kemény szavakat, DR. HEMMER LAJOS müncheni tanár »Die fgraphische Reclame der Prostitution« című könyvében említi, hogy az ott hivatalosan gyűjtött pornographicus képes levelező-lapok 613 félek voltak és sok százezer példányban árultattak. Ezek több, mint fele német eredetű, de volt ott 233 féle francia és más, köztük vagy 6 féle magyarországi eredetű ilyen lap is. Az állítólag művészetnek szolgáló ú. n. act-képek ezreit

kobozza el a hatóság minden évben. A jelentés szerint ez azért ismétlődik évenként, mert az idevágó német törvények nem elég hatályosak. Egyenként felsorolja, sőt szó szerint közli azokat. Elégtelenségük pedig onnan származik, hogy mikor hoztattak, senki sem gondolt arra, hogy a pornographia minden alakban ekkora mérveket ölthet valaha. A német törvényhozásnak is sürgős feladata lenne ennél fogva azokat mielőbb és minél inkább megszigorítani.

Anglia nem áll sokkal jobban a törvények dolgában. De ott a társadalom is hatalmasan megmozdult. A haszonvágygal szembe állítja az üzérkedés fokozódó veszedelmét. A közvéleményre igyekeznek hatni, hogy az esküdszékek biztosan elítéljék a szóban forgó gonosztevőket. Azonban ott is az a vélemény, hogy e baj mélyreható voltáról meggyőződött férfiaknak és nőknek művelt világszerte szövetkezniök kellene, mivel annak okozói nem egy, hanem a legtöbb polgárosult ország söpredékéből kerülnek ki és aljas nyereségeiket a nemzetközivé vált efféle forgalomból húzzák.

A belga, dán, francia, hollandi és olasz jelentések alaphangja ugyanaz, panaszaik az illető törvények ellen hasonlóak és javaslatuk sem igen különbözik a felhozottaktól.

Hazánkra vonatkozólag e congressus elé dr. SZILÁGYI terjesztett rövid jelentést, melyben büntető törvénykönyvünk 248-dik szakaszát és az 1897. évi 40.003. számú belügyministeri rendeletet idézi szó szerint. Azután tévesen utal arra, hogy a pornographiát nálunk főleg külföldről behozott irodalmi és művészeti szennyes termékek képviselik. De egyes piszkos ilyen lapokat névszerint ő is felemlít. Ez ügy nemzetközi szabályozására nézve – szerintem nem alapos – véleménye, hogy az a nemzeti souverainitásba ütköznék. O a nemzetközi congressus hasznát abban látja, hogy az egyes nemzeti törvényhozásoknak fog irányt és nagyobb lendületet adni. Ez tényleg úgy van; de a többi jelentések álláspontja a nemzetközi szabályozás tekintetében azért mégis helyes. Hiszen ily egyezmény feladata nem lehetne más, mint ami hasonló esetekben szokott lenni, t. i. az, hogy az egyes államok kötelezettséget vállaljanak bizonyos czélszerű rendelkezéseket tartalmazó összhangzó törvények hozatalára. Ennek^a általános nagy bajnak gyökerére csak így lehet hágni. De igazuk van az angolok-, dánok- és svájczinak, hogy a társadalom, első sorban a tanítók és szülők sem nézhetik ezt a ragályt összetett kezekkel. A felemlített jelentések több példát tartalmaznak, melyekből a társadalmi ily irányú működésnek hatályos voltára lehet következtetni.

Egyébiránt nem kell messze mennünk, hogy ennek bizonyosságát szolgáltsuk. Itt vannak a mi magyar társadalomtudományi egyesületünknek már csak eddigi sikerei is. Alig

hangzott el a fennebb olvasható előadás, annak benyomása alatt egyik tisztelt tagtársunk, DR. GIESSWEIN SÁNDOR, kanonok és országgyűlési képviselő az idei igazságügyi költségvetés tárgyalása alkalmával múlt évi december 7-én felszólalt a képviselőházban. Bevallva, hogy az innen nyert benyomások folytán mintegy megbízatása van, hogy ezt a kérdést a törvényhozás termében szóvá tegye, felhossa, hogy a sajtó, midőn a betörők ügyességeit dicséri, a kis gonosztevőket nagyban neveli és szaporítja. Az apróhirdetések és az irodalmi malaczságok az erkölcstelenséget terjesztik, sőt az erkölcsi érzéket is megrontják, s minden irányban megmételtyezik az új nemzedéket. Melegen ajánlotta, hogy a kormány és törvényhozás mielőbb minden lehetőt tegyenek meg nemzeti becsületünk és eddig oly nemes irányú irodalmunk hatathós védelmére.

Az igazságügyminister a felszólalásra válaszolva, beszédét azzal kezdte, hogy »ami az úgynevezett pornographicus irodalmat illeti«. Méltán kiáltott egy általan ismert humorista jeles írónk közbe, hogy »az nem irodalom«. A minister utalt is szavaira, melyek szerint ő »úgynevezett« irodalomról kezdett szólni, melyre vonatkozólag véleménye, hogy »a pornographiát a sajtószabadság védelme alá helyezni annyi, mint félreismerni az igazi sajtószabadságot és ezeknek a kloakába való iratoknak jellegét«. A büntető törvénykönyv 248. §-ával szerinte sikeresebb megtorlást lehet azokkal szemben elérni, mint az eddigi. Megfelelően utasította is már az ügyészségeket. Nemcsak az ifjúságot, de a felnőtteket is védelmezni kell e métetlytől, mely azokat a perversitás útjára csábítja. Az angol idevágó törvény szavai értelmében az ilyen ú. n. írókat ő is sehonnai csavargóknak tekinti s a szerint is akar velük elbánni. De az elzüllött szerencsétlen írónál szerinte még bűnösebbek a vállalkozók, akik az efféle kétségbeesett tehetségek szomorú termékeivel kereskednek. Általános élénk helyeslés követte az igazságügyi minister szavait.

Azokkal csaknem egyidőben Pozsony szabad királyi város törvényhatósága írt fel a kormányhoz ez értelemben. Végűi felemlítendő itt, hogy a kereskedelemügyi minister úr a szóban levő termékek forgalmát megakadályozandó rendeletben utasította az államvasutak igazgatóságát, hogy összes állomásairól minden pornographicus természetű terméket tiltsa ki. A rendelet lehető legszigorúbb végrehajtását követeli és utasítja az igazgatóságot, hogy ha a rendeletnek megszegését csak egy esetben is tapasztalna, a könyveket elárusító vállalatlal fennálló szerződést bontsa fel azonnal.

Az ily gyorsan beálló sikerek az egyesület kötelességévé teszik, hogy a szóban forgó métetly kiirtásával tovább is lan-kadatlanul foglalkozzék és annak szintén megtalálja a módját,

hogy ebbe a hadjáratba a művelt és tisztességes egész magyar társadalmat is bevonja és az ezáltal folytatandó eljárás irányát és eszközeit tüzetesen megjelölje.

Gaal Jenő.

Közgazdaság.

Néhány szó az adóreformról.

Közönségünk széles rétegeit már huzamosabban állandóan izgalomban tartja az adóreform kérdése. Azonban úgy látszik, sokáig nem hitték, hogy annak a keresztülvitele ily közel van és abban bizakodva, hogy egyéb teendők és főképp a megoldásra váró bonyolult politikai kérdések ebben a kormányt egyelőre meg fogják gátolni, az érdekkörök úgy reménykedtek, hogy az adójavaslatok újból átdolgozott alakban fognak majdan alkotmányos tárgyalásra előterjesztetni. Mióta a képviselőház pénzügyi bizottsága tényleg letárgyalta a javaslatokat, nyilvánvaló lett, hogy azoknak képviselőházi tárgyalása is a küszöbön van és azóta gyűlések, kérvények, tiltakozások és küldöttségek egymást követik és az izgalom a képviselőházi tárgyalások megindulása óta a tetőpontra hágott.

Bár az alábbiakban a különböző érdekképviseléseknek az óhajításait is érinteni fogjuk, bennünket a kérdés mégis más szempontból érdekel.

Jól tudjuk, hogy minden adóreform többé-kevésbé mélyen érinti a közgazdaság összes tényezőit, az összes termelési ágakat és hogy ezek egymáshoz való viszonyára mélyremenő hatást gyakorol, mely azután társadalompolitikai téren is érezteti végső sorban hatását; mégis mi itt inkább közvetlenül a tervbevett és folyamatban levő adóreform társadalompolitikai oldalát kívánjuk szemügyre venni. Először is azért, mert nézetünk szerint az állam socialpolitikai intézkedései mindaddig csak félintézkedések, amíg a széles néprétegeknek emberi életmódot biztosítani alkalmas törvényhozási intézkedésekkel párhuzamosan nem törekszünk arra, hogy a szegényebb néprétegek tényleg vagyoni helyzetükhöz mérten kisebb terheket is viseljenek és a költséges állami gépezet fenntartásához, mely a tulajdon gyümölcsöztetésének és védelmének szolgálván mégis csak elsősorban, a vagyontalan osztályok aránylag is kevesebbel járuljanak. Az adóztatásban e mellett egy eddig alig eléggé kihasznált hatóság eszköze van az államnak a jövedelemeloszlás oly fontos

folyamatának befolyásolására; mert ha a szegényt kíméli, a vagyonost pedig vagyona növekedésének megfelelő fokozatossággal erősebben igény beveszi, akkor ezáltal olyan módját alkalmazza a vagyonegyenlőtlenségek gyengítésének, mely mindenképp a legmegfelelőbb, mert a nagy jövedelmekből jelentékeny részeket ad vissza a köznek, az összességnek, melynek termelési eredményéből társadalmi termelés mellett az összeg úgyszólván kiszakított. Ezért tehát az adóreformnál a társadalompolitikai szempontot kell a legelsőként tartanunk, melyből az egész reform megítélendő.

A parlament előtt most fekvő adóreform ebből a szempontból mélyebb vizsgálat nélkül is rokonszenves, mert az nem u. n. pénzügyi reform, vagyis nem az adócsavar meghúzására irányú; egyenesen kifejezett célja az adóteher egyenletesebb megosztását előidézni. Amint a kormányelnök mondotta, nem az adók emelését kívánják az illető javaslatok elérni, hanem terheket akarnak egyesek vállairól levenni és azokat másokéira, olyanokéira, a kik többet bírnak, áthelyezni. Maga az adóreform bevallott célja tehát, mely természetesen kevés örömmel találkozik azok körében, kiket a javaslatok az állami szolgáltatásoknál jobban kívánnak igénybevenni, nekünk rokonszenves, mert a fentiekhez képest igen nagy súlyt kell a közterhek arányosítására helyoznunk. Csak az a kérdés, hogy a kitűzött célt mennyire lesznek alkalmasok tényleg szolgálni a betervezett adójavaslatok?

Mielőtt ennek a megvilágítására rátérnénk, röviden, azt a kérdést kívánjuk vizsgálni, szükség van-e nálunk az adóteher tervbevetett arányosítására, vagyis inkább azt, hogy mily fokban szükséges ez a senkitől kétségbe nem vont feladat? Igen röviden lehetünk annak az igazolásánál, hogy az adóreform tényleg egyike a leghalaszthatatlanabb kérdéseinknek.

Itt van mindenekelőtt néhány adónk, mely olyan természetű, mintha egyenesen aránytalanságot akarna a közteherviselés terén előidézni. Ilyen mindenekelőtt a családtagok adója, mely ahelyett, hogy a nagy család által a dolog természetéből folyólag előálló terhet viselni könnyítené, éppen ellenkezőleg a soktagú családokat erősebben veszi igénybe a közterhek viselésénél. Nem kevésbé igazságtalan a II. osztályú kereseti adónk, mely igaz, hogy a föld-, ház- és tőketulajdonosokat sújtja, de szerkezeténél fogva nem azokra nehezedik, akik tehetősek, hanem azokra, kiknek egy kis telkük vagy házuk, illetve jelentéktelenebb járadékuk van. A II. osztályú kereseti adó ugyanis csak három fix tételt ismer, melyek közül a legalacsonyabb 4, a legmagasabb 8 korona. Az, akinek egy kis viskója vagy néhány hold földje van, már fizeti a 4 korona II. osztályú kereseti adót, – ha ugyan bírja, mert a tapasztalat szerint ezen igazságtalan adónál minden

évben tetemes összegeket kell behajthatlanság címén törülni – míg ezzel szemben a 10.000 holdon felüli birtokos, a négyemeletes házak tulajdonosa és az egyedül tőkéjéből élő tőkepénzes is csak 8 koronát fizet ezen a címen. Amidőn tehát az állam egy részről igyekszik a parasztosztályt fenntartani és egészséges kisbirtokot teremteni, amidőn telepít, otthonmentesítési törvényre gondol és az ingó tőkének a demokratizálását örömmel látja, akkor másrésztől a legdurvább módon támadja meg az adókivetés útján a tulajdon eme kategóriáját. Nem kevésbé igazságtalan az általános jövedelmi pótagó, mely lényegileg nem is új adó, hanem a föld-, ház-, tőkekamat- és járadékadó és a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adójának százalékos felemelése. Eme természeténél fogva az egyszerűen tetézi azokat az igazságtalanságokat, melyeket az alábbi okoknál fogva ezek a hozadéki adóink úgyis tartalmaznak. Végeredménye pedig ugyancsak a kisebb tulajdonnak, mely a vagyontól még igen távol áll, az aránytalan megterhelése, mert leg súlyosabban ismét a néhány holdas gazdák, kis házikók vagy 'csekély tőkék birtokosai érzik.

A jelzett adónemek már magukban is igen jelentékeny igazságtalanságok forrásai. De ha legfőbb hozadéki adóink, a föld-, a ház-, a kereseti, valamint a tőkekamat- és járadékadó helyes alapokon nyugodnának, úgy talán mégis valamivel kevesebb panaszra volna okunk. Tényleg azonban részint a hosszú évi tapasztalatok, részint az adóreformmal kapcsolatos statisztikai munkálatok éppenséggel nem tüntetik fel kedvező színben az említett egyenes adóinkat. Csak néhány adattal kívánjuk ezt megvilágítani. A földadó névleg az általános jövedelmi pótagó beszámításával a kataszteri tiszta jövedelem $25\frac{1}{2}\%$ -át teszi ki. A valóságban azonban ettől a magas adókulcstól igen távol áll és átlagban amennyire az adóstatistika ezt meg tudja állapítani, a valóságos tiszta hozadék $10\frac{1}{2}\%$ -ára rúghat. De ne higyük, hogy ez talán bizonyos egyenletességgel terheli a birtokosokat, mert a statisztika szerint V^2 és 100% közt hullámszik ez az átlagban $10\frac{1}{2}\%$ -ot kitevő adókulcs. Hogy a 100% -ot nem a nagybirtok fizeti, az világos, mert köztudomású dolog, hogy a földek minőségi osztályokba sorozásánál, melyen a kataszter nyugszik, éppenséggel nem jártak el igazságosan és a nagybirtokot mindenképp kíméletben részesítették. A házadónál aszerint, amint a lakrészek telénél több bérbé van adva vagy nincs, minden más tekintet figyelmen kívül hagyásával a tételeikben ki nem egyenlíthető különbséget magukban foglaló házbér- vagy házosztályadó lépett életbe. A kereseti adónál ismét magas (10% -os) adókulcs párosult a tényleges hozadék lehető eltitkolásával és ezzel kapcsolatban az ellenőrizhetlenségükönél fogva csak még rosszabb aránytalanságokkal. A valóságban ugyanis átlag a tiszta

jövedelem 2½%-ára teszi a statisztika a III. osztályú kereseti adó kulcsát és az érdekelt ipari és kereskedelmi körök is leplezetlenül elismerik, hogy az nem magasabb. Azonban itt is természetesen ez az átlag az egyes adózók igen különböző terhének az eredménye és hogy a nagyobb üzleti nyereségből többet lehet eltitkolni és abból az adónak a minimális tételek alapján való kivetésénél is több bújik ki, mint a kis üzletnél vagy iparvállalatnál, az igen valószínű. Hogy a tőkekamat- és járadékadó milyen hiányosan éri el adóalanyait, arról nem kell sokat mondanunk.

Látjuk mindebből, hogy a legfontosabb keresetforrások megadóztatása mai adórendszerünkben általában a legkevésbébbé ősziinte alapon nyugszik: magas adókulcs és az adónak nem a tényleges hozadék alapján való kivetése, hanem egészen önkényes módon megállapított fictiv jövedelem alapulvétele melletti kiszabása adják meg egyenes adóink jellegét, ahelyett, hogy mérsékelt adókulcs mellett lehetőleg az igazi tiszta jövedelem megadóztatására törekednénk. Az adóteher éppen ezért maga legkevésbé arányosan van elosztva. Amint az előbbiekből is kitűnik, a kisebb tulajdon, a szegény néposztály valamivel rendelkező része az, mely kis föld- és házbirtoka után vagy pedig kis üzlete után leginkább van megadóztatva.

Hogy ilyen körülmények között az adóreform sürgős, igen sürgős, azt mindenki be fogja látni, aki csak némileg is méltányolja azt a nagy jelentőséget, mely társadalmpolitikai szempontból a közterhek egyenletes megosztásához fűződik. Teljesen értjük ennél fogva a kormány álláspontját, midőn eme mélyremenő társadalmpolitikai lépést nem akarta a véleményük szerint érdekeikben sértettek kívánságához képest ad graecas calendas halasztani.

Csak az a kérdés, mennyiben fogja a tervezett reform az adóterhet tényleg arányosabban megosztani és általában a most érintett visszasságokat orvosolni?

Ami mindenekelőtt az adórendszernek őszintébb alapokra helyezését illeti, mely kétségkívül az adóteher arányosabb megosztását is nagyban elősegítené, azt kell találnunk, hogy az adójavaslatok ez irányban több adónemet illetőleg számbavehető kísérletet tartalmaznak. Ha az itt nyilvánuló igen sok jóakarát daczára is csak kevésbé fog adóztatásunk őszintébb alapokra helyezkedni, ez főképp még a jó adótörvényekkel is csak nehezen és fokozatosan megjavítható adóerkölc hiányában fog gyökerezni.

A földadónál tagadhatlanul nemcsak egy, hanem több intézkedés is arra irányú, hogy a föld igazi jövedelme vétessek az adóztatás alapjául; annak daczára a régi kataszteri tisztajövedelmi fokozatok alapján, melyek az adóreform folytán legfeljebb kevésbé fognak kivételesen módosulni, továbbra is

fenn fog maradni az az előbb kifejtett állapot, mely szerint a földadó voltaképp fictiv, a valóságnál jóval alacsonyabb jövedelem alapján lesz kivetve. Azonban ha a reformnak a kataszter kiigazítására irányuló intézkedései tényleg alaposan végre fognak hajtatni, a földadónak a valóságos tisztajövedelemnél alacsonyabb után való kivetése aránylag a legkisebb hátránnyal járó következetlensége lesz az adórendszernek, mert a földadó kulcsa úgyszólván elég magas, viszont a kataszter aránytalanságainak kiküszöbölése jól keresztülvezetve azt kell hogy eredményezze, hogy minden földbirtokosnak jövedelme egyaránt kisebbitett alapon szolgál az adókivetés alapjául. Más szóval a földadónak tisztajövedelmi fokozatok szerinti kivetése, hacsak az osztályba sorozás igazságosan történik, nagyon enyhíti és majdnem csak szépséghibává teszi ez adónemnél azt a félszeg alapot, mely az adókulcs magas voltából egyrészt, ennek azonban nem a valóságos jövedelemre való alkalmazásából másrészt származik.

A házadó ma is ott, ahol általános házbéradó alakjában jelentkezik, egyike a tényleges hozadékot megközelítő adóalappal bíró adóinknak. A reform nincs híjjával ezt tovább előmozdító intézkedéseknek. Ilyen mindenekelőtt az, hogy minden helység részére házadó kataszter készítését rendeli el, melyben a házak hozadéka nyilván fog tartatni. Fontos az az intézkedés is, hogy a házadónak három év tartamára történő kivetését mellőzi és annak évenkénti kivetését rendeli el. Ezáltal jelentékenyen elősegíti az adóalapnak a ház tényleges hozadékához simulását, a mi eddig az adó három évi kivetésénél a körülmények folytonos változása folytán aligha történhetett. A házbéradó-vallomás beadását is szigorítja, és a vallomás ideje korán be nem adását 5%-os adópótlék fizetésével sújtja.

Kétségkívül a legnehezebb feladattal a kereseti adónál áll szemben a törvényhozó, midőn annak a mai önkényes alap helyett a tényleges keresethez jobban simuló adóalapot kíván biztosítani, mert az üzleti nyereség az azt körülbástyázó üzleti titok védősánczai közt könnyen annyira meglapul, hogy annak nagyságát távolról is megsejteni gyakran a lehetetlenséggel határos. Az általános kereseti adóról szóló törvényjavaslat több eszközhez is folyamodik azért, hogy lehetőleg a tényleges keresetet megközelítő adóalapot nyerjen. Nevezetesen először is az adókulcsot, mely ma valóban magas, szállítja le. Ezentúl a kereseti adó kulcsa az irodalmi, művészeti tevékenységből, magánoktatásból és egyéb szellemi foglalkozásból eredő kereset után (a szolgálati viszonyból származó keresetet ide nem számítva) 4, az üzleti tevékenységből származó kereset után 5% lesz. Sajnos, adóerkölcsaink megjavítására ez magában aligha lesz elegendő, amint azt az

üzleti világ érdekképviselői közül p. o. a budapesti kereskedelmi és iparkamara nyíltan elismeri, midőn ezzel kapcsolatban a kereset kinyomozására irányuló eljárást és tanúzási kényszert az üzleti körökre nézve azért mondja veszedelmesnek, mert a kiszivárgó jövedelemtitkolások a kereskedőket és iparosokat a besúgók önkényének fogja kiszolgáltatni.

Mint hogy az adójavaslatok kidolgozója sem ringatta magát abban a hiú reményben, hogy az adókulcs leszállítása egy csapásra meg fogja javítani az adóerkölcöket, az adókulcs leszállításán kívül egyéb intézkedésekkel is biztosítani kívánja az adóalapnak a valósághoz közelebbhozatalát. A házadónál már említett 5%-nak megfelelő pótlék megállapításán kívül, melylyel az adóvallomások pontos befolyását akarja biztosítani, az önadóztatásnak a kereseti adó főösszegének contingen talásával való összekapcsolása fog főképp ez irányban hatni. Az önadóztatás térfoglalása a dolog természeténél fogva az adóztatás arányosságát nagyban előmozdítja. Ha azonban az önadóztatás, mint az általános kereseti adóról szóló törvényjavaslatban, oly intézkedéssel párosul, mely szerint, ha az általános kereseti adó főösszege nem éri el az első három évben a 28 millió koronát és ezen 5%-kal alul marad, pótelőírásnak van az összes adókötelesekkel szemben helye: akkor ez már kétségkívül meglehetősen hatékony eszköze annak, hogy az adókiivetőbizottságok az adóalap megállapításánál a valóság lehető megközelítésére törekedjenek. Hiszen mindnyájan megérik a hátrányát annak, ha a kivetés alapjául a tényleges keresetnek csak egy kis hányadát veszik és így törekedni fognak már csak a pótelőírással kapcsolatos bizonytalanság elkerülése végett is az adóköteles jövedelem kipuhátolására.

A tőkekamat- és járadékadó kulcsának felére mérséklése ugyancsak az adóerkölcök megjavítását, illetőleg az adóköteles jövedelmek őszintébb bevallását czélozza. Épp ezért nem érhetünk egyet a képviselőház pénzügyi bizottságának emez adó kulcsának mai színvonalán tartására irányuló módosítványával, mely közgazdasági szempontból aligha lehet előnyös. Inkább minden törekvésnek arra kell irányulnia, hogy a kamat- és járadékjövedelem minél nagyobb része kerüljön adó alá.

Az adóteher egyenletesebb megosztása lévén az adóreform kijelentett czélja, a javaslatok súlypontját egyenesen ezen a téren kell keresnünk. Tényleg az alapvető intézkedések legnagyobb része ezt a czélt szolgálja és a javaslatok ez irányban elég bátor kézzel látnak annyi tekintetben kifogás alá eső jelenlegi adórendszerünk átalakításához.

Az alsóbb néposztály terhének könnyítését czélozza első sorban a legigazságtalanabb és a szegény sorsú lakosságra

legsúlyosabban nehezedő adók eltörlése. Elesik az adóreformmal a II. osztályú kereseti adó egészen, mely, amint fent láttuk, fix tételeivel a kis föld- és házbirtokot különösen súlyosan érinti, mert gyakran a földadónál és házadónál nagyobb terhet jelent arra nézve. Megszünteti továbbá a tervbe vett reform a családtagok megadóztatását, mely eddig a kereseti adóval kapcsolatban a legkárosabb hatást gyakorolta és a soktagú családot annak kíméletben részesítése helyett inkább többszörösen terhelte. Igen üdvös, a szegény adófizetők terhének könnyítésére irányuló intézkedés. Az új adórendszerben végűi az általános jövedelmi pótadó sem fog tért foglalni. Ismét a szegény sorsú lakosság adóterhen könnyít ez is, mert az általános jövedelmi pótadó a föld-, ház-, tőkekamat- és járadékadó, a kereseti és nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adójának százalékos felemelése lévén, ez is a kis adófizetőket terhelte aránylag legjobban, mert amúgy is jelentékeny adójukat tovább emelte. A kivetésnél alapú vett adók által okozott aránytalanságokat csak tetézte az általános jövedelmi pótadó, melynek az igazi jövedelmi adóhoz természeténél fogva, mely egyszerűen a hozadéki adók százalékos felemelése, semmi köze sincsen.

Az egyes fenmaradó adónemeket illetőleg legdicséretre: méltóbb intézkedéseket a földadó terén tartalmazza a teher arányosítása érdekében a kormányjavaslat. Nem annyira az adókulcsnak a 25.5%-ról 20%-ra való mérséklése a fontos nézetünk szerint, mert a földadó a pénzügyi tudomány tanúsága szerint a földre nehezedő állandó teherhez hasonlóan annak értékében kifejezésre jut és a föld vásárlásánál figyelembe jöven csak változása esetén érezteti jelentékenyebben hatását; sokkal fontosabbnak véljük azokat az intézkedéseket, melyeket a földadóról szóló törvényjavaslat a földadó egyenletesebb kivetése érdekében tartalmaz. Ilyen intézkedés először is a művelési ágakban beállott állandó jellegű változásoknak a kataszterben való keresztül vezetése, mely biztosítani fogja, hogy minden földterület olyan hozadéknak megfelelő adó alá essék, mely az azon folytatott gazdálkodásnak Megfelel; hogy p. o. ne fizesse egy már régen kiirtott és most bőven kalászt termő terület az erdőre szabott adót csak azért, mert a kataszter készítése idején még erdő volt. Az ily művelésiág-változások állandó nyilvántartása egyik legegységesebb követelménye a földadó igazságos kivetésének. Szükségtelen azt a jelentőséget tovább fejtegetni, mely amaz intézkedésnek jut. hogy a földek minőségi osztályozásánál keletkezett tévedések kiigazítása céljából az osztályba sorozás helyesbíthető, sőt, ahol feltétlenül szükséges, új tiszta jövedelmi fokozatok állapítandók meg. A kataszter ily irányban való kiigazítása lesz kétségkívül, ha ugyan kellő erélylyel fog megtörténni, az

egész reformunknak egyik legjelentősebb és legszebb eredménye, mert a mindenképpen erősbitendő törpe- és kisbirtokos osztályunk válláról sok terhet helyezhet át a nagyobb birtokosok vállaira és így eme kisbirtokos osztályunk meg-erősödését lesz alkalmas elősegíteni. Csak az a kérdés, hogy a kataszter kiigazításának lehetőségével mily mértékben fognak élni? A javaslat a törvényhatóság és a pénzügyi hatóság mellett a községnek is megadja az új osztálybasorozás és új tiszta jövedelmi fokozat megállapításának kérelmezésére a jogot és így remélhető, hogy a kis emberek is érvényesíthetik majd erre vonatkozó jogos igényeiket.

A házadónál az arányosabb tehermegosztás érdekében a javaslat arra igyekszik, hogy a házadó két nemének a házbér- és házosztályadónak a kulcsát egymáshoz közelebb hozza. Ezért a házbéradót jelentéktelenül leszállítja, a házosztályadót pedig emeli. Ezenkívül házadóközetek alakítása útján arra törekszik, hogy a lakrészek több mint felének bérben nem léte folytán ma a házbéradó alól indokolatlanul kibúvó nagyobb (15.000 lélekből álló) lakossággal bíró helységek fejlettebb részei általános házbéradó alá kerüljenek. Emez elvileg mindenestre helyeselhető rendelkezés folytán a háztulajdonon nyugvó adóteher emelkedni fog, éppen ezért a reform eme részének a gyakorlati hasznát kétesnek kell tartanunk, mert a házadó áthárítása lakáshiány esetében, a mi az országban több helyen uralkodik, elég könnyen megtörténik és így a házadó emelését, illetőleg a házbéradó kiterjesztésének az árát igen könnyen a háztulajdonosoknál kisebb teherviselési képességgel bíró adófizetők fogják megfizetni.

A kereseti adó arányosabb megosztása irányában az adóreform a jóakaraton és a fent már érintett intézkedéseken kívül csak keveset tartalmaz. Ezzel szemben azonban készséggel beismerjük azt is, hogy a törvényhozás e téren igen nehéz feladat előtt áll. Az adókulcs leszállítása, valamint az önadóztatás kiterjesztése kétségkívül talán nem kicsinylendő eredményt fognak a tehermegosztás arányosabbá tétele irányában maguk után vonni, kiváltképp a Damokles kardként függő pótleírás veszélyére való tekintettel. Mindamellettt attól félünk, hogy az adóbevallások az adóketésnek ezentúl sem fogják sokkal megbízhatóbb alapját képezni és így a minimalis kereseti nyereség megállapítása lesz a jövőre nézve is döntő. E tekintetben a tetemes emelés, melyet a reformtervezet tartalmaz, kevésbé látszik előttünk aggályosnak, mint az a körülmény, hogy az általános kereseti adóról szóló javaslat a minimalis kereseti nyereség megállapítását illetőleg a mai merevséget fentartja. Bár készséggel elismerjük, hogy a kereseti adó mint hozadéki adó inkább tárgyi ismérvekhez kénytelen ragaszkodni és így bizonyos merevséget mindig fog mutatni,

mégis nem helyeselhetjük azt, hogy az adózó körülményeihez alkalmazkodni az a módszer alig törekszik, melyet a szóban forgó törvényjavaslat a minimális kereseti nyereség megállapítására előír. Nevezetesen szükségesnek tartanak azt, hogy a minimális kereseti nyereség megállapításánál annak a körülménynek a különös figyelembe vétele írassék elő, hogy mely helységben és nagyobb városokban mely helyen fekszik a szóban forgó üzlet, mert a lakbérek, illetőleg az üzlethelyiségekért fizetett bérek tudvalevőleg óriási különbségeket mutatnak az üzlet fekvése szerint és ez a körülmény nem mellőzhető, ha a házbér, illetőleg az üzleti helyiség bére alapján csak valamennyire is a valóságnak megfelelő arányban kívánjuk az adóalapot kiszámítani. Nem akarunk e pontnál tovább időzni; csak azt akarjuk hangsúlyozni, hogy a minimális kereseti nyereség kiszámításához tapadó merevség nézetünk szerint akkor is jelentékeny hátránya a kereseti adónak, ha ennek némi ellensúlyozása, mint a mi adóreformunk esetében a személyhez simuló jövedelmi adótól remélhető is.

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti adóját az idevágó javaslat a mai 10%-nyi magasságban kívánja fentartani. Bár itt tényleg tehetős elemekről van szó, nézetünk szerint az a nagy különbség, mely az egyéni és társas vállalatok kereseti adója között egyrészt, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adóterhe közt másrészt a javaslatok értelmében ezentúl lesz, kifogás alá kell hogy essék azért, mert ezeknek a vállalatoknak a kereseti nyeresége a maga egészében kerül adó alá, míg az egyéb vállalatoknál sok jelentékeny nyereség fog az adóteher alul kibújhatni. Ez a nyilvános számadásra kötelezett és az egyéb vállalatok adóterhe közt bizonyos aránytalanságot fog létesíteni, melynek védelmére aligha szolgálhat az a körülmény, hogy ez ma is így van.

Az arányos adóztatás érdekében a küszöbön álló adóreform egy igen fontos lépést tesz, melyet mindenkinek igaz és őszinte örömmel kell üdvözölnie, aki igazán az adóteher arányosabb megosztását kívánja: ez a jövedelmi adó behozatala. Ezzel ugyanis eddig kizárólag a hozadéki adókra alapított adórendszerünk a vegyes, hozadéki és jövedelmi adókat magukban egyesítő adórendszerek sorába lép. Ezentúl tehát nem a mindig merev és külső ismérvekhez tapadó hozadéki adók fogják egyenes adózásunk kizárólagos alapját alkotni. A jövedelmi adó, mint a személy összes jövedelmeit alapú vevő adónem egyedül alkalmas arra, hogy valóban az egyes egyének teherviselési képességéhez simulva rójja ki azokra a rájuk igazság szerint jutó terhet. A jövedelmi adóbb oly jövedelmet fog az adóteher viselésében való részesedésre kényszeríteni, mely eddig eltitkolható voltánál fogva

közteher kivetésének alapját egyáltalában nem képezte és minden tekintetben az a hivatása lesz, hogy a tehetősebb elemek arányos nagyobb igénybevételét hozza magával. Eme rendeltetésének elérésére a törvénytervezet a modern adópolitika mindkét követelményével: a fokozatos adókulcscsal és a létminimum adómentességével ellátja az életbeléptendő jövedelmi adót. Az adókulcs 0.71%-tól emelkedik 5%-ig. A létminimum 800 koronában van megállapítva azzal a hozzáadással, hogy az összes állami egyenes adóknak 200 millió koronás összeget megütése esetében a létminimum emelésére fordítandó a befolyó adótöbblet.

Amint már említettük, általánosságban a jövedelmi adó behozatalát örömmel fogadjuk, daczára annak, hogy a tudományban a jövedelmi adó előnyei ma már korántsem részesülnek oly osztatlan elismerésben, mint ahogy ez egy időben volt. Hazánk egyik legelső pénzügytani tekintélye, FÖLDES BÉLA (V. ö. Budapesti Szemle: Az adóreformról, CXXXI. köt., 1-58. lap) is igen komoly aggályokat és érveket hoz fel a tervbe vett jövedelmi adóval szemben. Bár érvelésével, amint azt alább némely vonatkozásában érinteni fogjuk, számos tekintetben egyetértünk, jelzett álláspontunkban érvei mégsem ingatnak meg, mert véleményünk szerint a jövedelmi adó keresztülvitelének minden előre látható tökéletlensége daczára is a nagyobb vagyonok fokozott megadóztatását és a közterhekben való nagyobb részvételét fogja eredményezni. Kétségkívül igen tökéletlenek lesznek a bevallások, jelentékenyek az adó kivetésével járó zaklatások, az adófelszólamlásokkal okozott időveszteségek, az adókivetés emelkedő költségei és ami egyéb hátrány ezen adó kivetésével és behajtásával kapcsolatban jelentkezni fog: mindez igen súlyosan esik a mérlegbe; de ezen minden emberies főképp adóügyi intézménnyel járó, megengedjük, jelentékeny hátrányokkal az összes jövedelmek összefoglaló, fokozatos és a létminimumot mentesen hagyó megadóztatásából származó óriási előny áll szemben, mely nélkül a hozadéki adóinknál soha el nem kerülhető aránytalanságok elhárítása alig képzelhető.

Már ez a tételünk is mutatja, hogy részünkről a jövedelmi adónak csak kiegészítő szerepet szánánk. Elvileg ugyanezt teszi a tervbe vett adóreform is, de amint FÖLDES szépen kimutatja, tényleg aligha. Az adókivetéshez szükséges apparatus jelentékeny volta, mint az adókulcs magassága egyaránt elveszi a tervezett jövedelmi adótól annak kiegészítő adói szerepét. Ha pedig nem akarjuk adóterhünket, mely más államokhoz hasonlítva úgyis magas, tovább emelni, akkor egy főadónemmel be kell érünk. Ilyen főadónem szerepére pedig ma hazánkban kétségkívül a hozadéki adók sokkal alkalmassabbak, mint az egyébként is nálunk még ki nem próbált

jövedelmi adó. Ezért éppenséggel nem helyeselhetjük azt a felhangzott szemrehányást, mely hibát lát abban, hogy adó-reformunk nem akarja az egyenes adózás súlypontját a jövedelmi adóra áthelyezni és a hozadéki adókat a kiegészítő adók szerepére súlyosítani. Egész helyes gyakorlati érzék vezette az adójavaslatok kidolgozóját akkor, midőn eme tudományosan is szépen megokolható álláspontot tette magáévá és – a szándék legalább erre irányúit – a jövedelmi adót csak kiegészítő adónak tervezte. Inkább azt kell sajnálnunk, hogy a pénzügyi szempont oly gyorsan elhomályosította a törvényjavaslat kidolgozásánál ezt a helyes elvet és a jövedelmi adó kulcsának magas megállapításától a pénzügyminis-tert vissza nem tartotta. Részünkről kevesbbé az 5%-os maximum ellen, mint inkább az ellen kívánunk kifogást emelni, hogy a középjövedelmeket a progressio nagyobb kíméletben nem részesíti. A középosztály nehéz helyzete párosulva azzal a nagy fontossággal, mely politikai és közgazdasági szempontból egy életképes középosztály létehez fűződik, ezt nagy hibának tünteti fel.

A második fontos kifogás, melyet a jövedelmi adó tervezett alakja ellen emelnünk kell, a létminimumot illeti. Nevezetesen itt kevésbbé annak szűkkeblű megállapítását kívánjuk kifogásolni, – e tekintetben a pénzügyminister már engedményt is tett –; inkább az ellen akarjuk szavunkat fel- emelni, hogy a létminimum megállapítása oly merev alakban történik. A merevség a hozadéki adók természetétől elválaszthatatlan, bár ezeknél is csak egy bizonyos fokig tűrhető meg, mennyivel inkább kell annak a jövedelmi adónál szigorú meg- ítélés alá esni. Hiszen ennek a feladata a személyes viszonyokhoz való lehető alkalmazkodás, mely nélkül a jövedelmi adó célját tévesztett intézmény. Éppen ezért a létminimumnak a lakóhely, község, város viszonyaihoz való némi alkalmazkodását elengedhetlenül szükségesnek kell tartanunk.

Az adóreform részleteire vonatkozólag felmerülő számos észrevételt itt mellőzni kívánjuk. Ahelyett, hogy pénzügytani szempontból a munkában levő reform részleteit bírálgatnók, inkább röviden meg akarunk emlékezni arról az álláspontról, melyet az adóreform kérdésében a gazdasági érdekképviseltek elfoglaltak, mert ez annak közgazdasági hatásának jelzésére nyújt némi támpontot.

Hogy az érdekképviseleti tényezők nem némák egy ily nagyjelentőségű javaslattal szemben, az csak természetes és mindenképp helyeselhető.

Aki azonban érdekképviseliteink magatartását hosszabb idő óta figyelemmel kíséri, annak azt kell tapasztalnia, hogy azok legnagyobb része minden kérdésben, melynek így vagy úgy való megoldása alkalmas arra, hogy tőlük valami előnyt

elvegyen, vagy rájuk terhet rójjon, legyen ez bár jogosult vagy jogosulatlan, indokolt vagy indok nélküli, a leghangosabb jajveszéklésben tör ki, az illető termelési osztály üldöztetését, létében való fenyegetését és egyéb nagyhangú vádakat hangoztatván. Önkéntelenül is az Aesopus-féle mese pásztora jut az eszünkbe, ki csintalan veszélykiáltásaival odáig vitte a dolgot, hogy midőn komoly veszély fenyegette, mert jött a farkas, senki sem hallgatott rája. Félünk, hogy érdekképviselteink hangos politikája is ide fog vezetni.

Az adóreform alkalmából úgy a mezőgazdasági, mint az ipari érdekképviseltek rendes vészkiáltásaikkal jelentek meg és sem az egyik, sem a másik oldalon a gazda és a kereskedő és iparososztály pusztulásáról szóló érv sem hiányzott.

Nézzük először a gazdákat.

Ha az adójavaslatok valamelyike igazán csak az adóteher kiegyenlítését czélozza, úgy az kétségkívül a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról szóló törvény-javaslat. Ha az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek mégis annyi kifogásolni valója van azzal szemben, úgy azt csak akkép magyarázhatjuk, hogy az adóteher arányosabb megosztásával nem ért egyet., És valóban azok a kifogások, melyekre a fősúlyt helyezte az adójavaslatok ellen való állásfoglalásában, tényleg a tervezetnek az arányosabb adóztatás szempontjából a földadókataszter kiigazítására vonatkozó intézkedései ellen irányúinak. Az állandó művelésiág-változásoknak a kataszterben való keresztülvezetését, mely végre meg fogja szüntetni azt az égbekiáltó igazságtalanságot, hogy sok nagybirtokos rég kivágott erdeje helyén viruló szántóföldje, vagy bőven termő szőlővé átalakított régen terméketlen homokpusztája többé nem mint erdő, illetőleg terméketlen homoktalaj fog a földadókataszterben szerepelni, a legnagyobb erőlködés mellett sem lehetett valamelyes indokolással megtámadni. Ellenben ugyancsak a tehermegosztás egyenlősítése érdekében a törvényjavaslat által elrendelt új osztályba sorozás és új tiszta jövedelmi fokozatok megállapítása ellen erősen kikelt a gazdák központi érdekképviselője azon a czímen, hogy a pénzügyi hatóságok a gazdaközönség rovására élhetnek az erre vonatkozólag úgyis magának a gazdaközönségnek a közreműködésével gyakorlandó joggal.

Alig szükséges bővebben fejtegetnünk, hogy ki az, akinek a földek új osztályba sorozásától vagy éppen új tiszta jövedelmi fokozatok megállapításától félnie kell. Semmi esetre sem annak, akinek a földje a mai földadókataszterben úgyis aránytalan magas osztályba soroztatott, hanem inkább annak, aki földjének alacsony osztályba sorozása vagy a valósággal arányban nem álló tiszta jövedelemre alapított fokozatba való beosztása folytán indokolatlan adókedvezményben részesül a mai

kataszter elkészítőinek jóvoltából. Az a körülmény, hogy ennek a napnál világosabb tényállásnak ellenére a gazdák érdekképviselője az új osztályba sorozás és az új tiszta jövedelmi fokozatok megállapítása ellen foglal állást, csak újabb szomorú bizonyítéka annak, hogy nálunk még mindig nincsen a vagyonos elem szociális kötelességeinek tudatában, nem érzi, hogy a nagyobb vagyon nyújtotta előnyökkel szemben a köz iránti kötelességeit is fokozott mértékben kellene teljesítenie és az adóteherből is a nagyobb részt kellene viselnie, vagy ha már mindenki erre az erkölcsi magaslatra felemelkedni nem tud, legalább annak kellene erre indítani a vagyonnal megáldottakat, hogy ha idejekorán nem ébrednek fokozott kötelezettségeik tudatára, akkor egész társadalmi és gazdasági rendünket maguk viszik a felbomlás felé és önmaguk alatt vágják a fát. Az agráriusok higgadtabb képviselői sokkal inkább felismerik ezt és ezért az adóreform országgyűlési tárgyalása alkalmával már nem az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elutasító álláspontját képviselik.

A földadó maximumának a contingentálása, a földtehermentesítési járulék külön való megállapítása és a pénzügyminister helyett inkább az országos földadó bizottság döntésének a földek osztályozását illető kikötése a főbb követelések, melyekkel a gazdák érdekképviselője a fentiekén kívül fellépett. A többi adónemeket illetőleg csupán azt a szintén jellemző óhajtást akarjuk felemlíteni, hogy a jövedelmi adónál a föld jövedelme a kataszteri jövedelem kétszeresével legyen legfeljebb az adókiivetés alapjául vehető. Egész fölöslegesnek tartjuk annak a tárgyalásába mélyedni, hogy a jövedelmi adó kiivetésénél miért éppen a földbirtokosok részére állapíttassék meg ily kiváltságos helyzet, melynek megvalósítása egyébként is teljesen a jövedelmi adó alapelvébe, a személy tényleges jövedelméhez simulás elvébe ütköznék.

Lássuk már most a másik csoportot. A kereskedők és iparosok épenséggel nem szerényebbek, mint a gazdák. Ők csakis azt a valóban szerény kívánságot táplálják, hogy a kereskedő és iparos ne legyen kereseti adóval terhelhető, mert hiszen azok jövedelmi adót úgyis fizetnek. Jövedelmük nem fundált (a nagy iparvállalatok tőkéséi sem?) és így nem jogos Őket hozadékadóval terhelni. A »kétszeres megadóztatásnak a leplezetlen alakja« felháborítja a kereskedelmi és ipari érdekeltséget, mely u. 1. még azt a bizonytalanságot is kevesli, mely a kereseti nyereség meghatározásánál a pénzügyi közegeket körülveszi és e helyett azt szeretné, hogy a hozadéki támpontoktól megfosztott jövedelmi adónak még bizonytalanabb talaján a nyereség eltitkolása még könnyebb legyen. Ha azonban már azt az »igazságtalanságot« az iparnak és kereskedelemnek el kell tűnnie, hogy kétszeresen adóztatják meg,

akkor legalább az adókulcsot kellene a kereseti adónál leszállítani. Csodálkozva olvassuk ezt az ország összes kereskedelmi és iparkamaráitól aláírt és a képviselőházhoz a tizenkettedik órára hivatkozva, sürgősen és nyomatékosan hangsúlyozott beadványban; hiszen az adóreform 10%-ról 5%-ra szállítja le a kereseti adót. Igen, de ez nem elég, mert hála az adóalapeltitkolásoknak, ma, amint kiszámították, átlag csak 2½%-ot fizetnek az üzletemberek és ezt a törvényes alap nélkül visszaélés útján teremtett helyzetet szeretnék a reform után is maguknak még kényelmesebben biztosítani. De milyen adóreform volna az, s csakugyan az egyenletesebb teherelosztás célját szolgálná-e, ha az üzleti nyereséget a többi kereset magasabb megadóztatása daczára a 2½ vagy 3%-os adókulcs szerint kezelné? És milyen ipar az, mely már a 2½%-os adót is sokalja és az 5%-os adótól létét félti⁵

Természetes, hogy a minimális kereseti nyereség kiszámításának a törvényjavaslatban előírt módja, mely tényleg nem jelentéktelen emeléseket tartalmaz, kevés rokonszenvre talál az üzleti körökben. Ennél jobban kell azt a kívánságot csodálnunk, melyet a kereskedelmi és iparkamarák jelzett beadványa az első helyre állít és ez nem egyéb, mint a kereseti adó maximumának 26 millió koronában való contingentálása. Az üzleti élet mozgékonyágát, fejlődése képességét és irányzatát ez a kívánság nem létezőnek tekinti csak azért, hogy az üzleti érdekeltségnek az adó terhe a más érdekeltségek rovására könnyíttessék, mert hiszen minden fillér, melylyel az egyik fél kevesebb adót fizet, azt jelenti, hogy a másik nagyobb terhet kénytelen viselni.

Ezen és egyéb indokolatlan, egyoldalú kívánságok mellett a kereskedelmi és ipari körök komoly megfontolásra méltó panaszokat is emeltek az adóreform egyes részleteivel szemben. Nevezetesen az adómentes értékpapírok kamatainak a megadóztatása tényleg közgazdasági és pénzügypolitikai szempontból aggályosnak látszik. Hasonlóképp egészen figyelmen kívül azok az aggályok sem maradhatnak, melyeket parpolitikai szempontból emeltek a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti adójának 10%-os megállapítása ellen, midőn hazánk fejlődő ipara oly nagy mértékben támaszkodik a társas vállalkozásra és különösen a részvénytársaság formájára. Megfontolást érdemel továbbá az az ellenvetés is, melyet a mellékjárulékokkal együtt 8%-ot meghaladó kamatot szedő pénzügyintézetek 15%-os megadóztatásával szemben az érdekelt körök felhoznak. Daczára annak, hogy irányzatunknál fogva egy csepp rokonszenvet sem érzünk az ily intézetekkel szemben, mégis azt tartjuk, hogy a kamat közgazdasági lényege, mely azt a kínálat és kereslet, a takarékoság, termelési intenzitás, stb. függvényévé teszi, aligha engedi

egy fix szám felállítása alapján azt elbírálni, hogy valamely intézet az üzleti conjuncturák szerint jogosult kamatszedés határát túllépve rászolgált-e a mindenesetre jelentékeny büntetés számba menő fokozott megadóztatásra. Ezt kétségkívül csak akkor lehet helyesen elbírálni, ha a jegybank kamatlábát vesszük zsinórmértékűi, mely esetben a magasabb megadóztatás nem kifogásolható.

à

Politika és a társadalom.

A választási reform.

(Dr. Ajtay József könyve. Budapest 1908. Kilián).

Szerző neve nem ismeretlen azok előtt, kik a publicistika komolyabb termékeit figyelemmel kísérik. AJTAY JÓZSEF ismert tulajdonságai ebben a tanulmányában is kifejezésre jutnak: alaposága, a kérdésnek sajátos és különleges szempontjaink szerint való beállítása és taglalása, erős gyakorlatiasságra való hajlama, amit avval is megerősít, hogy leszűrt véleményét concret javaslatokba foglalja.

Tanulmánya az általános választói jog napirendre kerülésére vet visszapillantást, mely fejezetnek inkább politikai értéke van, de mélyebb értékkel bírnak azon fejtegetései, melyekkel a választói jogosultság kérdése mellett a jogosultság gyakorlásának szabályozására tereli a figyelmet. Ebben is erős gyakorlati érzéke nyilvánul meg. Ez az egész fejezet mintha azt mondaná: mit ér a választói jogosultság akkor, ha nem gondoskodnak arról, hogy e jog biztosan legyen megszerezhető, szabadon gyakorolható és nem biztosítatik teljes pártatlansággal, hogy a szavazás eredménye a szavazati jog gyakorlásának meg fog felelni. Igen közeli és nagyon csattanós példával ábrázolja a választási eljárás szabályozásának rendkívüli befolyását a választói reform kérdésének érdemi elbírálásában. Végig vezet az osztrák választási törvény rendelkezésein, ismerteti az első általános választásnak szinte megdöbbentő eredményeit, és kimutatja, hogy Osztrákországban a választói jog általánosítása daczára is a mindenkori kormányok befolyása sokkalta nagyobb, mint megelőzőleg volt. Hogy a törvényben jogokat adtak, de azok érvényesülését semmi sem biztosítván, értékükből jelentékenyen veszítettek. E körbe vágó tanulságos fejtegetéseinek saját viszonyaink szempontjából is nagy fontossága van, mert nem igaz-

talánul mutat rá a szerző, hogy hazánkban az általános választói jog legfanatikusabb hívei és hivatalos hirdetői mindig adósok maradtak a válaszszak ha a jogok gyakorlásának a rendezése került szóba.

A tanulmány második és főrésze a választási reform főirányelveit tárgyalja. Ebben a fejezetben tér ki a szerző a külföldi irodalom ismertetésére is, de erről bővebben megemlékezni nincs terünk. Csak azt kívánjuk megemlíteni, hogy kissé egyoldalúvá teszi az, hogy szerző csak azokat a véleményeket közli, melyek saját álláspontját támogatják; az ellenvéleményekről hallgat s azokkal még csak érvelésbe sem bocsátkozik, ami kétségtelen fogyatéka tanulmányának. АИТАY azt kívánja az általános választói jogtól, hogy az nemzeti egységünk megteremtésének és teljes függetlensége kivívásának útját világítsa be. Érdekes, hogy a választói reform legeltérőbb szempontok szerint való tárgyalása is egy közös – nézetem szerint téves – eszmemenetből indul ki. A szélső radikálisok úgy akarják megoldani, hogy az a »democratia« diadalát biztosítsa, АИТАY és mások, hogy az a nemzeti egységet biztosítsa. Tehát mindannyian egyeznek abban, hogy concret politikai célzt akarnak vele szolgálni. Ha azonban célról lehet szó, ez csak az lehet, hogy az állampolgárok társadalmi tagozata és jelleme a választás útján a valóságnak megfelelőleg kifejezésre jusson. Meg kell azonban említenem, hogy későbbi fejtegetései során ezeket a szempontokat АИТАY is taglalja. Nézetem szerint azonban az általános választói jogot valamely célz szolgálatába állítani lehet politikai törekvés, de ennek nincs semmi társadalomtudományi alapja, legfeljebb annyi, hogy a választói jog általánosítása hamarabb és világosabban domborítja ki azokat a fejleményeket, melyek a választójogi rendszer nélkül is, sokkal mélyebben ható tényezők erejénél fogva, bekövetkeznének. Az általános választói joghoz fűzött óriási várakozások csak azon a hiten alapúhatnak, hogy az ember és a társadalom saját akaratának, sorsának és jövőjének ura; pedig azt hiszem, a társadalmi tudományok egyik legjelentősebb eredménye éppen annak a megállapítása, hogy a nemzetek fejlődése nincs saját akaratunkhoz fűzve, hanem egyetemes törvények szerint alakú. Nagyfokú ellentmondás van a radikális féltudósok elméleteiben, mikor a társadalmi fejlődés absolut törvényszerűségének dogmatizálása mellett egyúttal dogmaként hirdetik az általános választói jognak egyedül üdvözítő, mindent módosító, világot megváltó – másik dogmáját. Az is érdekes, hogy mindkét felfogás hívei egyaránt Franciaországra szeretnek hivatkozni. Már ez is mutatja, hogy egyiküknek sem lehet igaza. Franciaország száz év alatt csinált nagy foradalmat, trónjára ültette Napóleont, volt császárság, királyság, köztársaság ismétlen, dolgozott guillo-

tinnal, államcsínnyel és eltérő választójogi rendszerekkel: de mindezeket az eredményeket az általános választói jog számolásának akár, javára akár terhére írni helytelen, mert azokban a francia nép etnographiai jelleme és társadalma egész összetételének eredményei jelentkeznek s azokban a választói jog nagyon is másodrendű szerepet játszik. Franciaország mai állapotát sem lehet az általános választói jognak betudni, éppen ellenkezőleg, a választói jog – illetve annak gyakorlása – csak visszatükrözteti azt, hogy milyen ma Franciaország, de nem az a tényező, mely olyanná tette. Itt van Ausztria. Államéletének politikai problémája a nemzetiségi kérdés. Megváltoztatta, kiküszöbölte ezt az általános választói jog? Nem! A választói jognak alig van átalakító hatása” – csak a tényleges viszonyok képét hívebben és gyorsabban, vagy ellenkezőleg mutatja meg.

Nálunk az általános választói jog behozatalától a nemzetiségi kérdés elhatalmasodását féltik. Hát miért nem hatalmasodott el a nemzetiségi kérdés a mai választói jog mellett, mikor AJTAY meggyőzően kimutatja, hogy az egyenesen a nemzetiségeknek kedvez? Azért, mert culturalis és gazdasági fejlődésünk egyetemes iránya következtében szükségképp a magyarság fejlődésének kell bekövetkeznie, amit már e folyóirat, hasábjain bővebben kifejtettem. Ezt az általános választói jog sem változtathatja meg, azért ezeket az aggályokat, melyeket AJTAY is táplál, nem tudom teljes mértékben osztani. A szerző egyébként a műveltségi és adózó censussal korlátozott és a pluralitással mérsékelt választói reform hívének vallja magát, a részletekben azonban lényegesen eltér GR. ANDRÁSSY tervezetétől, melyet tanulmánya utolsó fejezetében bírálat alá is vesz. Tagadhatatlan, hogy ezen fejtegetései egészen eredetiek, erős logikával vannak felépítve és különleges viszonyainkhoz akarnak gyakorlatilag alkalmazkodni. Egyben azonban ellentmond a szerző önmagának, mikor azt kívánja, hogy a választói jogosultság ismérvei legyenek határozottak és a korlátozások olyanok, hogy azok egyes társadalmi csoportok ellen bántó éllel ne irányuljanak. Javaslatai nagyon is bonyolultak, és a pluralitásról lehetetlen eltagadni, hogy az a legbántóbb formája a korlátozásoknak.

Nagyon érdekes azonban az, amit szerző a választói reformmal kapcsolatosan a választói kerületek beosztásáról és ennek kapcsán a törvényhatóságok új beosztásáról és átszervezéséről mond. Eredeti fejtegetései alig találhatnak ellentmondásra. A törvényhatóságokról szóló nagyérdékű fejtegetéseihez csak azt szeretnék hozzáfűzni, hogy a törvényhatóságok átalakítását nemcsak a választóreform követeli, hanem követeli a közigazgatás maga első sorban, mert culturalis és gazdasági életünk eltolódása és új góczpontok kelet-

kezese folytán a megváltozott alapokhoz kell idomítani az eme kulturális és gazdasági munkának vezetésére hivatott szervezeteket. Szóval ebben a kérdésben sem a választói reform a ható ok, hanem régebben és mélyebben ható tényezők teszik a közigazgatás reformját' szükségessé.

Szerző a választó reformmal kapcsolatosan a törvényhozás (képviselőház és főrendiház) reformjáról nem emlékezik meg, pedig kétségtelen, hogy a törvényhozó testületek, különösen pedig a főrendiház reformja nélkül az egész mű csonka marad.

AJTAY könyvét a felhozottak daczára is mindenki, ki ezen nagyfontosságú kérdés iránt komolyan érdeklődik és politikai pártszenvedélytől ment munkát akar, élvezettel és haszonnal olvashatja.

Sz. K.

A népesedés és a család.

MATTYASOVSZKY MIKLÓS úrnak »A népesedés és a család« címmel Szemlénk januáriusi számában megjelent cikkéhez legyen szabad az alábbiakat megjegyzésképpen felhozni:

A cikk írója »A népesedés« című könyvvel foglalkozva, azt mondja ugyanis arról, hogy »eltér a házasság, illetve a család elvétől akkor, amikor a gyermekszállítás adóját egyszerűen a 17 éves nőkre veti ki. A 492. lapon levő jegyzetben csak azért ajánlja a szülési átlagszámnak a házasságkötések helyett a nőkre (pl. 17 éves nőkre) való kivetését, hogy a törvénytelen szülöttek ne zavarják az állam által megállapítandó szülési átlagszám kiszámítását. Később azonban, az 500. lapon a minimalis átlagszámot már vagylagosan veti ki egy-egy családra, vagy egy-egy nőre.«

A magam részéről most már szükségesnek látom kiemelni azt, hogy »A népesedés« című könyvem nemcsak, hogy teljesen és minden sorában a házasság és család alapján áll, hanem ebben a tekintetben még sokkal tovább megy, mert éppen a házasság intézményét tartja a népesedés biztosító szelepének, (i. m. 240. l.) Ebbeli nézeteimet bőven kifejtem »A socializmus és a népesedés« című fejezetben (223-250). Legyen szabad ennek a fejezetnek csak néhány sorát idéznem. »A házasságnak erős korlátait nélkülöző alkalmoszerű nemi közösségek elterjedtévei erősen meg kellene változnia annak a következetes és csekély ingadozást mutató rendnek, amely egy-egy nemzet, nép stb. szaporodásában jelenleg nyilvánul. Igen erős szaporodást meddő és depopuláló korszakok válhatnak fel s megfordítva s a legnagyobb visszasságok

terjedhetnének el a nemi élet terén. S a gondolkodó állam csakhamar kénytelen volna a propagatív életet ismét erős tevékenységgel szabályozni, visszaállítani a házasság intézményét, vagy helyette más megfelelő intézményt adni a társadalomnak, ha ugyan sikerülne ilyet felállítani.«

»A társaság intézményét könnyű volna esetleg felforgatni, de ezt pótolni alig lehetne. Azok a theoriák, tervek, amelyeket a házasság pótlása tekintetében felállítottak, mind olyanok, hogy velük szemben minden intelligens ember a legjogosultabb és leglogikusabb ellenvetéseknek egész sorozatát tudja felállítani, nemhogy azoknak gyakorlati kivitelre való elfogadása ajánlható volna.«

»Micsoda könnyelműség, rosszindulat vagy ítélő tehetségbeli hiány kellene ahhoz, hogy egy ilyen annyira egyszerű, természetes, logikus és megfelelő intézményt egyszerűen felforgassanak valami bizonytalan idea vagy jelszavak kedvéért! A házasság lényegében nem annak egyházi vagy polgári, illetőleg szokásbeli formája, sőt nem is az egy- vagy többnejűség az irányadó, hanem az, hogy feltétlenül legyen meg a társadalomnak egy olyan állandó, szabályozott nemi kapcsolata, amely az emberiség legeslegfontosabb életérdekének, a továbbfenmaradásnak, a népesedésnek 'folyamatát szabályozni, annak rendszeres és nem ingadozó, nagyobbfokú változásoktól mentes, biztos menetet adni alkalmas. A házasság ekként a társadalom biológiai jövőjének bizonytalanságát hárítja el. ; . . . Hogy az emberi nem tovább fenmaradását és szaporodását ennyire rendszeresen biztosító emez intézmény nélkül is, a »dolgok természete'-. , vagy valamely magasabb gondviselés normálisan, ellentétes és bizonytalan eshetőségektől mentesen irányíthatná a népesedés menetét, azt feltételezni s előre elhinni nem vagyunk eléggé naivok« (i. m. 237-238 l.).

Azt hiszem, hogy ezek után nagy következetlenség lett volna tőlem ugyanabban a munkában letérni a családíság álláspontjáról. Azt tehát nem is tehettem s nem is tettem.

A 492. és 500. lapokon, amikor az egy-egy családra vagy egy-egy nőre eső szülési átlagszám kiszámításáról van szó, – éppen úgy azon az állásponton vagyok, mint annak előtte s utána. A szülési átlagszám kiszámítása történhetik ugyanis többféleképpen s az anyaságra érett korban levő nők számához viszonyított átlagszám azért válhatik szükségessé, mert a törvénytelen szülöttek száma – bármily kedvezőtlen jelenség is az – sem quantité a négligeable akkor amikor egy nemzet repopulációjáról van szó, s amikor a szaporodási arány minden tized százaléká is nagy súlylyal esik a népesedés mérlegébe. Azokban az országokban pedig, amelyekben a többnejűség dívik, még nélkülözhetetlenebb ez a számítási

mód. Már pedig hogyha a népesedési kérdésnek a távol „jövőben való alakulásáról teljes általánosságban beszélünk, nem zárhatjuk ki egy nemzet társadalmát sem.

Hogy valamely nemzet népesedése kielégítő legyen, ahhoz a lényeges kellék az, hogy a szülési átlagszám ne csupán a családok számához, hanem az anyaságra alkalmas nők, illetve az egész lakosság számához viszonyítva is elég nagy legyen. Minél kisebb ennél fogva a házasságkötések viszonylagos száma, annál nagyobb átlagos gyermekszám szükséges a kellő nemzeti szaporodáshoz az egyes családokon belül. Akkor, amikor arról van szó, hogy a családok a kellő számú gyermeket adják meg a nemzetnek, arról is van szó, hogy átlagban egy-egy nőre is kellő számú gyermek essék.

Amikor tehát az 500-ik lapon arról szólok, hogy felállítandó az a kívánatos minimális szülési átlagszám, melynek egy-egy családra, vagy egy-egy nőre kell esnie, nem érthetek mást az alatt, mint azt, hogy ezt az egy-egy nőre eső átlagszámot is a családok kellő termékenységének kell biztosítania, vagyis hogy a népesedésnek mindenkor a család legyen a biztosító szelepe. A mindenütt előforduló s a törvényeseknél sokszorosan kisebb arányú törvénytelen születések szintén számbaveendők volnának a minimális arányszám csökkentésére, de az anyaság kötelessége és a minimalis gyermekszám csak házasságban élő nőktől volna követelhető.

A modern elnépteledésnek rendszerint nem az az oka, hogy nincsen meg a kellő számú családalapítás, hanem az, hogy a családok visszonylag terméketlenek. Nem is valószínű a mostan várható fejlődésből következő az, hogy a házasságkötések csekély száma okozzon elnéptelenedést. Sőt számos irányzat hajlik oda, hogy a modern munkásosztálynál oly gyakori vadházasságok és együttélések törvényessé tétele megkönnyítéssék.

Ha azonban egy nemzeti rothadás szomorú korszakában valamikor a jövőben arról volna szó, hogy a nemzetnek léte függ attól, hogy az állam erősebb reprodukcióra kényszeríti-e vagy sem a nemzeti fajt, – szerintem ilyen körülmények között csak egy kötelessége lehet az államnak: minden habozást félretéve cselekedni, mert a nemzeti faj életének, fennmaradásának biztosítása oly legfőbb kötelesség, amelylyel szemben minden ellenvetés eltöri.

Szemlénk jelzett cikkének írója szerint azonban az anyaság adója a család szétdúlásához vezet, majd arra a végkövetkeztetésre jut, hogy az egész kérdés oda módosul; »mi becselebb, nélkülözhetetlenebb erre a társadalomra nézve, a család-e, vagy a népesség gyorsabb szaporodása? Ha a család a fontosabb, akkor a népszaporulat állami meghatározását mellőzni kell, mert ez a családot gyakor-

latilag megsemmisítené. Ha ellenben a szaporodás a fontosabb, akkor közvetlenül is ki kell ezt kényszeríteni, és pedig még azon az áron is, ha ez által a mai értelemben vett család megszűnik.« (id. cikk 72. 1.)

A kérdés természete olyan, hogy a legellentétebb véleményeket is lehet komoly érvekkel támogatni, de talán egyetlen véleményt sem lehet tapasztalati tényekkel erősíteni. Így aztán nem marad más bátra, mint a logika fegyvereivel való hadakozás, mely tiszteletet parancsol minden komoly véleménynek.

Én abban a nézetben vagyok, hogy a jövő társadalmában valamely nemzetnek az elnépesedés nyomorai által okozott enyészetből kivezető eszköz csakis az egészséges és népesedési funkcióit teljesítő családnak ha – kellő – szankció által való – visszaállítása lehet, nem pedig megfordítva. Szerintem tehát egy rothadó korban a nemzet gyorsabb népszaporodásnak kikényszerítése nem a család szétrobbantásával, hanem ellenkezőleg a család segítségével lehetséges csupán. Hiszen ha már sokan a fejüket csóválják arra a véleményre, hogy valamikor a jövőben, fejlettebb társadalmi és közigazgatási állapotok mellett, talán lehetséges lesz a köz részéről a házastársaknak egy olyan öntudatos magatartását biztosítani, melynek folytán kellően megnövekszik az egy-egy családra eső átlagos gyermekszám, – akkor, hogy lehet-e csupán elgondolni is egy olyan kényszert, amely család nélkül, azon kívül akarna ilyesmit elérni?

Miért vezetne a család szétrobbantására az, hogyha a köz elvárná az egyes házastársaktól, hogy addig a míg három vagy négy gyermekük nem született, ne korlátozzák szaporodásukat? – Hiszen éppen egy normális családnál ez rendes dolog. Hogyan robbanthatná tehát szét a családot egy olyan népesedési menet öntudatos megkövetelése, amely éppen a család egészséges funkcionálásához tartozik?

Szerintem az állam az által, ha határt szab a születések végletekbe hajtott korlátozásának a családban, nem robbantja szét a családot, hanem ellenkezőleg: visszaállítja az igazi családot, t. i. azt, amely népesedési hivatását is kellően teljesíti, hiszen a cikk írója maga mondja, hogy a férfi és nő életközössége velük élő gyermek nélkül nem család. (i. ez. 70. 1.)

Az el sem gondolható, hogy valamely állam a születéseknek abszolút megakadályozását elbírja. Tehát csak a viszonylagos és nem feltétlen megakasztása a szaporodásnak, – válhatik általános és huzamos gyakorlattá egy-egy polgárosult nemzet társadalmában. A kérdés csupán a körül forog, hogy melyik az a határ, amelyen túl az állam nem nézheti többé tétlen kezekkel a népesedés mega-

kasztását. Ez a határ szerintem akkor érkezett el, a mikor a túlságba hajlott gyermekkorlátozás a nemzeti faj létét komoly veszedelemmel fenyegeti.

Ugyanily természetű szerintem az az ellenvetés is, hogy »az ilyenfajta beavatkozásnak az lenne a következménye, hogy a családi élet a felső osztályok kisebbségévé válnék. A többi osztályok – az egoismus mai állását feltételezve – lemondának a családi életről, csakhogy a gyermek eltartásától szabaduljanak.« Ezzel szemben is csak azt lehet mondani ha a családi alapon állunk, hogy egy bizonyos határon túl az államnak oly erőteljes társadalmi politika terére kell lépnie, mely kényszeríti az anyagilag kellő helyzetben levőket a családalapításra, hogyha a jövőben valamikor a családalapítások általános számának túlságos megcsökkenése okozná az elnépesedést. Abban a nézetben vagyok, hogy ez a feladat könnyebb oldala volna. A modern társadalmakban azonban még sehol sem fordult elő állapot, hogy a családalapítások általános számának csekély volta miatt állott volna elő az elnépesedés. Különösen kivételes dolog ez az alsóbb osztályoknál.

A gyermek eltartásától való félelem első sorban az művelt középosztály betegsége. A birtokos parasztság egységének gazdasági állapota nem az eltartástól való félelem, hanem az örökösnek a szegényebb sorstól való kényelmes megóvása s a nők részéről az anyaság terheitől való rettegés.

Balás Károly.

Társadalmi bölcsészet.

A szellemi élet bölcsészete.

(Dr. Rudolf Eisler könyvéről.)

EISLER egyike ama német bölcsészeti és társadalomtani íróknak, akik sokoldalúságuknál, nagy tájékozottságuknál és megfontolt ítélkezésükénél fogva figyelmünkre érdemesekké válnak. Eddigi főmunkája: »A bölcsészeti fogalmak szótára« (Wörterbuch der philosophischen Begriffe), mely két vaskos kötetben minden korszak bölcsészeti irodalmát, a mait is beleértve, szótárszerűen dolgozza föl. Minden egyes bölcsészeti terminusnak értelmezését úgy adja, amint az történelmileg az egyes gondolkozók, bölcsészeti írók rendszereiben kialakult;

vagyis garmadába gyűjti és áttekinthető rendben sorakoztatja az eredeti munkákból mérhetetlen szorgalommal összeszedett, jellemző szószerinti idézeteket. De minden egyéb munkáit is, mint pl. ismeretтанát (»Einführung in die Erkenntnistheorie«) rengeteg olvasottság és ezen fölül józan kiválogató-képesség és ügyes elrendezés tünteti ki, úgy hogy az olvasó belőlük könnyű szerrel aránylag nagy tájékozódást szerezhet, a meglévő bölcsészeti irodalomban. Legújabb munkájában is, mely a »szellemi élet bölcsészetét« tárgyalja, EISLER gyűjtő, kiválogató és rendező tehetségei kiváló mértékben érvényesülnek; de egyben érezhetővé válik, hogy a szerző most már saját ítélete alapján mind nagyobb önállóságra vergődni is iparkodik.

Valami nagyon eredeti bölcsésznek és sociologiai írónak azonban EISLER-t nem mondhatjuk. Ritkán merít valamit saját szellemének kútforrásaiból, de annál lelkiismeretesebben mérlegeli mindazt, amit elmékedésének tárgyáról mások valaha mondtak és tanítottak. E tekintetben igen érdekes typusa a német tudósoknak, aki roppant szorgalommal és kitartással igyekszik kipótolni azt, ami neki eredeti alkotó erőként nem jutott osztályrészül. Az ismerettanban KANT-nak, a lélektanban és a bölcsészet többi ágaiban mindenek fölött WUNDT-nak tanítványa. A sociológiában R. GOLDSCHIED mellett ő képviseli azt, amit »bécsi iskolának« nevezhetnénk.

A szellemi életről szóló munkájának itt csak azt a fejezetét akarom különösen kiemelni, mely a társadalmi étellel (»Das soziale Leben«) foglalkozik. EISLER a sociológiát lényegében véve »társadalmi lélektan«-ként (»Sozialpsychologie«) fogja fel, s már ezzel a felfogásával is elárulja gondolkozásának WUNDT-tól való függését. Jellemző az a kijelentése, hogy a társadalom olyan kapcsolata az egyéneknek, mely semmi esetre sem mechanikai jellegű. »Die Gesellschaft ist eine Verbindungsform der Individuen, die jedenfalls nicht mechanischer Art ist.« (pag. 185.) Talán mondanom sem kell, hogy józan gondolkozónak eszébe sem juthat a társadalmi életközösségnek mechanikai kapcsolatokra való visszavezetését megkísérlem; ámde másrészt nagyon is hangsúlyozni kell, hogy mechanikai és általán physikai kötelékek nélkül minden életközösség megszűnnék. Sőt mi több, a szó szoros értelmében vett társadalmi jelenség csakis az lehet, ami physikai módon is megjelenik, mivelhogy másképpen az életközösség igazi tényezőjévé nem válhatik. Érzésünk, gondolatunk, szándékunk embertársunkra nézve mindaddig csak találgatás tárgya lehet, amíg valamilyen, pl. szóban, tettben ki nem vetítettük a physikai, illetve mechanikai világba. Ami tehát a lelkeket titkon mozgatja, az végűi is csak physikai, illetve mechanikai jelenségek alakjában válhatik socialis mozgóató erővé. EISLER s a német társadalmi psychologusok általában erről megfeledkezni látsza-

nak, különben nem akarnák a társadalomtant oly egyoldalúan a lélektanra visszavezetni.

A társadalomtannak a biológiához való viszonyát is csak gyöngén világítja meg. Állást foglal ugyan ama téves fölfogással szemben, mintha a társadalom »Organismus«-nak volna mondható: de ennek a súlyos nagy kérdésnek mélyeibe nem hatol. Összehasonlítja a társadalom s az Organismus fogalmait s bizonyos hasonlóságokat, valamint bizonyos különbségeket találván közöttük, alapnézetét végűi ebben a jellemző mondatban jegeczi ki: »Die Gesellschaft ist also weniger ein Organismus als eine geistige Organisation«, (pag. 185.) A németek szeretnek ily módon szavak mögé elbújva elmélkedni, de a magyar gondolkozó nem lelheti örömét az »Organismus» és »organisatio«-féle szavakkal való scholastikus játékban. Szembetűnő továbbá, hogy a társadalomtan menten merő lélektanná (Sozialpsychologie) válik, mihelyt a társadalmat egyoldalúan »szellemi organisation képében fogjuk föl. Nem szabad a társadalomtant sem a lélektan, sem a biológia terére átjátszani, hanem meg kell mutatni, hogy egészen önálló tudomány, mely ugyan erős lélektani és biológiai (általában természettudományi) alapozás nélkül nem állhat meg, de úgy a lélektannal, mint a természettudományokkal szemben féltékenyen örökdi a saját autonómiája fölött.

De ha EISLER mint elméleti sociologus nem is világít be mélyebben a társadalom mibenlétébe: gyakorlati törekvésének nemessége és emelkedettsége által mégis sokban megnyerheti rokonszenvünket és becsülésünket. Érdekesen foglal pl. állást a marxizmussal, illetve a történeti materializmussal szemben (pag. 194-197) s ebbeli fejtegetései annál jelentősebbek, mert a német tudományos világban nagyon elterjedt nézeteket juttatnak kifejezésre. Igen szépen vitatja, hogy a gazdálkodás éppenséggel nem az a pusztán »materialista« társadalmi életműködés, amelynek azt némely ó-marxisták feltűntetni szeretik, hanem teljesen át- és átszőődik a szellemi élet műveleteivel, amely utóbbiak nélkül semmiképpen sem állhatna meg. Hangsúlyozza, hogy a gazdálkodás csak egyik élettevékenység a többi élettevékenységek között, s mint ilyen nélkülözhetetlen ugyan, de »kivételes«-ként jelentőséget a maga számára nem igényelhet. »Die Wirtschaft ist . . . alles in allem, doch nur ein sozialer Faktor unter anderen, der keine exzeptionelle Stellung beanspruchen kann.« (Pag. 198). Végűi egészen nyíltan kimondja, hogy a marxista történeti fölfogás egyoldalúságai, akárhogy forgatjuk is a dolgot, teljességgel tarthatatlanoknak bizonyultak. EISLER-nek ez a világos állásfoglalása nagyon megbecsülendő, mert a bécsi iskola túlságosan hajlott volt a marxismushoz, és kétségtelenül

EISLER érdeme az, hogy a bécsi iskola valamennyire bontakozni kezd a materializmus elmeködéből.

Érdekes, hogy EISLER, – ha enyhén is, – de állást foglal a cosmopolita gondolkozásmóddal szemben, vagyis nem ellensége a nemzeti gondolatnak, hanem inkább szószólójaként szerepel. »A nemzeti életközösség – mondja EISLER – elvi tényezője és főfeltétele a művelődés kifejlődésének s így nem áldozandó föl a szó rossz értelmében vett cosmopolitaságnak. Mindazonáltal kétségtelen jogosultsága van az egyetemes kultúrátársadalom (universale Kulturgesellschaft) eszméjének is, mely magába öleli az összes differenciálódott csoportok változatosságát, a nélkül azonban, hogy nemzetellenes jelleget öltene. Ezt a fölfogást EISLER mestertől, WUNDT-tól veszi át; ámde épp úgy mint mestere nem fejt ki eléggé, hogy miért lesz minden időkbén nemzeti egységekre szükség éppen az emberiség egészének haladása érdekében. Szóval nem fejt ki eléggé, hogy nemzeti és emberiségi eszme miként tételezik föl egymást kölcsönösen, miként nem állhatnak meg soha egymás nélkül. Ennélfogva EISLER és WUNDT álláspontja inkább csak alku (compromissum) a nemzeti és cosmopolita gondolkozásmód közt, mint valódi egységesítő a nemzeti és általános emberiségi gondolatnak.

EISLER általán az alkuvó Idealizmus tipusos képviselője a német bölcsészetben és társadalomtanban. Hogy ideaiismusa ilyen alkuvó jelleget ölt, annak főoka abban rejlik, hogy nézeteit nem egyenesen saját elméjének kiitforrásaiból meríti, hanem minden szellemi munkája a finom és művészi mozaiknak benyomását kelti. így pl. nagyon finoman törekszik összeegyeztetni az individualista és socialista ellentétes áramlatokat a társadalomtanban, ámde gondolkodása itt is mindig csak egyeztető (vagyis jobbra-balra alkuvó) marad, és sohasem válik a dolgok legmélyére szálló egységesítő gondolkozássá, vagyis nem mutatja meg, hogy a látszólag egymást kizáró ellentétek miként tételezik föl egymást kölcsönösen és miként nem állhatnak meg egymás nélkül. Megjegyzem, hogy a német tudományban általában óriási szerepet játszanak az egyeztető (compromissumos) elmék, de annál ritkábbak az eredeti nagy egységesítők. Alig támad valahol a világon valamely kérdésben két különböző nézet, mindjárt akad német elme, aki a kettő közé állván, valamely alkúszerű egyeztetést talál ki, melyet aztán saját eredeti állásfoglalásaként ad elő és mindjárt külön új elnevezéssel lát el. így támad Németországban a bölcsészeti álláspontok mérhetetlen sokasága. EISLER a maga főirányzatát voluntarista idealizmusnak nevezi el, s ez irányzat kiépítésében, mint említettem, első sorban KANT ismeretánára és WUNDT lélektanára támaszkodik.

De eme főmestereken kívül tekintettel van a mai kor majdnem Összes bölcsészeti és társadalomtani áramlataira. Es ebben rejlik ereje. Ahol csak szellemi látóhatárán valamely újabb egyéniség fölbukkan, menten leszámolni iparkodik vele, menten kiválasztja azt, amit saját világnézetébe új és hasznavehető mozaikként beiktathat. Munkái éppen ez oknál fogva igen tanulságosak és rendkívüli mértékben útbaigazítók. A jelenlegi munkája pl. 13 fejezetben a test és lélek viszonyának, a tudat fogalmának, a lelki causalitásnak, a célszerűségtannak, az értéktannak, az akarat és értelem viszonyának, a szabad akarat kérdésének, a szellemi fejlődés mibenlétének, a cultura-eszmének, a társadalmi létnek, az erkölcsi és világtörténeti életnek nagy problémáit öleli föl és mind-e problémákat óriási olvasottság alapján tárgyalja – igaz, hogy a főt jellemzett németes egyeztető módszerrel –, de mindig igen becsületes igyekezettel, nagy beavatottsággal és bőséges, szinte túlgazdag tájékoztatással. A munka teljes címe: »Grundlagen der Philosophie des Geisteslebens von DR. RUDOLF EISLER Leipzig, 1908. Verlag von Dr. Werner Klinkhardt. «Megjegyzem, hogy a munka VI. kötete a Klinkhardt által kiadott »Philosophisch-soziologische Bücher« című gyűjteményes vállalatnak.

P.

Az emberiség jóltevői.

(Négy essay, a művelt közönség részére, írta: *Szász Béla*. Budapest, Hornyánszky 1908.)

A mai időkben, midőn a socialis eszmék előtérbe lépésével a legellentétebb eszmék harcolnak egymás ellen úgy a tudományban, mint a társadalomban, midőn inogni látszik magunk alatt az a talaj melyet ezredévek jó és rossz munkája épített, fontosabb kérdést alig vethetett volna fel a szerző, mint azt, hogy kik az emberiség valódi jóltevői? Mert valljuk meg, hogy ha ennek a kérdésnek helyes megfejtése átmenne az emberiség köztudatába, megváltoznék a világ képe.

Nézzük ugyanis, mit és hogyan tisztel és jutalmaz az emberiség ma, mily emberi munka, az mely az ember fiának dicsőséget, pénzt, hatalmat szerez, szóval mi az, a mit az élet a maga javaival csaknem pazarul jutalmaz, és fájdalommal kell tapasztalnunk, hogy még mindig nem az igazi mértékkel mérünk.

Szinte önkéntelenül todul fel a kérdés, mit honoráljon tehát a világ? Habozás nélkül mondhatjuk: az igazi jóltevőt. És ki a világ jóltevője? Ezzel a rendkívül fontos kérdéssel foglalkozik a szerző ezen művében, mellyel különösen etikai tartalma miatt részletesebben óhajtunk foglalkozni.

SZÁSZ B. ezen művét a művelt közönség részére írta. Nem szorosan vett szakmunka az, az inkább népszerű alakban fejti ki benne a szerző nagy olvasottságról tanúskodók lélektani, etikai, sociológiai, különösen pedig vallásbölcseleti gondolatait. Bár legnagyobb részt egészen ismert dolgokat ír meg és sok lélektani, erkölcsstani, főleg vallásbölcseleti kérdésnek egész kis történetét adja, főeszméje és annak megalkotása, de különösen vallásbölcseleti fejtegetései és nézetei megérdemlik, hogy velők részletesebben is foglalkozzunk. A szerző lélektani alapra fekteti főeszméjét és így okoskodik: az ember életjelenségei négy fő irányban nyilatkoznak meg, van ugyanis teste, vannak gondolatai, van akarata, és érzelme. Azok tehát az ember jóltevői, kik élete e négy irányban való jelenségeinek körében vele jót tesznek. De hát mi az, ami az embernek valóban jó? Az erény; de nem az egyedüli jó. Igazi jóltevőknek tehát azokat tartja, akik az ember testi javainak, értelmének, akaratának és érzelmeinek kiképzése, nemesítése, megjavítása körüi tanításukkal, életükkel legtöbbet tettek. Ebből következik, hogy nem a legnagyobb szellemek az emberiség legnagyobb jóltevői.

Ezen kérdések kapcsán a szerző a társadalmi együttélés kérdésére tér át s leírja, hogy milyen volna szerinte az ideális társadalom. Az lenne, úgymond, az eszményi társadalom, melyben a nagy tömegek kiküzdhetnék magoknak s meg is tarthatnák a jóllét azon első fokát, melyen a szükséges javak megvannak, és elérhetnék ezt életüknek annyi munkájával, hogy a többi három irányban (tudás, akarat, érzelm fejlesztése) is tehetnének szert, bizonyos kisebb fokú fejlődésre; a hol alakulhatna egy tisztos osztály a kényelmi jólét fokán úgy, hogy munkaerejének legalább egy részét magasabb életjelenségei fejlesztésére fordíthatná s mindig volnának a fényűzési jólétnek is boldog részesei, hogy tehetségeik legjavát aztán magasabb funktióknak, magasabb hivatásnak szentelhetnék. Nagyon helyesen jegyzi meg ezek után szerző azt, hogy a dolgok természetes rendjét forgatja fel az, ki a népeknek szellemi javakban való részesítését, vagy szabadságának kiterjesztését veszi célba, mielőtt a szükséges anyagi javak, a jólét meglennének. A népnek tehát legelőször anyagi jólétet adjunk, aztán műveltséget s még később jogokat.

A szerző ezek után tulajdonképeni tárgyára, az emberiség jóltevőire tér át. Minthogy pedig a megadott lélektani alap szerint az ember négy fő életnyilvánulása: a test (egész

ség) gondolkodás, akarat, érzelem, azok lesznek az emberiség jóltevői, akik az emberiségnek ezen irányban tették a legnagyobb szolgálatokat. Ezen négy kategória szerint a szerző ezután mint jóltevőket a következőket mutatja be: HUFELAND az orvos, GUTENBERG, a könyvnyomtató, WILBERFORCE, a rabszolga szabadító, JÉZUS, a vallás alapító.

Semmi kifogásunk sincs e négy kategória felállítása ellen. Hiszen az kétségtelen, hogy az orvos, aki valamely találmányával vagy felfedezésével az emberiséget a kintól és gyötrelemtől menti meg, aki milliók testi fájdalmát enyhíti, valóban az emberiség jóltevője, tehát az igazi nagyok közé számítandó. De vajjon miért éppen HUFELAND orvos volna az, mikor az orvostudomány nálánál sokkal hatalmasabb, illetve nagyobb jóltevőket tud felmutatni. Bár nagy érdemei vannak HUFELAND -nak is de mily magasan állanak felette a XX-ik század világhírű más orvosai. Es az őket gyakorlati sikerekhez segített nagy természetbúvárok.

Mielőtt a szerző második alakjának, GUTENBERG-nek, a könyvnyomtatónak méltatására térne, csaknem 20 oldalon lélektani fejtegetésekkel, különösen az emberi beszéd fejlődésének történetével foglalkozik s csak egy-két oldalon szól GUTENBERG-ről. Ez a hosszú bevezetés itt egészen felesleges. Annál érdekesebb és fontosabb az a tanulság, mely e tanulmány végén olvasható. A könyvnyomtatásról, a könyvekről, általában a sajtóról lévén szó, azt mondja, hogy van egy nagy tanulság, melyet a népek sorsának intézői, úgymond, maguk is kitalálhattak volna. Némely-szer, mondja, kellően alkalmazva orvosság, ellenesetben méreg. Ezeket ma már nem volna szabad a vénasszonyok boszorkánykonyháin kényes kedvszerint sütnifőzni, és mindenekfelett nem volna szabad az utcásarkokon boldog-boldogtalannak árulni!

A harmadik tanulmány WILBERFORCE-FOI, a rabszolgaszabadítóról szól. Ezt megelőzőleg azonban a mohamedán, buddhista s a keresztény vallás a stoikusok s az újabb bölcselők erkölcsi tanait, a determinismust és indeterminismust fejtegeti s így tér át az angol parlament nagy alakjára, WILBERFORCE-ra, aki élete feladatául a rabszolgaság eltörlését tűzte ki. De itt is kiemeli, hogy jaj annak, aki elfeledi, hogy a szabadságot és a haladást csak rend és mérséklet tarthatja fenn. PLATÓ, LUTHER, MILTON, RUSSEAU, RUSKIN, RENAN, HERBERT SPENCER műveivel bizonyítja, hogy a rosszul értelmezett szabadság mily veszedelmes, mert a szabadság csak erős lelkeknek, bölcs népeknek való (ROUSSEAU) s ha mindenkinek megadatik a jog, hogy bárkire szavazhasson, akkor a mérséklet és az érdem helyett a féktelenség és a kapzsiság fogja a falusi csapszékek törzsvendégeit a szenatori méltóságra emelni (MILTON). Azért az alsó rétegek zsarnokságánál sokkal

kívánatosabb egy értelmes aristokratia uralma (RENAN). Azt *belátják*, hogy a foltozó vargasághoz tanulás kell, de a törvények szerkesztéséhez feleslegesnek mondják a tanulást (SPENCER).

A műnek hátralevő részének csaknem fele az emberiség legnagyobb jóltevőjével JÉZUS-sal, a vallásalapítóval foglalkozik. A szerző szerint a szeretet az ember igazi rendeltetése. Ennek kapcsán tér át a vallásalapítókra; legelőször a buddhismusról, aztán MOHAMED, MÓZES vallásáról, végre a keresztény vallásról szól. Az ó és új testamentum részleges és tömérdek idézettel való ismertetése után JÉZUS tanait, mint a szeretet isteni tanát mutatja be.

A theologusok és dogmatikusok bizonyára nagyon sok kifogásolni valót fognak találni JÉZUS életének és tanainak magyarázatánál, mi azonban ezeket a theologiai kérdéseket egészen érintetlenül hagyjuk. A szerző vallásbölcseleti álláspontját legtisztábban műve végén ezen szavai árulják el: Fogadjuk el örömmel a tudomány tanításait mindazokig a határokig, meddig fényök ereje hatni képes. Ösmerjünk meg mindent, amire emberi elménk képes. Ne engedjük a mythosok ködét borongani ott, ahová az értelem napja bevilágíthat. De ahová e nap sugarai el nem hathatnak, azt engedjük át a szív boldog hitének.

Összefoglalt véleményünk e munkáról, hogy az egyes tévedései és aránytalanságai dacára figyelemre és olvasásra méltó, mivel helyes alapon áll és alkalmat ad olvasójának arra, hogy benne gondolatok keletkezzenek, midőn a szerző eszméit tovább fűzi magában.

Szunyái Elek.

ú

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Egyesületünk munkájában úgy a vidéki bizottságok, mint a központi szervezet egyre fokozódó erővel veszik ki részüket. A nagy cél, az összes nemzeti alapon álló progressiv elemek tömörítése, nagy és örvendetes lelkesedést kelt mindenütt és alapos a remény, hogy az 1909-ik év munkája nagyjelentőségű lesz.

December 29.-én a temesvári helyi bizottság tartott ülést SZTURA SZILÁRD elnöklete alatt. Az ülésen SZTURA SZILÁRD elnök igen mélyen járó, tartalmas előadást tartott a társadalomtudományi munka három nagy ellenségéről, a szenvedélyről, a tudatlanságról és egyoldalúságról. Az előadás a

jelenlevő tagokra nagy hatást tett. Utána vita következett, amelyben dr. NIÁMESSNY MIHÁLY, dr. ALFÖLDY GÉZA, dr. KOVÁCS GYULA, RÉDAY JÁNOS, POGÁNY MIHÁLY és METZNER MÓR tagtársak vettek részt.

Januáriu s 17.-én alakult meg a szegedi helyi bizottság. Az előkészítő bizottság tagjai: PERJESSY LÁSZLÓ, SZEC SŐ VILMOS és NAGY BÉLA kitűnő és alapos munkát végeztek, amennyiben Szeged társadalmának legellentéte sebb, de egyaránt számottevő elemeit nyerték meg, úgy hogy a helyi bizottság közel nyolczvan taggal kezdette meg működését. A központot GIESSWEIN SÁNDOR és FARKAS PÁL képviselték az alakuláson, amelyen PÁLFY JÓZSEF árvaszéki elnök elnökölt. Az ülésen elhangzott beszédek mind abban egyeztek meg, hogy a társadalomtudomány magasrendű igazságai egyedül alkalmasak arra, hogy egy olyan szervet alkossanak, amely politikai, felekezeti és gazdasági szempontoktól menten az egész társadalmat egyesíteni tudja. A lelkesedés igen nagy volt. A helyi bizottság elnöke REÖK IVÁN országgyűlési képviselő lett. Al-elnökök SZINGER KORNÉL kegyesrendi házfőnök és PÁLFY JÓZSEF árvaszéki elnök. Titkár: SZÉCSÓ VILMOS. Jegyző: NAGY BÉLA. Választmányi tagok: ÁKOS ARNOLD iparfelügyelő, BECSEY KÁROLY országgyűlési képviselő, BOKOR ADOLF gyógyszerész, dr. CSENGŐ EDE ügyvéd, CSONKA ELEMÉR kir. ügyész., GAÁL ENDRE kultúr tanácsnok, KELEMEN BÉLA főispán, dr. KÉMÉNDY BÉLA, LÁZÁR GYÖRGY polgármester, LANDESBERG MÓR kereskedő, MAGYAR JÁNOS törvényszéki bírő, MÁLYASI GYÖRGY törvényszéki bírő, PAP RÓBERT ügyvéd, PERJESSY LÁSZLÓ kamarai titkár, SCOSSA DEZSŐ tanfelügyelő, Tóra JÓZSEF kereskedelmi iskolai igazgató, VESZPRÉMY VILMOS tanár, PERJESSY MIHÁLY kir. tábla-bírő és SZELE RÓBERT főigazgató.

Januáriu s 22.-én a budapesti központ folytatta a pornográfia elleni harcot. DOLESCHALL ALFRÉD egyetemi tanár tagtársunk alapvető előadást tartott, amely nemcsak a pornográfia lényegét határozta meg, hanem egyúttal a büntetőjogi védelmet is megjelölte. Az előadást szemlénkben közöljük majd, de már eleve felhívjuk reá tagtársaink figyelmét. Különös jelentőséget adott az estének a megjelent szakemberek rendkívül nagy száma. A rendőrség részéről magának Boda Dezső főkapitánynak vezetése alatt jelentek meg a tisztviselők. A sajtó is egyértelmű rokonérzéssel üdvözölte egyesületünk actióját és a kiváló előadót.

Ugyancsak januáriu s 22.-én tartottuk meg havi társas vacsoránkat, amelyen igen számosan vettek részt. Ott láttuk FÜLEP KÁLMÁN főpolgármestert, GIESSWEIN SÁNDOR képviselőt, KATONA MÓR, TJMON ÁKOS, GERLÓCZY ZSIGMOND egyetemi tanárokat, az egyesület igazgatóit GAAL JENŐ-Í, APAIHY ISTVÁN-t és Jancsó BENEDEK-et; Szemenyei Kornél, Farkas Pál és Heller

FARKAS titkárokat, KOVÁTS ISTVÁN és VERES JENŐ református lelkészeket, MATYASOVSKY MIKLÓS ministeri titkárt és még igen sok tagtársunkat.

Januárius 29.-én MARCZALI HENRIK egyetemi tanár tagtársunk igen alapos és kimerítő előadást tartott »A külügyi viszonyok befolyása társadalmunk fejlődésére« címen. Az előadás után GAAL JENŐ és KÁRMÁN MÓR nagy tudással szóltak hozzá a kérdéshez.